

KOMLÓS JENŐ

**A ZSIDÓ
FÁJDALOM
KÖNYVE**

A S Z E R Z Ő K I A D Á S A

Felelős kiadó: Komlós Jenő — Klein Vilmos Filmnyomdája,
Felelős vezető: Klein Vilmos Budapest, VI, Teréz körút 1.

ELŐSZÓ HELYETT

EGY A MILLIÓBÓL

(Egy volt újságíró naplója)

1939 január

A fiúk itt állnak körülöttem. A kezemet szorongatják, résztvevő szavakat mormolnak. Laczkó Géza a szemüvege fölött néz rám, baráti hangja a szívemig ér.

Azután Adolf, a telefonos, nagyot rikkant a telefonszobából: „Gyorsírot kérnek a kettes fülkébe!” Másik vonalon London jelentkezik, Ráskay László kezd diktálni Chamberlain feltűnő délutáni tárgyalásairól, a nyomda kéziratot sürget, Földi Mihály a reggeli vezércikk levonatát kéri; a világ, a város eseményei megrohanják a szerkesztőséget és a kedves fiúk, a kollegák már szaladnak vissza az íróasztalukhoz és egyszerre csak ottmaradok egyedül a redakció folyosóján, a fejem zúg, a lábam idegesen rándul és én — negyvenéves gyerek — sírok, igenis sírok; keserűen, fájdal-

tizenhét esztendő után a szerkesztőségtől, az újságírástól, életem szebbik felétől

Amint lehet, megszököm otthonról, egész nap a havas utcákat járom. Kétségbeesett gondolatok kavarnak a fejemben. Tehát nem lehetek újságíró. Ebbe bele kell törődni. De mi más munkát végezhetnék mégis? Felelet: semmit. Állásomat elvesztettem, új állást, bármi-félét is, nem kaphatok — ugyan hol alkalmaznak zsidót akár ügynöknek is? — szóval kimondták az ítéletet, fellebbezésnek helye nincs: a szerkesztő úr távozhat. S a többi kis zsidó is, mind az újságírók, színészek, kishivatalnokok, kereskedősegédek, ügynökök, pincérek, piaci árusok, csupa máról holnapra élő kisember. Mi lesz velük? Mi lesz velem?

Lázasan számolom, hány hónap még a világ. Felmondási idő, végkielégítés, a nyugdíj-egyesületből is visszajár valami... kicsit megnyugszom, majdnem egy évig futja még. Azután?

A Wesselényi-utca sarkán ijedten elugrom egy autó elől, a soffőr káromkodik s dühösen sziszegi: „Hol jár az esze?” Hol is, Uramisten! És azután? Először merül fel bennem az öngyilkosság gondolata, egyelőre halványan, ködösen, olyan „ha nem lesz más megoldás”-formán.

Ijesztően romlanak az idegeim, megbillent a lelki egyensúlyom. Fellépésem bizonytalanná vált, beszéd közben gyakran megbotlik a nyelvem, a hangom elreked, a szemem idegesen vibrál, a memóriám cserbenhagy. Délután a kávéházban Egyed Zoltán a telefonszámomat kérdezte. Nem jutott eszembe. Elkecsereztve erőltettem az agyamat, mindhiába, nem tudtam a saját telefonszámomat. Végül vaktában mondtam egy számot, most drukkolok, hogy Egyed ne hívjon fel.

A telefont mindenesetre leszereltetem, el-sején kisebb lakásba költözöm, elküldöm a takarítónőt, beszüntetem a könyvvásárlást, nem megyünk többé színházba, moziba, kevesebbet cigarettázom s az ebédlőben kicsavarom a kör-téket a csillárból. Talán meghosszabbíthatjuk valamivel az életünket.

A feleségem szomorúan tűnődik, amikor előterjesztem takarékosági programomat:

— Mondd, érdemes ennyire ragaszkodni ehhez a rossz élethez?

Mit feleljek?

Délelőtt összebújunk a kávéházban és riadtan figyeljük egymást. „Te mit csinálsz?” — hangzik minduntalan a stereotip kérdés, Kiderül, hogy egyikünk sem csinál semmit. Az események csúnyán fejbevágtak bennünket, még nem tértünk magunkhoz.

Órák hosszat ülünk a kávéházban. A kép persze itt is megváltozott Csupa volt-ember az asztalok körül. Volt színész, volt hírlapíró, volt filmes, volt igazgató. Optimisták és pesszimisták aszerint, kinek mennyi pénze van még. A pincér feléjük sem néz, úgy is tudja, hogy csak újságot olvasni, beszélgetni jöttek be.

Csak ülnek a kávéházban, tépelődnek, panaszkodnak, tervezgetnek, egyikük-másikuk kora reggeltől késő estig, úgy ragaszkodnak, a törzskávéházhoz, mint az utolsó mentsvárhoz. Sokuknak valóban ez az egyetlen kapcsolata még az élettel, amelyből kiléptették, kiközösítették őket. Itt még felcsillan néha valami lehetőség, munkaalkalom, idejár Pest egyik, legokosabb embere (nekem atyai jóbarátom) Kondor Bernát igazgató, aki maga valóságos jóléti intézmény, azután Szentirmay szerkesztő, aki lóversenytippeket ad barátainak, Tarján Vili viszont társasági híreket tud, amikkel keresni lehet pár pengőt a lapoknál és itt van Ernst Bandi, aki kabala címén beveszi kibiceit a nyereségbe vagy Grósz úr, aki megkéri a költőt, írjon helyette erélyes levelet egy lovagias ügyben (s a költő nagyon elégedett a honoráriummal), Körmendi ügyvéd is megjelenik olykor, hogy vacsorára invitálja irodalmi barátait. És jó meleg van a kávéházban, a csillárok a régi fényben tündökölnek s Kraszner

kávés megértően, vigasztalóan sétálgat vendégei között, akik itt bújnak meg nap-nap után- a sors viharai elől

Találkoztam Bella Andorral, az Esti Kurír nyomdai szerkesztőjével. Rábeszél, írjak detektívregényt, most mindenki ilyet ír, könnyű feladat és jól fizetik. Nekiültem, tehát és írtam egyet. Valamikor persze nem így képzeltem első regényemet, áhítattal gyűjtöttem az anyagot egy nagy műhöz, amivel betörök majd az irodalomba, megkapó részletek álltak már készen az agyamban, türelmetlenül vára-kozva, hogy papírra vessem őket, de hát rendőri riporter voltam Az Est-nél, a Tarján Vili és Falus Feri utóda, naponta kellett ontanom a riportokat gyilkosokról, panamistákról, életuntakról, folyton vérben szántott a tollam, bűnökben kotorásztam, szenvedő emberek nyomorúságát festettem sötét színekkel, hogyan is jutottam volna hozzá a Regényhez, amikor mindez szintén regény volt, de elaprózva és átélve és felőrlődve benne lapzártától lapzártáig.

És most ez lett a nagy regényből, tízfil-
lérés olvasmány egyszerű emberek számára. Mégis boldog vagyok, ötven pengőt kaptam érte és még a múlt hónapi házbérem sincs ki-fizetve.

Mindenki könyvet ír. Salamon Béla szí-
nész kezdte, „Hej, színművész!” címmel meg-
írta életének sok vidám esetét, a könyv saját
kiadásában jelent meg és páratlan sikert ara-
tott: hétezer példány fogyott belőle! A könyv
valóban jó, sikerének mégis az a titka, hogy
a népszerű és kedves Salamon Béla személye-
sen nyújtotta át mind a hétezer olvasójának.

A Salamon-eset természetesen iskolát csi-
nált, azóta nyakra-főre jelennek meg ezek a
személyes varázsra felépített könyvek, ám
akad közöttük nem egy, amely más relációban
is komoly irodalmi sikerre pályázhatna.

Kevesen tudják, hogy a könyveladásnak
ezt a módját egy Lóránt László nevű fiatal író
találta ki. Ő adta el legelőször verseit... nem
bohó fiatal lányoknak, nem szerelmes gimna-
zistáknak, érzelmes szívű vénkisasszonyok-
nak ... hanem bankoknak és iparvállalatok-
nak. Ő volt az első, Lóránt pionír, aki rájött
arra, hogy a rideg gazdasági élet mennyire
áhítozik egy kis üdítő líra után, Adassék neki
elismerés a kitűnő ötletért. Most, sok zsidó
költő, író, színész járja a derék pionír útját,
a fiatal író agyafűrt trükkje így nemesedett,
tisztult meg a kenyértelenül maradt zsidók
létfenntartási küzdelmeiben.

A zálogházi becsüs már régi kedves jó ismerősöm, zajos szívélyességgel üdvözöl, megvitatja velem a hadi helyzetet és méltányos összegeket szab szerény gardróbom ellenében. Mamuka most is kint vár az utcán, szegény kis Mamuka, hősiezen mosolyog rám, amikor átnyújtom neki az ingeimet ezüstben, azután fáradtan ballag a csarnok felé, kezében a mohó cekkerrel, részemről pedig kezdődik újra a nagy hajsza, egyre kétségbeesettebben, reménytelenebbül.

Semmi sem sikerül. Bármihhez fogok, balul üt ki. Azok, akik valamikor baráti körömhöz tartoztak, ugyanúgy élnek, mint azelőtt, őket nem taglózta le a zsidótörvény. Miért éppen én? — hajtogatom egyre. Aztán elszégyelem magam, hiszen nem vagyok egyedül, tragédiám nem egyéni tragédia, százezrek osztoznak velem a balsorsban.

Nem baj, hogy elnyűtt a ruhám, hogy borostás az állam s hol ebédelek, hol nem, beletörődöm abba is, hogy a végrehajtó lefoglalta a bútoraimat, hogy a házmester csak ímmel-ámmal köszönt, amióta nem fizetek házbért ... mindezt meg lehet szokni és nagyon helyes is így, az élet csak kellemetlenkedjék, csipkedjen, püföljön, rugdosson, csak tépjen el minden szálát, legalább könnyű lesz a dolgom, ha rákerül a sor...

KiriportoDOM magamban az öngyilkosságomat. Búcsúlevelet természetesen nem írok. Minek? Legfeljebb ennyit írhatnak: elég Volt. Uram Isten, bizony elég volt!

De azt mégis csak ide írom: míg az Estnél voltam, a kis kifutófiútól kezdve, akitől ellopták legnagyobb kincsát, a kerékpárját a közjegyzőhelyettesig, aki a *Rókus*, kórház életuntjai közt tárta elém a maga tragédiáját, mindenkin segíteni igyekeztem.

Salusinszky Imre, az ideális főszerkesztő, hányszor mondta reggelenként, mikor eléjeterem kéziratomat, „már megint szociális tevékenység?” És msolygott rám és odaadta a segédszerkesztőnek „jó helyen hozzátok.” És Kemény Simon, kinek véleményét mindenkié fölé helyeztem, hányszor hívott fel telefonon a rendőri sajtóirodában: „nagyon jó a riportja, Öcskös,”

Ezt mind megírom szerénytelenül a búcsúlevelemben.

Azután kiderül, hogy meghalni sem könnyű. Az életem nemcsak az enyém. Feleségem van, öreg szüleim, akik még mindig bíznak bennem és esti imájukat új szöveggel toldják meg mostanában: „és segítsd *Jenőt* valami álláshoz.” Tehát folyik a harc tovább.

Hetek óta címeket írok egy kiadóhivatal

részére, darabonként egy fillérért. Édes-kevés, de nagy kedvvel csinálom, olyan jó írni, szép gömbölyű betűkkel az uraknak és úrnőknek; közben ismereteimet is gyarapítom, megtudom többek közt, mennyi uradalom, bánya, gyár, iskola van az országban, tisztviselőkkel, munkásokkal, tanítókkal, akik mind áhítoznak a kultúra után, lapot járatnak, könyvet olvasnak, résztvesznek a nemzet szellemi vérkeringésében. Érzéssel írom le: „Nagyságos Fercsik László ny. állomási előljáró úrnak Érmihályfalva.” A nyugdíjas előljáró olvasója a lapnak. Szóval kollegám. Én is csak olvasó vagyok, címíró és olvasó. Vájjon írhatók-e még: valaha?

Azt hiszem, előbb lesz nagyságos Fercsik Lászlóból állomásfőnök a Keletin.

Tizenkétezer cím után, jókora tyúkszemmel az ujjamon, befejezem a címírást és új munkát vállalok, celofándochozokat ragasztok, az Izraeliták Pártfogó irodája darabonként egy fillért fizet értük. Nagy buzgalommal kezdünk hozzá, dolgozik az egész család, de hamarosan kitűnik, hogy a dobozragasztás sokkal körülményesebb és hálátlanabb mesterség, mint a címírás napi nyolcórás munkával legfeljebb két-három pengőt lehet keresni vele.

Azért csak ragasztunk szorgalmasan. s

amikor néhány hét múlva megszűnik ez a munkalehetőség is, szomorúan Veszünk búcsút a celofándobozoktól. Most mi lesz? Egy ideig könyvügynök vagyok, de ez sem tart sokáig, esténként riasztó érzésekkel megyek haza és mialatt Mamuka kint a konyhában a tegnapi kenyeret pirítja vacsorára, összebújunk feleségemmel a sötét szobában s csak ülünk szótlanul, görcsösen fogva egymás kezét.

Reggel elhatározom, hogy valami fizikai munkával próbálkozom. Órákig szaladgálok a városban eredmény nélkül. A „jobb” állások mind foglaltak. Magánhasználatra meginterjúvolom egyik helyen a személyzeti főnököt. Azt mondja:

— Bizony, szerkesztő úr, még egy altiszti állás sincs üresedésben, ezzel szemben ahány altisztem van, az mind legalább érettségizett s az udvarunkat két jogvégzett ember söpri...

Fojtogatnak a könnyek. Szó nélkül kifordulok az ajtón.

Az Otthonban, az újságírók klubjában lelkenedezve beszélnek a humorista szerencséséről. Mindenki szereti ezt a tehetséges, aranyos, öreg fiút, aki igazán mindenét elvesztette egy nap alatt, állását, feleségét, még a kiskutyáját is. Megható szeretet fűzte egymáshoz az ezüsthajú humoristát és bozontosszőrű kutyáját,

Bundást, amikor tehát az asszony új életet kezdeni vidékre távozott és magával vitte Bundást is, nem volt vitás Bohémországban, Mi után fáj jobban az öregedő humorista szíve. Be bele kellett nyugodnia a történetekbe, Bundásnak jobb volt így, kolozsvári új otthonában a polgári élet nyugalma várt rá, míg imádott gazdája éppen hogy meghúzta magát egy pesti hónaposszobában.

Aztán Isten malmai tovább öröltek. Egy ismert író váratlanul irodalmi titkárának szerződtette a humoristát. Mintha égi varázslat történt volna vele, a „titkár úr” egyik óráról a másikra újra boldog ember lett és mit gondolkodni, mit csinálni, amikor megkapta első tiszteletdíját?... a telefonhoz rohant és felhívta a — kutyáját. Előbb persze volt felesége jött a készülékhez, a férj izgatottan üdvözölte és így szólt: „Kérem, ne haragudjék. Bundással szeretnék beszélni.” Az asszony hívta a kutyát és füléhez tette a kagylót. „Halló! — mondta a humorista elfúló hangon — Bundi... Bundikám!...” A kutyus szűkölt, vinnyogott a vonal másik végén, megismerte édes gazdája rég nem hallott hangját és kutyaszívének minden szeretetét beleugatta a kolozsvári telefonba. A humorista csak állt a telefonfülkében, fülén a hallgatóval és potyogtak a könnyei.

Lógok a levegőiben, minden nap a megpróbáltatások újabb özönét zúdítja rám. Egyik reggel megdöbbenve veszem észre, hogy tele vagyok kiütésekkel; élénk piros pettyek borítják egész testemet. Uram Isten, mi ez? Ijedten rohanok ki a Zsidókórházba, ahol levetkőztem és Liebner főorvos hosszasan vizsgál, „Érdekes — mondja és csóválja a fejét — tipikus rosea és mégsem az.” Nézegeti, tapogatja, nyomkodja a kiütéseimet, én meg sápadozva várom a diagnózist

A főorvos, látva elszontyolodott képemet, nevetve biztosít, hogy nincs semmi baj, majd átkiált a szomszéd szobába, erre tucatnyi orvos jön be, körülállják meztelenségemet, Liebner főorvos bemutat engem is, kiütéseimet is, lelkesen magyaráz, az orvosok kara hűmmög, kórusban nyomogatnak, tapogatnak, latin terminus technikusok röpködnek sűrű rajokban a levegőben... nem bírom tovább, idegesen kérdezem: „De az Istenért, főorvos úr, úr bajom van voltaképen?” Az aranyos főorvos, a kiváló specialista, sajnálkozva széttárja kezét: „Azt mi is szeretnénk tudni, kedves szerkesztő úr.”

Az orvosok arcán mosoly, ettől megnyugszom. Aztán megmagyarázzák, hogy olyan betegségem van, amelyet az orvosi tudomány csak ritka esetekből ismer, úgyahogy. Kelet-

kezését, okát pontosan nem is tudják, a betegségnek neve sincs, szerencse még, hogy legalább a gyógyításával tisztában vannak. Az egyik orvos megjegyzi, hogy két évvel ezelőtt volt egy ilyen esete, a beteg előadásából kiderült akkor, hogy súlyos lelki válságon ment keresztül, ezért valószínűnek látszik, hogy a bőrnek ezt a megbetegedését lelki természetű okok idézik elő.

Kíváncsian várják a válaszomat. Bólintok. Az én lelki válságom mar két esztendeje tart

Az orvosok még mindig nem tángítanak, alig tudnak megválni a kiütéseimtől. Rendkívül udvariasak velem, az ajtóig kísérnek. Nem áltatom magam, ez a szembetűnő megbecsülés nem nekem szól. Úgynevezett érdekes orvosi eset vagyok. Az előszobában egy bőrbajos úr irigykedve néz utánam.

Goldmann Jenő, a zenész, tegnap este nagy adag veronállal megmérgezte magát a lakásán. Most a Rókus kórházban fekszik. A pesti éjszakának ez a kedves alakja viselte sorsát mindmostanáig, vidáman járt-kelt a színházak, mulatók körül, csak néha sejtette, milyen rosszul megy sora; tőle ered ez a mondas (lóverseny-nyelven): „Ma *végre* sikerült

megvacsoráznom, de csak heves küzdelem után, rövid fejhosszal.”

A Goldmann Jenők észrevétlenül hullanak el, szegény Karinthy Frigyes költő-fia feltűnés nélkül éhezik, Juhász Árpád, a kassai színház volt igazgatója ládagyári munkás a Ferencvárosban, Müller József akadémiát végzett festőművész kocsit húz a vásárcsarnokban, néhai Színi Gyula két fia alkalmi segédmunkás a zsidó temetőben... A nyomorult kis zsidók így pusztulnak tízezzrel.

Meglátogatom ismerősömet a Győri Textilművek irodájában, óriási a forgalom, elegáns hölgyek, urak egymás hegyén-hátán, mind az igazgatóra várnak, árut szeretnének kapni. Textilnagykereskedők ők, nagy buzgalommal e most divatos pályán. Amott egy ismert nő, emitt egykori rádiószpiker, szerkesztő neje és itt pedig mellettem egy ünnepélyes külsejű, öszülő úr... egy pillanatig azt hiszem, hogy tévedek... de nem tévedek: Haller István volt kultuszminiszter. Riportervérem pezsdül, felvillanyozva érdeklődni kezdek, mit keres itt a kegyelmes úr.

Megmondják. Ő is áruért jött. Zsidó társa helyett és nevében.

Kint az utcán dörögök, dohogok. Mennyi mélység van e kis epizódban!

Baráti körben vitázunk. Egyre nő a zsidó nyomor.

— Fel kellene tárnai sebeinket — vetem közbe — hadd lássák az emberek.

— Megéri a fáradságot? — kérdi valaki fásultan.

— Talán enyhítené a zsidógyűlöletet. Ha már szárazra vetett halak vagyunk, legalább teljék be a pohár. Mutassuk meg a sebeinket, nyomorunkat, szenvedéseinket, kérjünk irgalmat azoknak, akik nem tehetnek semmiről, kérjünk kiengesztelődést a kisemberek számára.

— És kenyeret kitől kér?

— A nagy zsidóktól. Akinek nagyobb falat jutott, mint amennyi a maga részére kell, törjön le belőle testvéreinek. Sürgősen és minél nagyobb darabot.

Folyik a vita. Akadnak kishitűek, akik helytelennek tartják, hogy a mai időkben egy zsidó hozzányúljon ehhez a kérdéshez. Elhangzik az az érv is, hogy csak tápot adnék az antiszemitizmusnak. Végignézek a vitatkozókon. Ezeket nem izgatja mások gondolja. Azt hiszik, megúszhatják a zsidóság nagy perét a tanúk padján. Rossz zsidók ezek, csak a maguk bőrére gondolnak. Egyre azon jár az eszük, hogy ők majd kihúzzák valahogy. A többiek? Törőd-

nek is a többiekkel, másokkal. Hulljon a férge-
gese. Pusztuljanak,

Lengyel István barátom, a kitűnő író és hírlapíró, belémkarol és azt mondja: „Ne hallgasson rájuk.” Együtt megyünk ki az elsötétített éjszakába. Órákig járkálunk az utcán, minden oldaláról megvitatjuk a kérdést és elhatározzuk, hogy könyvet írunk a kis zsidók védelmében. Amikor hajnal felé fáradtan, hunyorgó szemmel megállunk a Korút és a Rákóczi-út sarkán, megállapodunk abban is, hogy egy ismertnevű zsidó politikust igyekszünk megnyerni a kis zsidók ügyének, az ő neve szerepel majd az akció élén, mi pedig a háttérben maradunk.

Ki legyen ez a politikus? Mondok egy nevet, de barátom nincs elragadtatva. Szkeptikus. Én lelkesülten argumentálok. Ez a politikus a parlamentben több cikluson át folyton azt hangoztatta, hogy ő a kisemberek képviselője. Jól ismerem, a legutóbbi képviselőválasztáson sajtófőnöke voltam, én írtam a kommunikéit a lapoknak, a politikus ilyenkor mindig a hátam mögött állt és sosem felejtett el figyelmeztetni: „Okvetlenül írd bele, hogy mindig a kisemberekért küzdöttem.” Nem kétséges, hogy ő az, akit keresünk.

— Jó — mondja a barátom — menjünk fel hozzá.

Harmadnap együtt megyünk fel a politikai körúti irodájába. De nincs szerencsénk. A kisemberek védelmezőjét nem találjuk odahaza. Aki otthon van, az — a gazdag szőlőbirtokos, illetve a vagyonos fővárosi ügyvéd. Így történik, hogy a kitűnő zsidó közéleti férfiú hűvösen hallgatja tervünket a könyvről, láthatóan nem tetszik neki a dolog, gyanúsán nézget bennünket, rosszhiszemű megjegyzéseket tesz, szemünk láttára jégcsappá fagy, holott 82° Celsius van árnyékban.

A kommunikéknre gondolok, a sok dicsérő jelzőre, az elhagyott kisemberekre és keserűen távozom barátommal a körúti irodából.

Lent az utcán egyszerre tör ki belőlünk;
— Azért is megírjuk!...
És Isten nevében megírtuk.

Zsidókérdés Magyarországon

A magyar zsidóság történetének kutatói abba a közös hibába, estek, hogy a rendelkezésre álló kevés dokumentumból is főként azokat a feljegyzéseket és szájhagyományokat használták fel, melyek a magyar zsidóság sanyarú helyzetét és keserves életkörülményeit bizonyítják. Mintha csak összebeszéltek volna, következetesen mellőzték a békés, nyugodt munka korszakainak leírását Holott maga az a körülmény, hogy már a zsidók magyarországi letelepedésének korából síremlékek maradtak ránk, aminőket nagyobb számmal ástak ki Budán, Sopronban és Esztergomban, kétségbevonhatatlanul igazolja ezeknek a nyugalmi korszakoknak a hosszabb időtartamát. A magyar zsidóság történetírói mégis csak a fáidalmas, keserű emlékeket dolgozták fel az utókor számára, mintha csak Shakespeare aforizmáit óhajtották volna illusztrálni, amelvik sze-

gyakorta sírba száll vele. A magyar zsidóság történetírói kibányásznak az emlékezés nagy tavából mindent, ami rossz, bántó és ijesztő képet rajzol magyar zsidó őseink életéről. Holott kétségkívül Magyarországon volt leginkább elviselhető a zsidóság élete, már csak azért is, mert a magyar mindig lovagias nemzet volt. Az első telepesek közül a zsidókkal szemben tanúsítottak a legkisebb ellenérzést. A falvakban és a kisközségekben ehhez képest sokkal kedvezőbb volt a zsidók élete, mint a városokban. Ha ezekben ideig-óráig megtűrték őket, csak az uralkodó, vagy a püspök parancsára tették, akik a saját zsidóikat megvédték, mint egyéb hasznos jószágokat. Az uralkodó, a magas klérus és a főurak védelme nélkül zsidó őseink egy napig sem élhettek volna zavartalanul a magyar városokban. A városi urak így is csak vonakodva engedelmeskedtek a felsőbb parancsnak és minden alkalmat kihasználtak, hogy a hatalmasok hozzájárulását megnyerjék a zsidók kiűzésére. És mégis újra meg újra visszazállingóztak a városokba, mert a zsidóságot a számukra engedélyezett foglalkozások, a kereskedelem és a pénzkölcsönzés a városokhoz kötötték, amelyek a közlekedés és a társadalmi érintkezés gócai voltak. S ezen is túl: mindenekelőtt tanítani akarták gyermekeiket és gyülekezetet alkotni az

Úr imádására. És földet vásárolni, melyben elhantolhatják halottaikat, élni az Örökkévaló tanításai és a Tóra parancsai szerint.

A felvilágosulás korában természetesen fokozottan enyhült a zsidók elleni előítélet és lassan-lassan élüket vesztették az ellenük hozott tiltó és megtorló intézkedések is. Mind hosszabb, évtizedes állapotok tették elviselhetőbbé a magyar zsidóság életét.. A kiutasítások egyre ritkábbak lettek. Könnyebb, stabilabb lett a zsidóság helyzete s csak 30—40 esztendőnként keletkezett ismét egy-egy erősebb antiszemita hullám, mely azonban nem vetette vissza fejlődésében a magyar zsidóságot De azért a zsidó tömegek egzisztenciája; és élete állandó rettegés és kockásat volt évszázadokon keresztül Utódaik azután megérték, hogy egyenlő polgárai lettek a hazának, melynek földjében őseik csontjai porlanak, melyért szívesen áldoztak vért és életet, melyért dolgoztak, rögéhez ragaszkodtak, nyelvében éltek, melynek határain kívül nem tudták elképzelni az életet maguk számára.

Sokszázévi szenvedés és megaláztatás emlékeit szinte pillanatok alatt felejtette és földele el mélyen az a szerencsés nemzedék, amely a kiegyezés után szabadon élhetett és dolgozhatott a Kárpátoktól az Adriáig.

Ha igaz, amit a költő mond, hogy nincs

nagyobb fájdalom, mint a nyomorúság idején visszaidézni a letűnt szép időket, százszerosan igaz, hogy nincs súlyosabb hiba, mint a szeren, esetlenség idején elszakadni a múlttól és megtagadni ezer év tanításait. Annál kevésbbé, mert a magyar ég alatt a lesújtó ököl is simogató tenyérré nyílik, a vihar hullámai elsimulnak, szellővé szelídül az orkán, csak hinni kell benne és az örökkévaló irgalmában.

A tiszzaeszlári per idején és a teljes egyenjogúságot kimondó törvényjavaslat tárgyalása alatt még egyszer magasra csaptak az antiszemitizmus hullámai. Azután csend lett, termékeny, békés évtizedek virradtak a magyar zsidóságra. A zsidóság minden életpályán szabadon érvényesülhetett és a szegény kis zsidók ezrei és tízezrei tettek éjjel nappallá, hogy gyermekeik tanulhassanak, diplomát szerezhessenek, ne kelljen többé szatócsboltok mélyén görnyedniök látástól vakulásig; ne kényszerüljenek az országutat járni nyúlőr vagy tojás után és a tudás hatalmától vértzetten biztosíthassák az eljövendő generáció számára a boldogulás sima útját. Ők ennek a kornak a zsidó hősei: a fáradhatatlan kis szatócsok, pálinkamérők, mészárosok, törpe-gazdálkodók, akik csodálatra méltó lemondással és szinte a puritanizmus felfokozott extázisában vállaltak minden munkát és nélkülözést, hogy

gyermekeik és unokáik felszabaduljanak a zsidósors lidércnyomása alól. És ők ennek a kornak a zsidó heroinái: a töpörödött, munkában és önfeláldozásban megrokkant anyák, akik csak a gyermekeiknek éltek, lemondva értük minden földi hívságról, igényről, vágyról, egyéni ábrándról.

A nagyapák és a nagyanyák azzal a boldog bizonyossággal szívükben hunyták le fáradt szemüket, hogy munkájuk és fáradozásuk nem volt hiábavaló. Az Örökkévaló kegye oltalmazta őket, hogy ne lássák visszafordulni az idő kerekét, ne lássák ivadékaikat az új megpróbáltatások malomkövei között. Őket, a magyar zsidóság rövid aranykorának pionírjait boldoggá tette a tévedésük. Abban a megingathatatlan meggyőződésben búcsúztak el az élettől, hogy most már mindig így lesz, így marad minden.

Aludjanak békén az alföldi és dunántúli magyar kisvárosok zsidó temetőinek ráccsal kerített hantjai alatt. Sokkal tanultabb, pallérozottabb elmék, iskolázottabb koponyák is változhatatlannak hitték a zsidóság helyzetét és nem csupán a zsidó társadalom legjobbjai közül. Feledték, hogy a vér sohasem válik vízzé s hogy a szélcsendet vihar követi.

Különös kor, a boldog elfeledkezések kora, mely csaknem gyermeki naivitással veti fel a

problémát: van-e zsidókérdés Magyarországon?

A probléma 1917-ben körkérdés formájában kapott nyilvánosságot egy társadalmi szemle hasábjain.

Egyedül az a körülmény, hogy a kérdés felmerülhetett, a probléma keserves jelenvalóságának volt a bizonyítéka. Még inkább a körkérdésre beérkezett válaszok. Hiszen egy hírneves zsidó író úgy nyilatkozott, hogy az utolsó tíz esztendőben — 1908-tól 1917-ig — úgy tett elötte, mintha más kérdés nem is lett volna Magyarországon. Tudományos, irodalmi, társadalmi vagy politikai problémákat néha csak meg kellett vakarni és megtalálta az ember a zsidókérdést. Okai között az 1900-as évek elején főszerepet játszott a zsidóságnak a felszabadulás utáni, egyoldalú elhelyezkedése a társadalomban. Magyarországnak nem voltak görögjei sem örményei, akik ipart és kereskedelmet csinálni vállalkoztak volna; helyettük a hazai zsidóság alapított bankokat, vállalatokat. Az ő kezükbe jutott a kereskedelem is és ugyancsak zsidók próbálkoztak elsősorban olyan újfajta kockázatos üzletekkel is, aminő a lapkiadás és a szórakoztató ipar volt, A magasabb szellemiségű zsidó ifjúság pedig az egyetemekre tódult, hogy diplomát szerezve, kiegészítse a fejlődő kapitalizmus szervezetét.

A zsidóság ilyenformán nemcsak belekerült a modern élet körforgásába, de energiáit egyre erősebben élve ki, érthetően előtérbe került. Ez a gyors előretörés idegenkedést váltott ki és a felszabadult magyar zsidóság hamarosan szembentalálta magát a modern antiszemitizmussal, melyet már nem a vallási türelmetlenség fűtött, hanem a kialakult új rendszerben támadt ellenérzések és gazdasági ellentétek tápláltak.

Már negyedik éve dühöngött a világháború, mikor a társadalmi szemle szerkesztősége körkérdést intézett a magyar tudomány, irodalom és közélet kitűnőségeihez, hogy adjanak választ a kérdésre: van-e zsidókérdés Magyarországon?

Az ankét várakozáson felül sikerült és az új, érdekes, eredeti szempontoknak egész tömeget vetette fel — jelentette a hozzászólások közreadása után a szemle szerkesztősége. De nem csak szokatlan érdeklődést keltett, váratlanul rendkívüli idegességet és tartózkodást is kiváltott. Olyan ellenérzés és nyomás mutatkozott bizonyos részről a kérdés tárgyalása ellen, melynek következtében a fórumon szereplők közül nagyon sokan azzal az indokolással tértek ki a válaszadás alól, hogy bár igen sok mondanivalójuk lenne, nem hajlandók a kockázatot vállalni. Különösen feltűnő volt az aktív

politikusok és hivatali tényezők távolmaradása a vitától.

De ideges ingerültséget váltott ki a kérdés nyilvános tárgyalása a zsidóság túlzott érzékenységű csoportjából is, attól az aggodalomtól befolyásoltan, hogy a nyílt vita még jobban felkorbácsolná a szenvedélyeket.

Ezt a felfogást többen osztották a keresztény társadalom vezető rétegében is, abban a meggyőződésben, hogy semmi eredményt nem hozhat a kérdés tárgyalása. Réz Mihály professzor egyenesen jövőbelátó pesszimizmussal jelentette ki, hogy inkább hiszi, hogy a legellentétesebb irányok képviselői megérthetik egymást a legkényesebb politikai kérdésekben, mintsem a zsidókérdésben valaha is megegyezésre lehessen jutni.

A nagyszabású ankétre így is 50 érdelemes válasz érkezett. Ezek közül 87 megállapította, hogy van zsidókérdés Magyarországon s ezt mint reális okokból táplálkozó problémát tárgyalni kell és meg kell oldani. A kérdés létezésének tagadói nem láttak benne egyebet, mint atavizmust, a vallásgyűlölet hazajáró lelkét, vagy klerikális aknamunkát, vagy a tisztultabb műveltség hiányát, esetleg a rosszul leplezett gazdasági antagonizmust.

A kérdés létezését tagadó 13 válaszadó közül öten színtiszta árja származásúak voltak.

Legnyiltabban Haypál Benő református lelkész fejtette ki álláspontját, mint alább olvashatjuk.

„A zsidó nép, a nagy tömeg, híven ápolja a régi családi tűzhely hagyományait; elhozta e tűzhely mellől hajdani nemzeti élete emlékeit és hogy ezeket valamiképen el ne felejtse, arról bőven gondoskodik az a környezet, amelyben él. S e környezet hatásának tulajdonítható, hogy összetartása tömör, ereje, az élettel birkózásra eleven, maga körül gyanakodva néz s múltja emléke élénk. Az ősi emlékek közül az aranyborjút otthagyhatta volna a pusztában. Fájdalom, ezt is magával hozta. Ámbár sok aniszemita házioltárán is díszhelyen ékeltlenkedik ez a bálvány.”

„Az elfogulatlanság azt mutatja, hogy aki Merkur közelébe jut, akár gatyát visel, akár díszmagyart, akár kaftánban jár, akár szmokingban, könnyen elszédül. Csak szilárd erkölcsi erő képes ellentállni a hazugság, csalás és kereskedés Istenének, Merkúrnak. Vannak tisztességben élő kereskedők, vannak becsületes zsidók és vannak becsstelen emberek”.

„Az antiszemitizmus veszedelmet úgy kerülhetjük ki, hogy magukbaszállásra tanítjuk a zsidóságot s ha elmerülünk lelkiéletünk elébe, az igazságba és a szeretetbe. Az igazság

ereje darabokra töri az aranyborjút, a szeretet hatalma megtöri a gyűlöletet.”

„Nyisson tág kaput a társadalom a beolvadásra készek előtt s a zsidók ősi hitének ősi tévedését, a kiválasztottság büszke öntudatát ne sajátítsa ki, hanem értse meg, hogy azok a kiválasztottak, akik a szeretet szellemében tanítanak és élnek.”

Sokan határozottabban és erélyesebben tagadták a zsidókérdés jelenvalóságát. A nagy többség azonban nemcsak megállapította, hogy van zsidókérdés Magyarországon, de az elfogulatlanság jelmezében rendkívül súlyos megállapításokat tett ennek okairól és eredőiről.

Alföldy Ede ítélőtáblai bíró nyilatkozatában oda konkludált, hogy a zsidóságban az elszigeteltség következtében olyan tulajdonságok fejlődtek ki, amelyek a társadalmi válaszfalak megkerülésére ösztönöznek és képesítenek. 1

Benedek Marcell dr., a kiváló liberális író és gondolkodó szerint nagy hiba a zsidóság részéről a műveletlen és szorult helyzetben lévő rétegek kihasználása és hogy a zsidóság még mindig nem bontotta le a gettót maga körül, ellenkezőleg, erős faji göggel húzódnak meg egymás között. Különösnek találta, hogy a zsidóság faji gögje ellenére meg van tisztelve, ha keresztény társaságba befogadják. A zsidókérdés érzelmi részével foglalkozva megállapította

hogy ebben a vonatkozásban a magyar zsidóság egy faji önérzetétől megfosztott más faj sajátságait, elfogultságait felöltött embercsoport, amelyet ez a másik faj csendesen kinevet e maskarában és távoltart magától...

Buday Dezső egyetemi tanár szerint a zsidóság faji önállóságát nagyjában a következő tények determinálják: az ősi üldözöttség, eleinte vallási, majd más okokból; ez az idegzetüket tette ellentállóbbá; — az endogámia.,, amely idegzetüket erősen differenciálttá tette és mind a jó, mind a rossz tulajdonságaikat kiemelte; — a nemzeti fejlődésvonal hiánya, amit a zsidók az Ő palesztinai zsidóországuk elvesztése után állandóan csaknem egy nívón tartanak; — a megmaradt délies vérmérséklet — a *nőnek* a családban való sajátságosan *erős* értékelése; — végül egy új kapocs, amely az elszóródott zsidók nagy részét a jelen században már csaknem egészen összefűzte: a német nyelvhasználat.

Dr. Cholnoky Jenő egyetemi tanár szerint a magyar zsidóság a vallási kapcsot bizonyos tekintetben mindig szorosabbnak érzi, mint a haza fogalmából származó kapcsot, Megállapította, hogy a zsidóság legnagyobb részéből hiányzik a tradíció s ennek hiányában bomlasztó elemképen szerepel s ugyanezen okból elhanyagolt otthonuk és családi életük ís. S

minthogy az ókor óta különös faji jellege a zsidóságnak a kereskedelemhez és a pénzügyletekhez való vonzódás, tradíciók és igazi lelki műveltség híjján igen nagy bennük a hajlandóság a tisztességtelen, nem szolid üzleti tevékenységre.

Dr. Concha Győző egyetemi tanár főként a zsidóság negatív, tagadó kritikai természetét kifogásolta, melyet ébren tart etnikus egyéniségének üldözése és kicsinylése más népek részéről, viszont saját vallásának, egész géniuszának túlbecsülése, az emberiség kétezeréves keresztény haladásának lenézése Isten választott népének szempontjából. Felfogása szerint a zsidóság nemcsak egy vallás által, hanem vérségi kötelékek, történelmi hagyományok, részben öntudatlan, részben öntudatos nemzeti törekvések által egybekapcsolt emberek külön közülete a modern nemzetek között, melynek elhelyezkedése az államban és a társadalomban a negativitásnak attól a fokától függ, melyet a zsidó nemzeti erő csirája valamely nemzet állprám és társadalmi szerkezetével szemben kifejt. — Megállapította azt is, hogy a zsidóság a gazdasági javakban való erős részesedése által Magyarországon köztudomásúlag társadalmi és politikai hatalomra is szert tett. — Mivel pedig a zsidórág jelentékeny része a társadalom gazdasági

versenyében a törvény által ugyan nem tiltott, de keresztény versenytársai által követhetőnek mégsem tartott eljárásokat alkalmazott, már gazdasági hatalma kihívta az ellenszenvet, a nyugtalanságot, a homályos ösztönszerű aggodalmat, hogy e gazdasági hatalom szükségképpen a lelkek, a szellem feletti hatalommá válik.

Giesswein Sándor pápai prelátus, országgyűlési képviselő, különösen a magyar zsidók szeparatizmusát kifogásolta, mely szerinte rendkívül nagy előnyt biztosított számukra.

György Endre volt miniszter szerint a zsidókérdés megoldásának legnagyobb akadálya az állandó és új bevándorlási áramlat, mely az asszimilálódás folyamatát megzavarja. Kifogásolta a külső csiszoltság és erkölcsi fegyelmettség hiányát is.

Lesznai Anna, a kiváló író nő nyilatkozata szerint zsidónak lenni egy különös, betegesen izgatott idegállapotot jelent. A gettózsidó örökös üldöztetések közepette állandó félelmek és természetellenes elzárkózottságban élt. A kulturzsidó tehát gettóbeli őstől már megviseltebb idegrendszerrel örökölt. Ezt a terhelt idegrendszerrel folyton ingerli az a stabilitáshiány, melybe társadalmi elhelyezetlensége sodorja. A sehová tartozás a zsidóban türelmetlen, törtető, valahová tartozás vágyát kelti. Tartozunk hát

valahára valahová, de mindjárt! — érzi ingerült elhelyezkedési ösztönénél fogva a zsidó — és ezt a célt százalmas nyíltsággal, óriási pénz és lélekráfizetéssel hajhássza, ha ízléstelen. Már pedig a zsidó könnyen ízléstelen, mert idegessége megfosztja önuralmától és mert nélkülözi azt a szükséges kultúrtestgyenesítőt, amelyet a keresztények társadalmi tradíciói adnak. Alig van gettóból kikerült zsidó család, melynek három nemzedéke és közeli rokonsága egyazon társadalmi osztályba tartoznék, tehát családi tradíciók nem igen képződhetnek ki. Pénzét, vagyonát, melyre, mint jó huszár harci lovára, büszke szeretne lenni, szintén szégyelnie illik, mihelyt jó társaságba kerül. Kicsit így van zsidó eszével, eme jellegzetesen kiélezedett lelki eszközével is. Sok zsidó vigyáz, hogy ne legyen túlokoskodó keresztények között, nehogy ellenszenvet keltsen. Szóval a zsidó csak arra lehet büszke, ami nem sajátosan az övé. Nem élhet úgy együtt a vele egy kultúrnívón álló keresztény társasággal, hogy bizonyos fókig meg ne tagadja magát. Ősi kultúrkincese, vallása, vallásbölcselete a magyar világban gyökértelenek lévén, vagy le kell hántania magáról, vagy ha megőrzi azokat, válaszfalat képeznek közötte és keresztény társai között, Kifogásolta Lesznai Anna azt is, hogy a zsidó nevelés szakértelem nélkül individualizál, azaz

minden zsidó szülő azt a jogot veszi magának, hogy gyermekét saját képére vagy ellenképére nevelje és így túlzottan tenyésztí tovább saját fogyatkozásait benne. Megállapította — 1917-ben! — hogy intelligens zsidó családokban ma már gyakori a vallástalanság és míg más középosztálybeli embereknél a vallás betartása tekintélynövelő és előkelő, addig a zsidót társadalmilag megsulykolja, éppen ezért hitetlen vagy lanyhán hívő zsidók még látszólag sem tartják be a vallást. Megállapította azt a tévedést is, hogy a zsidó élelmesebb a kereszténynél Több pénzszerzési rutinja, több törtetési és törekvési lendülete van, ez igaz. De anyagi és lelki javak megőrzésére a keresztény alkalmasabb. A zsidó soha sincs megelégedve sorsával és önmagával, mert hiányzik belőle az az okoskodás nélküli nyugodt bölcsesség, mely a tények egyszerű elfogadásában rejlik. Számára minden adottság eszes idegőrlő probléma. Türelmetlen és hiányzik belőle az a nyugodt rezignáció, mely a keresztény embernek erőt és pihenni tudást ad. Minden ereje páratlan törekvő lendületében rejlik; de ha megáll, inog a talaj lába alatt. A zsidó vagyon ezért sokkal kevésbé állandó, mint a keresztény.

Méray-Horváth Károly a rituális körülmétélést törvény szerint, mint testi sértést

óhajtotta büntettetni, hogy ezzel is siettesse a-s asszimilációt. Megállapítása szerint ez az, amivel a gyermeket úgy helyezik a világba, hogy te más vagy, a többitől idegen és ezzel egész életére az elkülönülés, a parazitizmus?zug-gesztiója alatt marad.

Dr. Radisich Elemér a zsidók legnagyobb hibájául azt róta fel, hogy a magyar zsidóság gondolkozásából hiányzik a magyarságot jellemző idealizmusra való hajlandóság. A zsidóság mindig a bíráló, kritikus szemévei tekint szét és mindenben az exakt pozitívum érdekli. Azt a fenkölt hevületet, mely a magyarságot gyönyörű lemondásra, önfeláldozó, produktív munkásságra készíti, nem igen ismeri.

A felsoroltakon kívül még rengeteg vádpont hangzott el az ankét folyamán a magyar zsidóság ellen. Alexander Bernát egyetemi tanár, a magyar zsidóság büszkesége, mind-ezekre a vádakra egyetlen argumentummal felelt

— A zsidóság azáltal, hogy gettóba volt zárva, igen sajátságos helyzetbe jutott egész fejlődésében, gettó alatt értve nemcsak a városrészt, amelyben egymás között lakott, hanem azokat a korlátokat mind a mai napig, amelyeket a zsidóság körül vonnak és amelyekkel a zsidóság ellen védekeznek. Igen sajátos helyzetben volt a zsidóság. Rácsozat vette körül

és a zsidóság e rácsozaton keresztül kinézett a világba, ahol élénk sürgés-forgást látott. Láta az embereknek emberi életét, látta a társadalomnak, államoknak, kultúrának kifejlődését és neki nem volt szabad résztvennie benne, neki a korláton belül kellett maradnia. Hiányzott a zsidóknak a teljes életkifejlődési ereje, a zsidóságnak magának kellett külön életet csinálnia. A külső, nagy életben neki nem volt szabad résztvenni. Valami volt, ami a kízó fájdalmat enyhítette, még pedig az: nem szabad mindebben résztvenni. Aztán egy kis társadalmi, egy kis kultúréletet kellett csinálnia a legrosszabb feltételek mellett. Így fejlődött a zsidóság. Van-e példa rá, meg lehet-e érteni, hogy a zsidóság ezt kibírta? Vannak tények, melyeket nem lehet megfogni, melyeket előre megjövendölni nem lehet. Ha valaki azt kérdezte volna, hogy ha a zsidóságot így elzárják, mi lesz akkor belőle ezer év múlva? az egyhangú felelet az lett volna: semmi. Valóban érthetetlen dolog, hogy a zsidóság így fenn tudott maradni.

Egyszer csak a rácsozatot kinyitották, nagy kaput nyitottak ki, mondván: menjetek ki! Mi lett a következménye? Először nagyon tolongani kezdtek az emberek, az csak természetes. Mikor ki lehetett menni a friss levegőre, egyszerre eszmélt fel mindenki: micsoda

rettenetes állapotban voltam eddig és sietett ki és repült. Lehet itt finom életmodort várni, mikor ennyien egyszerre rohannak? Nem mondom, hogy kellemes, de természetes. Azután azoknak, akik kijöttek, bizonyos magatartást kellett felvenniök. Némelyek úgy tettek, mikor kirohantak, mintha sohasem lettek volna bent, komolyan és büszkén mentek és az oly komikus volt... Mások komolyabb vétséget követtek el és azok ellen fordultak, akikkel együtt voltak, nehogy a világ azt higgye, hogy ők is bent voltak. Igazi struccpolitika volt. Mind a mai napig nagy szégyene a zsidóságnak. Sújtó ítélet a zsidóság minősége felett, ha nem volna az egyetlen mentség, hogy nagyon sokáig össze voltak szorulva, be voltak zárva.”

Külön válaszolt Alexander tanár úr arra a vádra, mely ma is eleven, sőt kihatásában folyvást fenyegető: hogy a destruktív zsidó szellem a szocializmus és marxizmus terjesztője. Ezt azzal magyarázta, hogy a zsidó mindenekelőtt a földi életet óhajtja boldogabbá tenni. Úgy fejlett praktikus gondolkodását, mint az elvont eszmekörben való jártasságát az ember földi sorsának javítására akarja felhasználni. Mint ősidők óta tanító nép, hivatásának érzi a szellem, az új eszmék terjesztését. Ezért van annyi zsidó szocialista és társadalmi filozófus. És ezért akad aránytalanul kevés po-

litikus-tehetség. Minthogy rendkívül erős a racionális érzékük, nem politikai rutinnal próbálják megoldani az emberiség nagy kérdéseit, hanem egyetemes gondolkodásuk segítségével. Ugyanúgy, mint a franciák, akik mindig általános eszmék szerint akarták berendezni társadalmi életüket.

Bármilyen emelkedett szempontok szerint próbálta azonban Alexander professzor megkeresni a választ a magyar zsidóság elleni vádakra, ez nem változtat a tényen, hogy ezek a vádak elhangzottak és általánosak voltak a liberalizmus magyarországi fénykorában is. A világháború alatt azután — a hadseregszállítási perekre, a „tömeges” zsidó-felmentésekre s a magyar zsidó „mértéktelen” háborús vagyonszerzésre való hivatkozással nem csupán a zsidóság elleni vádpontok szaporodtak meg, de egyre növekedett az antiszemitizmus harci kedve is. Fokozta ezt a közállapotoknak a hosszú háború következményeként beállott állandó rosszabbodása is. Az októberi forradalmat és a magyarországi kommunista puccsot követő heves antiszemita hullámverés moraja még élénken visszhangzott, midőn a szomszédos államokban kormányprogramm lett az intézményes és faji alapra helyezett antiszemitizmus.

Ekkor már nyilvánvaló volt, hogy Magyarország határait sem lehet elzárni a körü-

lőttünk eluralkodó áramlat elől és a zsidók egyenjogúsítását kimondó törvényeket revízió alá fogja venni a magyar parlament. A magyar zsidóság néhány elfogulatlanul gondolkodó szelleme jóelőre fel is hívta a zsidóság vezetőinek figyelmét a várható súlyos időkre. Ma már hiábavaló volna számonkérni, miért nem hallgatott senki rájuk. Tagadhatatlan mégis, hogy senkisé is figyelt fel a vészterhes proféciaakra. A magyar zsidóságnak az az aránytalanul kisebb része, amely vagyont gyűjtött és jelentős vagyon felett rendelkezett, a gazdag ember annyira fölényes elfogultságával úgy vélekedett, hogy hozzájuk, az ő vagyonukhoz, rangjukhoz, társadalmi pozíciójukhoz nem érhet fel a legerősebb antiszemita hullám sem.

Természetesen akadtak közöttük is kivételek, akik tettekkel hirdették a közös védekezés és áldozatkészség múlhatatlan szükségességét. Ezeket ábrándos ámokfutónak nézték, vagy egyenesen osztályuk árulóinak bélyegezték. Hamarosan beigazolódott azonban, hogy bölcs előrelátással, közös erővel védőgátat próbáltak építeni és megerősíteni, hogy a magyar zsidóság nyugodtabban folytathassa majd munkáját az új törvények által engedélyezett szűk határok között. Nem akarták bevárni a vihar kitörését, előre fel akartak készülni rá,

mert mindannyiunkkal együtt világosan látták a magyar zsidóság fokozatos és állandó sorvadását, amit legvilágosabban illusztrálnak a születések számának katasztrofális csökkenését feltáró statisztikai adatok.

Míg a születések száma a világháború végén országos viszonylatban évi átlagban kétszerannyi volt, mint az elhalálozások száma, addig a világháború után mind nagyobb lett az eltolódás a két adat között.

1926-ban 5700 elhalálozással szemben 6188 születés volt; természetes szaporodás 488*
1931-ben 6485 elhalálozással szemben 5187 születés volt; természetes apadás 1469. (22.6%.)
1937-ben 6242 elhalálozással szemben 4670 születés volt, természetes apadás 1574, több mint 25%.

Budapesten még szomorúbb a statisztika.

	meghalt	született
1890-ben	1984	3009
1900-ban	2322	4701
1910-ben	2637	3926
1920-ban	3492	3506
1930-ban	2886	1893
1935-ben	3022	1723
1938-ban	3184	1463
1939-ben	3287	933
1940-ben	3428	991

Íme a magyar zsidóság, a statisztika tükrében. Még 1920-ban, ha csak 14 fővel is, a természetes szaporulat, a születések száma meghaladta az elhalálozások számát. Ekkor kezdődött a magyar zsidóság sorvadási folyamata, mely 1940-ben kulminált, mikor is több mint háromszor annyian haltak meg, mint ahány új zsidó élet elindult

Tegyük még hozzá, hogy 1929 és 1938 között, tehát tíz év alatt, amikor a zsidóság arányszáma 5.1% volt Magyarországon, az öngyilkosok között 6.6% volt a zsidó.

De ezt a folyamatot meg kell állítani. Meg kell menteni a sok százezer embert mind a milliót, akiket a zsidótörvény eltalált.

Akiket eltalált a zsidótörvény

Nincsen két egyforma tenyér, két egymáshoz teljesen hasonló ember a világon. Nincsen tehát két tökéletesen hasonló zsidó sem. És mégis ugyanaz a sors vár rájuk Magyarországon. Passzív értelemben, mint ezt Eppler Sándor, a Pesti Izraelita Hitközség főtitkára körvonalazta tanulmányában — a magyar zsidóságnak mindenben eleget kell tennie a törvények rendelkezéseinek, aktív értelemben pedig a magyar zsidóságnak áldozatkészséggel, élniakarással kell felülemelkedni a helyzeten és teljesíteni kötelességét önmagával szemben.

A magyar zsidóság vezetői már az első zsidótörvény idején, amikor még csak 20%-os arányszám következményeivel s ezzel is főként a magánalkalmazottakra való vonatkozásban kellett számolni, felhívták a figyelmet arra, milyen súlyos következményei lesznek ezeknek az intézkedéseknek. Már akkor kérték a kormányhatóságokat, hogy támogassa a magyar zsidóságnak azokat a törekvéseit, hogy az ed-

dig túlnyomó részben szellemi pályákra törekvő zsidó ifjúságot gyakorlati pályákra lehessen átterelni ipari középiskolák felállításával, ezenkívül tegye lehetővé, hogy négy középiskola, illetve érettségi után mentől több fiatalember mehessen ipari pályára, fizikai munkára. Kérték ugyanekkor azt is, teremtsék mód arra, hogy az idősebb korosztályokat ugyancsak át lehessen képezni ipari és mezőgazdasági pályákra, nemcsak azért, hogy ezen elhelyezkedhessenek, hanem azért is, hogy — amennyiben a végső szükség úgy kívánná — kivándorolhassanak, mert hiszen a kivándorlás csak gyakorlati pályák képzettjei számára lehetséges.

Sajnos, mindazok a törekvések, melyek arra irányultak, hogy a megfelelő ipari és mezőgazdasági átképzést lehetővé tegyék, súlyos nehézségekbe ütköztek. Csak a Pártfogó Iroda keretében lehetett átképző tanfolyamokat létesíteni, aminek mégis nagy hasznát látták azok, akik közben kivándoroltak.

A második zsidótörvény, szemben az elsővel, amely csak bizonyos foglalkozási ágakra terjedt ki és azoknak gyakorlásában korlátozta a zsidóságot, már úgyszólván minden munkaterületre kiterjed.

A második zsidótörvény rendelkezései folytán a kivételezetteket leszámítva, zsidó úgy-

szólván egyáltalán nem kerülhet be az ügyvédi, orvosi, mérnöki, színészi és újságírói kamarákba, mert a ma élő generáció életében sem várható, hogy a zsidó tagok száma az egyes kamarákban 6% alá fog esni;

A sajtónál és a színházaknál a második zsidótörvény életbelépése óta egymásután vesztették el kenyерüket zsidó színészek, zenészek és újságírók százai. Ez a folyamat fokozódott a törvény végrehajtási utasításának közzététele után, mert annak értelmében zsidó nem lehet sem lapszerkesztő, sem lapkiadó, de olyan munkatárs sem, akinek a lap szerkesztésében irányító befolyása van; nem lehet sem színigazgató, sem rendező, s minthogy ezek a súlyos korlátozások éppúgy vonatkoznak a mozgóképet előállító, forgalombahozó és előadó vállalatokra is, ilyenformán e pályák ugyancsak a sújtó rendelkezések alá estek;

míg az első zsidótörvény még nem vonatkozott az önálló kereskedőkre és iparosokra, csak az alkalmazottakra — a második zsidótörvény a jövőre nézve ezen a téren is úgyszólván numerus nullust állapít meg, mert ki mondja, hogy iparigazolványt zsidó mindaddig nem kaphat, amíg az illető helységben a zsidó iparigazolványtulajdonosok száma 6% alá nem esik;

a második zsidótörvény következtében a

jövőben zsidó nem lehet állami, városi, megyei vagy községi alkalmazott, vagy ezek tulajdonában lévő üzemek tisztviselője. Életbelépett ezenkívül a közmegebízatási tilalom is, ami azt jelenti, hogy zsidót a jövőben közjegyzőnek, hites tolmácsnak, hivatalos szakértőnek, közjegyzőhelyettesnek kinevezni nem lehet, zsidó részére szabadalmi ügyvivői jogosítvány a 6% alá csökkenés bekövetkeztéig nem adható, zsidók hites könyvvizsgálói vizsgára nem bocsáthatók. Ismeretes, hogy amíg a törvény rendelkezése szerint a jelenleg működő állami vagy városi zsidó tanárokat és tanítókat 1943 január 1-ig kell elbocsátani, addig már 1940 február elsején elbocsátották az összes zsidó tanerőket;

a második zsidótörvény megállapítja már a zsidó vállalatok fogalmát is, ezek közszállításokban legfeljebb 10%, 1943-tól kezdve pedig legfeljebb 6% erejéig vehetnek részt;

a zsidó földbirtokok is minden korlátozást nélkül igénybevehetők és a jövőben 600 négyszögölön felül mezőgazdasági területet zsidó nem vásárolhat;

a zsidóktól meg kell vonni az egyedárusítás alá eső cikkek árusítására vonatkozó és hatósági engedélytől függő, hasznothajtó jogosítványokat: így az italmérési engedélyeket, vendéglői, kávéházi, trafik- és gyógyszerengedé-

lyeket, Ellenértéket elvont jogosítványukért csak a gyógyszerészek kapnak. Ezek a rendelkezések a nagy és középegzisztenciákon felül a kisegzisztenciák ezreit is érintik, mert zsidó most már nem árusíthat vásáron, nem lehet fagyaltárus, nem árulhat házról-házra járva képeslapot, cipőfűzöt, még gyufát sem. Sőt, a rendelkezésre való utasítással egyes városokban és megyékben még az iparigazolvánnyal rendelkező zsidó kereskedőket sem engedik piacokon és vásárokon árulni;

a magánvállalatoknál a zsidó tisztviselők, kereskedők száma és azok javadalmazása a második zsidótörvény értelmében 12%-ra csökkent. A magánalkalmazás körében azonban a 12%-os zártszám csak azokra a vállalatokra vonatkozik, ahol legalább 15 értelmiségi alkalmazott van. Kiseb vállalatoknál a szabály még szigorúbb, mert 5—14 alkalmazott közül csak kettő, továbbá 1—4 alkalmazott közül csak egy lehet zsidó és itt még a kivételek sem érvényesülnek, csak legalább 15 alkalmazott esetén lehet még további 3% kivételezett.

Az 1980. évi népszámlálás rendelkezésünkre álló adatainak felhasználásával próbáljuk megállapítani, hogy a második zsidótörvény rendelkezései mennyire érintik Magyarország zsidó lakosságát. A zsidók országos arányszáma ekkor 5% volt és ugyanakkor:

a kereskedelemben az önálló zsidók országos arányszáma	45.57%
a tisztviselők arányszáma	52.81%
a segédszemélyzet (túlnyomórészt kereskedősegédek	30.26%
az önálló zsidó iparosok országos arányszáma	11.02%
az ipari tisztviselők arányszáma	33.35%
a hitelfoglalkozási ágban az önállók arányszáma	40.06%
az ügyvédeké	49.21%
az ügyvédsegédeké és jelölteké	34.93%
a magánorvosoké	54.47%
a magánmérnököké	30.45%
a gyógyszerészeké	18.92%
az irodalomban és művészetben foglalkoztatottaké	24.83%

Ha pedig a zsidó lakosság foglalkozás szerint való megoszlását nézzük, akkor megállapíthatjuk, hogy Magyarországon a zsidó lakosság összes létszámából

kereskedelemből él	40.69%
iparból	32.32%
őstermelésből	2.92%
közfoglalkozásból	4.49%
ügyvédségből	2.03%
hitelfoglalkozásból	3.00%

egészségügyi foglalkozásból	1.30%
irodalomból és művészetből	0.75%
tudományos és közérdekű társulato- toknál való foglalatosságból	0.31%
bányászatból és kohászatból	0.15%
közlekedési foglalkozásból	1.33%
mérnök, vegyész és egyéb értelmi- ségi foglalkozásból	0.35 %
vagyis összesen	89.64%

él olyan foglalkozási ágakból, melyek mind a zsidótörvény hatálya alá esnek.

Ha már most azt nézzük, hogy a második zsidótörvény milyen mértékben érinti a lakoságnak ezt a rétegét, ezt a 89.64%, akkor megállapíthatjuk a következőket:

a magánvállalatoknál alkalmazott 41.933 zsidó tisztviselő közül csak 9737 maradhat állásában, míg 32.196 elveszti kenyerét, ami azt jelenti, hogy az eltartottakkal együtt 66.967 személy válik kenyértelessé. Ha pedig hozzávesszük ezekhez a közszolgálati alkalmazottak számát, valamint a szabad foglalkozásoknál alkalmazott tisztviselőket, akkor megállapíthatjuk, hogy a kenyerüket veszítő keresők száma 85.316, az eltartottakkal együtt összesen 73.487;

a zsidó kereskedelmi alkalmazottak száma 21.609, akik közül állását veszíti 14.552, ami

azt jelenti, hogy az eltartottakkal együtt összesen 30.268 zsidó válik kenyértelessé;

a szabadfoglalkozások közül 418 újságíró, 375 színész, 525 ügyvédjelölt, összesen tehát 1318 kereső és általuk eltartottakkal összesen 2741-en veszítik kenyerüket;

az egyéb foglalkozási ágakban az állami jogosítványosok közül italmérési engedélye volt 2845 zsidónak, gyógyszerári engedélye 262-nek, trafikengedélye és egyéb jogosítványa 1893-nak. E jogosítványok által eltartottakkal együtt kenyerét veszíti 13.500 személy;

a kereskedelemben és iparban önálló foglalkozású izraeliták száma a legutolsó népszámlálás szerint 61.938, míg az eltartottaké 105.228 volt.

Mivel a második zsidótörvény szerint új iparigazolványt nem adnak ki, ha a kihalási rendszert maximálisan 20 évben állapítjuk meg, akkor — a megengedett iparigazolvány-átruházási lehetőségeket figyelembevéve — évente körülbelül 3000 kereskedőt, illetve iparost véve alapul, kenyerét veszti évente 5100 eltartott, vagyis négy év alatt összesen 20.400 zsidó válik így kenyértelessé,

A középiskolák negyedik, illetve nyolcadik osztályát évente 4800 zsidó fiú és leány hagyja el, akiknek csak kis hányada helyezkedhet el. Ha az elhelyezkedni nem tudók számát évente

csak 3000-ben Tesszük fel, ez négy év alatt 12.000 új keresetképtelen zsidót jelent.

Minthogy pedig a zsidótörvény hatálya a visszacsatolt részekre is kiterjed, az ottlaké asidók pedig az ország összes zsidó lakosságának 25%-át teszik, a fentiek alapján ott a különféle rendelkezések kerekaszában 40.000 zsidót érintenek

Mindezekhez hozzájárulnak még a felvidéki iparendélyrevízió következményei, melyből kifolyólag 6.300 iparigazolvány vonatott meg; az ezek által eltartottak száma 25.200, összesen tehát 31.500 zsidó kenyere veszett el,

Eszerint tehát a zsidótörvény és egyéb rendelkezések 224.000 zsidót tettek fokozatosan kenyértelenné, nem is szólván azokról, akik elhagyták a zsidó vallást, de a törvény értelmében zsidónak számítanak.

De a többi zsidónak a sorsa is meg van pecsételve. Senkisé tudja, mi vár rá. De mindenki vár mégis és reménykedik. És harcol a mindennapi kenyérért, családja fedelért, a gyermekek iskolapénzéért, a betegek orvosságáért.

Egyetlenegynek sem szabad kidőlnie idő előtt a sorból,

Nem lehet, nem azabad, de nem is kell erre a sorsra jutniok. Van rá mód és lehető-

ség, hogy munkához, keresethez jussanak
Elsősorban a magyar zsidónak kell támogatni
a magyar zsidót!

Mindannyiunk familiájában, ismerőseink között találkozhatunk a legidősebb fiúval, aki már kenyérkereső volt, amikor a szülei meghaltak, öt-hat vagy még több nevetlen árva gondjait hagyván a szeniorra. A legidősebb fiú pedig szinte minden esetben tudta és teljesítette a kötelességét. Magához vette a kiskorú árvákat, apjuk helyett apjuk lett, nagyon sokszor az édesanyjuk is. Nemcsak dolgozott értük, nemcsak lemondott minden kedvteléséről és mulatságáról, hogy kenyérre és ruhára teljen árva testvéreinek, de minden szabad percét is rájuk áldozta. Nevelte, ápolta, nem egyszer mosdatta és öltöztette is őket, kihallgatta a leckéjüket, tankönyveket, stipendiumokat szerzett számukra és mindaddig nem nyugodhatott, míg a kistestvérek felnőttek, férfiak, nagy lányok lettek, férjhezmentek, elhelyezkedtek a társadalomban. Sok száz legidősebb fiú mondott le a családalapításról a szerelemről, csak hogy testvéreivel szemben vállalt kötelezettségének eleget tehessen. Sokszor talán elmaradt a hála, amely a nagy áldozat egyetlen elismerése lehetett volna, de önfeláldozásuk mégsem volt hiába. Most, mikor egymillió zsidó sorsa vált hasonlóvá a gyámol-

talán árvákéhoz, megható példájuk útjelző világossággal mutatja, merre kell elindulni.

Milyen egyszerűnek tűnik a megoldás: a magyar zsidóság zsidótörvény által még nem érintett részének kell vállalnia a legidősebb fiú, a felnőtt szerepét és gondoskodni a szegény kis zsidó testvérekéről. Ne mondják, hogy ha vállalnák is ezt az önfeláldozó szerepet, hiába volna minden igyekezet és jóakarát. Nem hivatkozunk a gazdasági viszonyokra, még a magyar zsidóság szociális helyzetét ismerő zsidó vezető férfiú nyilatkozatára sem, amely szerint feltétlenül előteremthető az összeg, amely elégséges ahhoz hogy egymillió magyar zsidó sorsa nyugvópontra jut. hasson. — Csupán arra, hogy aki a második *zsidótörvény* után is megtartotta állását, keresetét, pozícióját, ha vállalkozik a legidősebb fiú szerepére, fáradozása feltétlenül eredményes lesz. Még van olyan zsidó, akinek módjában van áldozatokat hoznia, ami viszont nem mond ellent annak a zsidó álláspontnak, hogy elfogult statisztikai adatokat állítottak a zsidóság ellen. Hiszen mindig csak a kivételekről beszéltek a nyilvánosság előtt és elhallgatták, hogy a magyar zsidóság nagyobb része szegény ember.

Arról sem beszéltek, hogy a zsidó tömegek, a százezrek sorsa a megszorító törvények

és rendeletek kibocsátása előtt sem volt irigylésreméltó. Átlagos keresetük nem igen haladta meg a városi polgárság jövedelemátlagát, viszont — minthogy legtöbbjük szabad pályán dolgozott — nélkülözte az állandóságot és a biztonságot. Nagyon kevésük számára jutott részül a nyugalmas öregség, hiszen csak elenyésző százalékuk számíthatott nyugdíjra» aggkori ellátásra. Így tehát ebből a szemszögből tekintve jelentősen kedvezőtlenebb volt a helyzetük, mint a lakosság többi részének, akiket az öregség éveiben mégis csak eltartott a föld, a nyugdíj. A zsidóság elé, beleértve a kereskedő osztályt -is, fenyegető kérdőjelként meredt a jövő már a zsidótörvény előtt, mert nagyon ritka kivételnek számított, akinek módjában volt gondoskodni az öregség, a munkaképtelenség napjairól. Életük őszén legtöbben gyermekeik támogatására szorultak, de nagyon sok tekintélyes, szorgalmas zsidó kényeztetült egy egész élet küzdelme után a aside karitás, a zsidó emberbaráti intézmények szerény segítségére támaszkodni, hogy legyen hova lehajtania a fejét.

Ha végigtekintünk a zsidó Szeretetház, Aggok Háza és a többi, zsidók számára fenntartott jóléti intézmény és menedékház lakóinak névsorán, igen sok olyan dolgos, hasznom munkát végzett zsidót találunk, aki saját hi-

báján kívül szorult öreg napjaira a közösség támogatására és ennek hiányában az utcára került volna. Aminthogy nagyon sokan oda is kerültek. Senki sem mondhatja boldognak magát a halála előtt és a szabad pályán dolgozó zsidó tömegek soraiból vajmi kevesen hajthatták napi munkájuk végeztével nyugodt álmra a fejüket azzal a biztonságérzettel, hogy öregkorukra a legszerényebb megélhetésüket sikerült biztosítani.

Bizonytalan volt a jövője, de jórészt a mindennapi kenyérért való harc volt *egész* élete egymillió magyar zsidónak. Ez a kor bennük, az ő sajátságaikban, vérmérsékletükben, hibáikban látja a maga szenvedéseinek okozóját. Okkal vagy indokolatlanul, hiába kísérelnék meg vitázni felette. Tudomásul kell vennünk és ha fel is szólalunk, ha a leg-hivatottabb védőket állítjuk sorompóba, hogy elmondják mentségünkre mindazt, amit igaznak hiszünk, akkor sem változtathatunk a verdikten, a közvélemény megingathatatlan határozatán.

Ezeket a vádakát ötezer év óta vállalnia kell a zsidóságnak és ezer éve a magyar zsidóknak, minden alkalommal, ha a kor szelleme megkövetelte a régi per újrafelvételét. A vádat sohasem ejtették el, a nagy per sohasem szűnt meg, csak szünetelt. De csak kevesen

számoltak vele a liberális évtizedek zsidó társadalmában. Mi sem jellemzi inkább e gondtalan idők felfogását, mint a közszájon forgó történet a tekintélyes pesti zsidó fiskálisról, aki 1909-ben, mikor fia hazavitte az érettségi bizonyítványt és a jövőjéről szőtt lelkes tervet, megpödörte dús bajuszát és csak úgy a foga közt bökte ki a szentenciát:

— Menj olyan pályára, amelyhez kedvet erezel, de ne feledd a két legnagyobb bizonyosságot, a háborút és a zsidóüldözést.

Mikor fia meglepetten csodálkozott rá, csendesen hozzátette még:

— Ne tévesszen meg, hogy 30—40 év óta béke van körülöttünk. Ha a történelemkönyvedben lapozgatsz, be kell látnod, hogy az emberiség számára a háború a természetes állapot. A világ nem tud békességben élni és nem is akar. Amit te békének gondolsz, csak szünet két háború között, de ez az intervallum is a háborút szolgálja. Kellenek a nyugodt évtizedek, hogy fel lehessen készülni a nagy háborúkra.

— Ne vezessen félre az a látszat sem, hogy a zsidóság néhány évtized alatt teljes egyenlőséget szerzett hazánkban. Antiszemitizmus mindig volt és lesz, akárcsak háború, A zsidóságnak ez a sorsa, talán hogy így teljesedjék be a bibliai átok, talán hogy így veze-

keljen az ősök bűneiért, hetediziglen és mind-erőkké.

Akkoriban sokat nevettek az Öreg úr pesszimizmusán.

Ma már nem nevetnének.

Legkevésbé a magyar zsidóság számolt ezzel a feltevéssel. Ilyen múlt, ilyen előzmények után érthető csak, milyen váratlanul érték a magyar zsidóságot a tiltó, gátló, megszorító rendelkezések és az is, hogy teljesen tanácstalanul, értetlenül állanak a változott helyzettel szemben mindazok, akiket a zsidótörvény eltalált. Pedig a számuk rengeteg.

Mi lesz velük? Mi vár rájuk? Ki felelhet a kérdésre?! Mi itt csak arról számolhatunk be, ami valóság, egyben előreveti a jövő árnyékát. Azoknak a sorsáról, akiket eltalált a zsidótörvény.

A szenvedések országútján

A zsidótörvény hatalmas tömegeket talált el. De ezek a tömegek egyénekből állnak. Ezer és ezer Gézából, Erzsiből, Lászlóból, ha parancsolják, Kóbiból, Mórlickából és Száliból is. És az egyes ember tragédiája mégis százszor erősebb hatást vált ki belőlünk, mint a tömegeké. Az egyéni tragédiát közvetlenül látjuk, hatása alól nem tudunk szabadulni. Ezer ember közös szerencsétlensége láttán borzadva kiáltunk *íé* de ha egy bármily távoli ismerősünkre szakad a szerencsétlenség, túlrad a részvétünk és mindent megteszünk, hogy segíthessünk rajta, megvigasztalhassuk, könnyíthessünk a fájdalomán.

Pedig a Gézák, Erzsik, Lászlók, Szálik és Mórlickák saját külön tragédiáját semmivel sem könnyebb elviselni. Ha százezer Béla szenved is, az *egy Bélát* mégis ugyanúgy gyötri a fájdalom, mintha magánosan túrné... Mégsem követhetiük nvomon minden zsidó

szerencsétlenségeket, melyek a legmegrázóbbak s a lehangosabban kiáltanak irgalomért. Mert nem Gorkij Éjjeli menedékhelyének verista hatás eszközeivel kívánjuk megindítani a zsidóság ellenfeleit. S nem a végtelen egyéni nyomorúság elképesztő seregszemléjével próbáljuk áldozatkészésre buzdítani azokat a hit-testvéreinket, akikhez eddig kegyes volt a vég-Két — hanem a tények, adatok, számok, dokumentumok igazságának ellenállhatatlan erejével. A véres valóság perrendszerű bizonyítékaival, melyek harsogva döbrentek elő a könyörtelen tényállást: egyetlen olyan területe sínesen a magyar zsidó életnek, amelyiknek ne lennének máris áldozatai.

Még az önálló kereskedelem terén is súlyosan szántott végig az 1939:ÍV. törvénycikk. Pedig a kereskedő-osztályt egyelőre még csak a csapás előszele érintette. Igaz, hogy forgószél volt, magával ragadta a cukor, a liszt, a szeszesital, a trafikárusító engedélyeket s végigsöpört a textil-, cipő-, órás-, rádió és még jó néhány szakmán is. Hogy ne is említsük a piaci árusokat, ószereseket, színészügynökségeket, cselédelhelyező irodákat; a sok-sok gabonakereskedőt, tőzsdebizományost. És azoknak a kisebb-nagyobb önálló zsidó egziszcenciáknak a végtelen sorát, amelyek felett beborult az ég és az első vihar a nyomukat is eltünteti ...

A zsidó kereskedő-osztály tragédiája azonban szelíd színjáték ahhoz képest, melynek szereplői és statisztái a munkavállalók: tisztviselők, kereskedelmi alkalmazottak, ügynökök és utazók; ezer és tízezer szegény kis zsidó, akiknek szerencsétlenségét megrázó erővel mutatják a statisztika adatai.

Magyarországon az 1939:IV. t.-c. életbe léptetése előtt 150.000 magántisztviselő dolgozott. Harmadrészüik zsidó volt. A törvény egyedül ezen a munkaterületen 50.000 dolgozó életébe nyúlt bele. És milyen mélyen! A zsidó munkavállaló magántisztviselők közül — a munkavállalók szervezeteinek becslése szerint — csak 10% maradhatott meg állásában. 50.000 magántisztviselő közül tehát negyvenötezer kenyerét vesztette.

A kereskedelmi alkalmazottakat érintő adatok csak a budapesti helyzetről szolgálnak felvilágosítással. A fővárosban 30.000 kereskedelmi alkalmazott dolgozott, köztük 12.000 40%. Állásában megmaradhatott 5000, azaz 40%. Jórészüket azonban átminősítették; üzletvezetőből boltiszolga lett, első segédből kifutó, raktárnokból triciklis árukihordó. S ha még csak a régi „rangjukról” kellett volna lemondaniok! De a fizetésük is leapadt heti 20—25 pengőre.

A zsidó ügynökök és utazók helyzete még

sivárabb. Soraikat nemcsak a zsidótörvény tizedelte meg, hanem az áruszúke is. Ma nincs olyan portéka, amely ne adná el önmagát közvetítő nélkül. Szinte csodaszámba megy, hogy még mindig állandó alkalmazásban dolgozik 400 textilügynök, köztük 30 zsidó is. Nemrég még 1200 textilügynököt tartottak nyilván, akik közül 908 volt zsidó... A cipőkerekedelemben 440-ről százra apadt a zsidó ügynökök száma. Viszont ügynöki munkát végez ma nem is egy zsidó igazgató és társtulajdonos. Talán rájuk is célzott annak az érdekképviselőnek öskeresztény vezetője, amikor azt a nyilatkozatot tette, hogy legmegdöbbentőbbnek és megérthetetlenebbnek azt a jelenséget találta, hogy a törvény áldozatai iránt éppen azok viseltetnek a legnagyobb közönnyel, akik előbb-utóbb szintén érezni lesznek kénytelenek a törvény következményeit. Ezek idő előtt, a törvényes arányon felül, szigorúbban hajtották végre a zsidótörvényt, hogy magukat, állásukat megmenthessék.

Korkép 1941-ből!...

Olykor-olykor megcsillan azért a derű napfénye is. Tulajdonképpen mosolyogni lehetne a zsidó húsiparosok helyzetén is, ha nem volna az éremnek másik oldala. Az iparosok tudvalevően nem tartoznak az Értelmiségi Kormánybiztosság hatáskörébe, viszont a ke-

reskedelmi alkalmazottak, amint közvetlen kapcsolatba kerülnek a vásárlóközönsséggel, már igen. Ebből adódik az a furcsaság, hogy a húsipari munkásokra délelőtt, amikor a húsfeldolgozással foglalkoznak, nem vonatkozik a zsidótörvény korlátozása. de délután, amikor a pult mögött állanak és az általuk feldolgozott húst kimérik, már korlátozás alá esnek...

Egész sor ilyen különös, bizarr helyzetet termelt ki az új helyzet. A legtöbb esetben az érdekeltek függőben hagyják a kérdést, nehogy még inkább súlyosbítsák a helyzetet. A szórakoztató iparok körül viszont már aligha lehetnének nehezebb viszonyok. A vendéglőkben, kávéházakban alig maradt hírmondónak egy-egy zsidó pincér. Ritka kivételnek számít az a zsidó kávé, vendéglős, aki megtarthatta italmérési engedélyét. A film körül ugyanaz a helyzet, mint a színházi fronton, amiről napnap után eleget hallhatunk, olvashatunk. A szerződés nélkül maradt színész félrevonul vagy — felcsap álláshalmozónak, egy személyben lesz író, kiadó és könyvügynök...

És ezek még a szerencsés kivételek. A színész, aki könyvet árul s új életformát teremt önmagának, ugyanúgy kivétel, mint azok, akik függönykészítésre, szőnyegszövésre, angóratenyésztésre és hasonló korszerű foglalkozásra képezték át magukat.

Örvendetes jelenség, hogy az ipari munkások soraiban egyre nagyobb számban talál elhelyezkedést a zsidó ifjúság. Illyefalvi Lajos, Budapest székesfőváros statisztikai hivatala vezetőjének legújabb kimutatása szerint többszörösére emelkedett az iparban és más fizikai munkaágban foglalkoztatott zsidók száma.

De hányan vannak, akiknek még ennyi lehetőségük sincsen?! Hányan vannak, akik a megghiúsult kísérletezések után bekopognak a zsidó intézmények ajtaján, segítségért könyörögve maguknak, családjuknak... Ó, ha egyszer elmennének a Bethlen-térre, a Pártfogó Irodába és látnák a nyomorult zsidókat a szenvedések országútjának ezen az utolsó előtti állomásán... Hiszen a maximális segítség, amit ma a Pártfogó Iroda adhat, alig több a semminél: 20 pengő egy egész hónapra. S ha a Pártfogó Iroda szomorú hivatali helyiségében végignéznék a 21.000 kartotékot, amelyeknek minden egyes lapjáról a magyar zsidóság nyomora és szenvedése sír. És hányan vannak, akiken a Pártfogó Iroda sem tud segíteni.

Hányan vannak és mennyien lesznek még? Különösen a végrehajtási utasítások szigorításai következtében. A törvény szellemére való hivatkozással több új rendelkezés jelent meg és ezeket a hatóságok, sőt fájdalom, — a vállalatok egy része

is oly szigorúsággal alkalmazza, hogy azok egyre nagyobb számmal érintik hittestvéreink sorsát. A törvény kimondja például, hogy köz-Intézeteknél nem lehetnek zsidó alkalmazottak, ezt a rendelkezést azután a végrehajtási utasítás a Magyar Nemzeti Bankra, a Pénzügyi Központra és általában olyan intézményekre is vonatkoztatja, amelyek nem közüzemek ugyan, de amelyeknél valamely közüzemnek vagy hatóságnak túlnyomó érdekeltisége van, sőt azokra az intézményekre is, amelyeknél a hatóságoknak vagy köztestületeknek irányadó befolyásuk van és kiterjeszti ezt az elvet azokra az esetekre is, amikor ezek az üzemek kereskedelmi társulat alakjában működnek. E rendelkezés súlyos kihatásai máris lépten-nyomon mutatkoznak. Így pl. a Beszkárt autóbuszüzeménél, ahol e rendelkezésre való utalással még a zsidó fizikai munkásokat is elbocsátották.

Szigorítás a törvénnyel szemben s elmélyíti a munkanélküliséget a végrehajtási utasításnak az a rendelkezése is, hogy az orvosi kamaráknál — noha az orvosi rendtartásról szóló törvény a kamarában szakosztályokat nem ismer — mégis külön veszi a 6%-os arányt a közszolgálatban álló orvosoknál és külön a többi orvosnál Ugyanígy a mérnöki kamaránál is. A sajtókamaránál is külön-

külön veszi a végrehajtási utasítás a 6%-ot egyes szakosztályoknál, ami a törvénynek megfelel, de külön veszi az alosztályoknál is, amiről viszont a törvény nem beszél. Ugyanez az intézkedés a színművészeti és filmművészeti kamaránál is.

További szigorítás az italmérési engedélyek megvonásáról szóló rendelkezésnek az az intézkedése, hogy utolsó sorban, tehát a legvégül megvonandó engedélyek közé tartoznak azok az üzemek, ahol kizárólag nem zsidó alkalmazottak vannak. Ez a rendelkezés arm bírta az üzemek tulajdonosait, hogy zsidó alkalmazottaikat elbocsássak és így az engedély elvonási határidejét kitolják. Ugyancsak kimondja a végrehajtási utasítás, hogy azokét az üzemektől, ahol a zsidótörvény által megengedett 12%-nál, illetőleg a frontharcosokkal együtt 15%-nál több a zsidó alkalmazott, azonnal meg kell vonni az italmérési engedélyt, szemben a törvénnyel, amely fokozatosan írja elő a zsidó alkalmazottak leépítését, így ezen a területen váratlanul és egyszerien növekedett meg az egzisztenciájukat veszített zsidók száma.

Súlyosbítja a zsidó munkanélküliséget az a körülmény is, hogy a magánalkalmazottak elbocsátási tempójában részint a kormánybiztosság részéről mutatkozik gyorsítás más-

részt a munkaadók részéről, akik azt akarják, hogy vállalatuk minél hamarabb átessen az elbocsátásokon.

Ez a néhány példa igazolja, hogy a végrehajtási rendelkezések mennyire fokozzák a zsidótörvény hatását valamennyi munkaterületen. E szomorú jelenségek hatása alatt fokozott kötelességként hárul reánk megkeresni azokat a lehetőségeket, amelyek mellett a magyar zsidóság a maga fennmaradását biztosíthatja.

Eppler Sándor főtitkár a következőkben mutat rá a feladatokra, melyeknek megoldásától függ a magyar szidóság sorsa.

„Még az első zsidótörvény életbeléptetése idején éreztük és hirdettük — írja a zsidótörvényekkel kapcsolatos tanulmányában — hogy a felmerülő nehéz problémák megvalósításához egészen új módszerekre van szükség. Ugyanakkor, amikor felismertük azt, hogy a zsidóság önerejéből aligha tud megfelelni a felmerülő nagy kívánalmaknak, tudatára jutottunk annak is, hogy a magyar zsidóság eddigi szervei nem elégségesek ahhoz, hogy az új feladatokkal megbirkózni lehessen. A fővárosi zsidóság részére ekkor alapítottuk a Pártfogó Irodát, melyet akkor a Pesti Izraelita Hitközség és a Pesti Izraelita Szentegylet közösen tartott fenn. Egyidőben kezdtük meg kapcsó-

lataink kiépítését a külföldi segítő szervezetekkel.

Rövidesen látnunk kellett azonban, különösen a második zsidótörvény után, hogy sokkal szélesebb alapokra kell felépíteni a Pártfogó Iroda tevékenységét, még pedig az egész magyar zsidóság bevonásával. Annál is inkább, mert már az első tanácskozások idején, melyeket a külföldi szervekkel folytattunk, jelentkezett az a szükségesség, hogy olyan egységes szervezet létesüljön, mely az egyetemée magyar zsidóságot képviselhesse. Egyidejűleg pedig ugyanez a kívánság merült fel a magyar hatóságok részéről is.

Ily külső-belső szükségszerűségek megnyilvánulása alapján jött létre a Magyar Izraeliták Pártfogó Irodája, melynek feladata, hogy a zsidótörvények értelmében felmerülő összes problémákra a lehetőségek korlátai között orvoslást keressen és módot találjon arra, hogy a tilalmak korlátai között is lehetőséget biztosítson hittestvérei számára.

A felmerülő feladatoknak megvalósításához szükséges anyagi eszközöket a külföld áldozatkészsége mellett a magyar zsidóságnak kell biztosítani. E belföldi hozzájárulás megkönnyítéséhez sikerült az Országos Irodának a kormányhatóságtól gyűjtési engedélyt kapnia, amely megadta az alapját az Országos

Magyar Zsidó Segítő Akció, az OMZSA elindításához. Ennek feladata, hogy a Pártfoga Iroda tevékenységéhez szükséges anyagi feltételeket megteremtse,”

A Pártfoga Iroda és az OMZSA fokozott tevékenységével rövidesen kialakult a zsidó jótékonyágnak az a nagy gépezete, mely szinte minden területen állandó emberfeletti munkát végez. Régi, bevált intézmények fokozott mértékben állnak a zsidó karitás szolgálatába és a nőegyletek és ifjúsági szervezetek teljes tevékenységét úgyszólván kizárólag a szociális segítő munka foglalja le. Természetesen nem marad el a küzdelem szellemi téren sem.

A magyar zsidóság vallási és társadalmi vezetői, férfiai egyaránt felemelték szavukat, hogy enyhítsék a zsidó sors fájdalmait. Minden zsidó munka és erőfeszítés találkozott, hogy mentől több eredménnyel dolgozzon, mentől több sebet gyógyíthasson meg és mentől több könnyet száríthasson le a jótékonyágnak az a nagy gépezete, melynek munkájáról a következő fejezetünkben számolunk be.

A jótékonyság nagy gépezete

A kortárs joggal teszi fel a súlyos kérdést: mit tettek vajjon e sorsdöntő időkben a magyar zsidóság vezetői, elei?

Ha csupán az eredményt vizsgáljuk, nem tudjuk felbecsülni munkájuk értékét, holott kétségbevonhatatlan tény, hogy heroikus küzdelmet folytattak.

A magyar zsidóság vezetői sorra felemeltek szavukat a második zsidótörvény sújtó rendelkezései ellen, egymásután küldték barcba tiltakozásukat. Még a törvényjavaslat Képviselőházi tárgyalása előtt deklarációt bocsátottak ki.

„Mélységes fájdalommal tölt el bennünket az országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat, mely ki akarja zárni a zsidóvallású magyar állampolgárokat a nemzeti közösségtől. A tervbevetett törvény nemcsak a magyar izraelita vallásfelekezetet és annak tagjait sújtja méltatlanul, de hazánknak is végzetes, mérhetetlen kárára szolgál. Lelkünk mélyében

rendít meg bennünket, hogy hitünket valló magyar polgárok százezreit, akik életüket, vérüket, munkájukat, hűségesen áldozták mindenkor a hazáért, ki akarják tagadni abból a nemzeti közösségből, amelyhez nemzedékeken át tartoztak. Tiltakozunk nemzeti becsületünk, emberi jogunk, magyar érzésünk megtagadása ellen és rendíthetetlenül valljuk Isten és nemzet előtt tántoríthatatlan magyarságunkat, törhetetlen nemzethűségünket.”

Felterjesztéssel fordult az országgyűlés mindkét házához a Magyar Izraeliták Országos Irodája is. A felterjesztés, amelyet a képviselőház és a felsőház tagjain kívül sokezer példányban eljuttattak a magyar társadalom előkelőségeihez is, többek között rámutatott arra, hogy a törvényjavaslat a magyar nemzet érdekeibe ütközik. Megállapították a továbbiakban, hogy a magyar zsidóságot nem lehet elkülönített népcsoportnak tekinteni és szembeálltak azzal a beállítással, mintha a magyar zsidóság gazdaságilag nem szenvedné épP úgy az idők súlyát, mint az ország más rétegei.

Fájdalmas panasszal így végződött a felterjesztés:

„Ezt érdemelte meg a magyar zsidóság? Közjogainak csonkítását, magánjogainak korlátozását, életlehetőségeinek elvonását, ifjúsá-

gának számkivetését! Ezt érdemelte meg a magyar zsidó felekezet, amelynek egyetlenegy vágya volt, történelme évszázados folyamán, hogy vallása megtartása mellett magyar és esakis magyar lehessen? Szóljának meg igazságunk mellett a szabadságharc csatásíkjai, Volhynia mocsarai, a Karsztok sziklái; meg a lövészárkokban nem kérdezték meg, hogy kinek mi a vallása... Szabadjon végre nekünk is egyszer kimondani, hogy elvégre a mi hitünk, becsületünk és jogaink nem közpréda. Hozzon a magas törvényhozás új törvényeket, amelyekben a szociális bajok enyhítésére mindenkit kötelez, akinek tehetsége van — mindenkit, felekezetére, származására való tekintet nélkül. Ez a mi tiszteletteljes kérésünk. De ha csalódnánk és ebből a javaslatból törvény lenne, annak következményeként magunk és gyermekeink százezrei. lennének kénytelenek lakóhelyüket cserélni. Lakóhelyet, de nem hazát. Mert a magyar hazától semmilyen emberi törvény nem foszthat meg, épp oly kevéssé, mint az egy Isten imádatától. Ahogy az évezredek sorscsapásaiban nem tántoríthatott el bennünket sem tűz, sem víz, sem vérpad, sem máglya, sem gályapad, sem bilincs — ugyanazzal a kitartással fogunk ragaszkodni magyar hazánkhoz, amelynek nyelve a mi nyelvünk, története a mi életünk. Ahogy

hitfeleink évszázados száműzetés után is megőriztek a régi spanyol nyelvet, régi hazájuk kultúráját és szeretetét, úgy fogunk mi is virrasztani a mi igazolásunkért es a magyar feltámadásért. Mert ahogy hiszünk egy Istenben, úgy hiszünk egy Hazában és az egy isteni örök Igazságban. Ez az egység-hit fog megadni nekünk, földönfutásra ítélt magyar zsidóknak, amikor irtatlan erdőket kell kivágunk és mocsarakat lecsapolnunk, mert ott sem leszünk mások és nem lesz más szívünk dobbanása, mint ott is, akkor is örökre magyar!”

Amikor a képviselőház már megszavazta a törvényjavaslatot, a drákói intézkedések enyhítéséért végső reménységgel a felsőház felé fordultak. A javaslat felsőházi tárgyalása előtt még egy deklarációt bocsátottak ki. Az utolsó szó jogán komor ünnepélyességgel tiltakoztak ...

„Tiltakozunk nemzeti becsületünk, emberi jogunk és magyar érzésünk megtagadása ellen, tiltakozunk az ellen, hogy tételes törvény állítsa a nemzethúséggel szembe a hithúséget és jobb magyarnak minősíthessen bárkit is azért, mert ő vagy elődje őseinek hitét elhagyta. Mi a második zsidótörvénynek életlehetőségeinket elnyomó súlya alatt is törhetetlenül valljuk nemzethúságunkat es a hithúség

útján járva magyarok fogunk és magyarok akarunk maradni. A mai válságos világhelyzetben pedig ünnepélyesen kijelentjük, hogy bármit hoz is a sors reánk, szent közösséget vallunk a magyar nemzet mindenekfelett álló érdekeivel és ha a haza úgy kívánja, életünket és vérünket újra és újra felajánljuk érte, mert olthatatlanul ég szívünkben magyar nemzeti érzésünk hitelve: „a haza mindenek előtt!”

A Dohány-utcai templom könyörgő istentiszteletén ekkortájt hangzott el Hevesi Simon főrabbi megrázó templomi szózata:

— Isten házában vagyunk. Körülvesz bennünket a világalkotó és világbíró Isten jelenlétének ereje és eltölt jelenlétének tudata. A Láthatatlan jelen van közöttünk. Tudjuk, fogy Isten előtt állunk, az igazság égi ura előtt, akinek színe előtt kell, hogy igazságra nyíljanak néma ajkaink.

— Fölemelem tiltakozásunk szavát Isten színe előtt, mint a lelkiismeret világának és a Biblia szellemének követe. Tiltakozásomat fejezem ki minden általánosító hamis vád ellen. Tolmácsolom híveim honfiúi érzületének tiltakozását ez igazságtalan megbélyegeztetek ellen.

— Mi nem vagyunk alsóbbrendűek másoknál, mi az ethika és kultúra adeptusai és művelői vagyunk, voltunk és maradunk. Mi

szolgáltuk a köz és embertársaink javát ég nemcsak magunkért dolgoztunk, de másokért is és áldást és életlehetőségeket gyarapítottunk a földön.

— És főlemelem óvó szavamat a leírhatatlan emberi katasztrófák és tragédiák özönének felidézése és ránkzúdítása ellen, ami kenyértelen, hajléktalan, hontalan, reménytelen, kétségbeesett bolyongókká tesz ifjat, öregget, férfit, asszonyt-, aggastyánt, árvát, gyermeket. A klasszikus ókorból felénk csendül egy hang, Sinopai Diogenes hangja, mely azt kiáltja, hogy az ember, aki hirdeti a szeretetet, de nem gyakorolja, olyan, mint az ércsíp, mely nem hallja a sajátmaga dalát.

— Bizonyítsuk be, hogy forrón szeretjük ezt a hont, melyért fiaink meghaltak és minden körülmények között hű fiai leszünk magyar hazánknak! Tántoríthatatlanul! Testvérek, imádkozzunk Istenhez, hogy küldje le az ő világosságát, adja ihletét a magyar nemzet nagyjainak és a magyar nemzetnek lelkébe, hogy az ő útján járva az igazság és testvériség isteni országát építsék a honnak üdvére és dicsőségére. Amen.”

Hivatalos akciókon túl a propaganda-füzetek légióival igyekeztek kedvezőbbé formálni a közvélemény hangulatát A magyar zsidó értelmiség köreiből lelkes társaság ala-

kult, amely „Társadalmi Munkabizottság” néven az egész magyar zsidó társadalmat megmozgatta és sorompóba állította a védelem munkájára. A bizottság élén dr. Kőrösy Kornél, dr. Ribáry Géza, dr. Deutsch Ernő, dr. Görög Frigyes, Ligeti Pál, dr. Neményi Ernő és dr. Polgár György fáradhatatlan buzgalommal nagyszerű munkát végeztek. Röpiratok, füzetek, propaganda levelezőlapok tömegével segítették a hivatalos akciókat; a bizottság égisze alatt jelent meg többek között az „Ítéletek” című röpirat, amely szemléltető képekben és beszédes dokumentumokban minden szövegnél ékesebben igazolta a magyar zsidóságnak a nemzettel való egybeforrottságát évszázadokra visszamenően. A magyar társadalom széles körei ebből a füzetből tudták meg például, hogy a Kossuth-bankót is zsidó rajzolta, hogy a „Repülj fecském...”, a „Ne sírj Kossuth Lajos” című dalokat is zsidó írta, és hogy tudományban, művészetben, irodalomban, sportban, vitézségben mennyire gyarapították a magyar név dicsőségét a zsidó vallásban született neves és jelesek ezrei. Külön füzetben egybefoglalták a magyar egyházfők, tudósok, államférfiak, közírók és testületek jelentős megnyilatkozásait. Olyan megnyilatkozások voltak ezek, melyek méltón hozzájárultak a közvélemény helyes kialakulásához. Egy másik

röpirat a magyar zsidó értelmiség nevében szólt a magyar közvéleményhez, meggyőző okfejtéssel világítva meg a második zsidótörvény végzetes következményeit. Egy propaganda-füzet „Igazságot a felvidéki zsidóságnak” címmel az adatok tömegét foglalta össze a felvidéki magyar zsidóság nemzetietlensége ellen felhozott vádakkal szemben, tényekkel igazolva, hogy ez a felvidéki magyar zsidóság nem volt árulója a magyar ügynek a megpróbáltatások korszakában sem, sőt se szeri, se száma azoknak, akik minden üldöztetéssel szemben helyt alltak magyarságukért.

De minden erőfeszítés, írás és szó hiábavaló volt, a javaslatból törvény lett. A magyar zsidóság tragédiája beteljesedett. Akik azt remélték, hogy a végrehajtás során enyhülni fog a törvény, keserűen csalódtak. Ahány végrehajtási rendelet megjelent, megannyi újabb szigorítást hozott, az eredeti sújtó rendelkezések végrehajtásának üteme pedig annyira meggyorsult, hogy hónapok alatt estek ki állásukból és műhelyükből olyanok, akiknek leépítését a törvény tulajdonképpen négy évre tervezte. Nemcsak a közhatóságoknál alkalmazott zsidók estek áldozatul ennek a gyorsított eljárásnak, hanem a magánalkalmazottak jelentékeny-része is s amíg így egyrészt rohamosan befejeződött a pályák egész sorozatán a zsidó-

talanítás művelete, addig másrészt egymásután ereszkedtek le a tilos jelzős sorompók a legszerényebb foglalkozások terén is. Zsidó orvos, ügyvéd, mérnök, újonnan szerzett diplomájával nem kerülhetett be többé a kamarákba, a sajtó és színház terén újabb és újabb drákói korlátozások léptek életbe, egyik napról a másikra születtek újabb rendeletek, amelyek a zsidók ezrei számára lehetetlenné tették iparuk, kereskedésük folytatását. Az iparigazolványok revíziója, az italmérési, vendéglői, kávéházi, trafik és gyógyszerengedélyek megvonása, a cukor és egyéb árusítási lehetőségek korlátozása, a gabonakereskedelemre, a zsidó földbirtokra vonatkozó rendelkezések mind újabb és újabb rétegeket sújtottak, a munka, a kereset minden lehetősége úgyszólván lezárult a legszegényebb foglalatosságig.

A magyar zsidóság alulmaradt az eleve kilátástalan küzdelemben, vezetőire ezek ujtán egyetlen kötelesség hárult már: segíteni az elsetteken.

Három esztendő távlatából vizsgálva a nagy buzgalommal megindult szociális munkát, a mutatkozó eredmény itt sem alkalmas a munka értékének felmérésére. A magyar zsidóság hivatott vezetői valóban mindent elkövettek, hogy a két zsidótörvény áldozatait megmentsék a szenvedésektől. Nem rajtuk múltott;

ha a szegény zsidók tízezrei ma is jórészt ellátatlanok, — kellő anyagiak hiányában sikertelen kellett maradjon sok önfeláldozó fáradozás és jószándék.

A szociális munka megszervezésénél elsősorban annak a felismerése vezette az illetékeseket, hogy az életpályák egész sorának bezárásával módot kell teremteni az egzisztenciájukat vesztett tömegek új elhelyezkedésére. Főként ipari és mezőgazdasági átképzéssel szerették volna ezeket a tömegeket hozzásegíteni ahhoz, hogy itthon vagy másutt megint talpra állhassanak. Ám az ipari és mezőgazdasági átképzés, illetve kiképzés, valamint a kivándorlás lehetővé tétele mind olyan akciók voltak, amelyek természetesen kormányhatósági hozzájárulások és intézkedések feltételéhez voltak kötve. Az idők multával a más pályákra való menekülés sajnálatos módon mind nehezebbé vált, mert például a zsidóság ipari középiskolájában nem engedélyezték a párhuzamos osztályokat, s a mezőgazdasági átképzés egyenesen tilalmassá vált azzal az indokolással, hogy „a kivándorlás ezidőszerint amúgy sem lehetséges”.

A magyar zsidóságnak rá kellett ébrednie arra, hogy nem nélkülözheti külföldi hittestvéreinek segítségét, serényen megkezdődött tehát a külföldi kapcsolatok kiépítése. Előbb Evianban, majd Parisban és Londonban foly-

tak erre vonatkozóan mélyreható tárgyalások a magyar zsidóság kiküldöttei és az „American Joint Distribution Committee”, valamint a „Jewish Colonisation Association” és más intézmények vezetői között. A külföldi szervezetek ekkor közölték a magyar kiküldöttekkel azt a később közismertté vált feltételüket, hogy csak akkor számíthatunk áldozatkészségükre, ha a magyar zsidóság ugyanolyan áldozatokat hoz a szociális segítség munkájában, mint ők.

1938-ban az American Joint Distr. Com. 300.000.—. dollárt adott a magyar zsidóság megsegítésére. 1989-ben és 1941-ben ugyancsak tekintélyes összeggel járult szociális problémáink megoldásához. A zsidóság nemzetközi helyzetének fokozatos leromlásával azonban olyan nagy mértékben megnövekedtek a Joint európai kötelezettségei, hogy ennek következtében a magyarországi segítő akció céljaira szánt összegek az idők során jelentékenyen csökkentek. Ily körülmények között fokozottabb mértékben hárult a segítség feladata a magyar zsidóság tehetőseire.

A szociális célokra szükséges összeget részben gyűjtés révén igyekeztek előteremteni. Az országos irodáknak 1939 novemberében sikerült gyűjtési engedélyt szerezniök a belügyminisztériumtól s a gyűjtés megszervezését az Országos Magyar Zsidó Segítő Akció — nép-

szerű nevén OMZSA — vállalta magára. 1940-ben a gyűjtés eredménye 2,019.947 P. 83 fillér volt. Meg kell állapítani, hogy Budapest, illetve a pesti hitközség tagjai méltón kivették részüket az adakozásból, ennek az Összegnek a kétharmadrésze az ő áldozatkészségükből került szétosztásra az arra rászorultak között. 1940, novemberében lejárt az OMZSA engedélye, új engedélyt a további gyűjtésre nem sikerük kapnia, ezért a pesti hitközség, majd példája» felbuzdulva a vidéki hitközségek is, azóta pótdadók kivetésével gondoskodnak a szociális célokat szolgáló összegek előteremtéséről

A nagy szociális munka egységes és egyöntetű lebonyolítása érdekében a pesti hitközség és az izraelita szentegylet 1938 elején létrehívta a Pártfogó Irodát, amely Magyar Izraeliták Pártfogó Irodája névvel néhány hónap múlva országos intézménnyé alakult át azzal & feladattal, hogy a zsidótörvény által sújtott zsidók sorsán enyhítsen és segítsen. Ma már ötven fiókja van az országban ennek a jól megszervezett, áldásos munkát végző intézménynek, országos bizottságában és végrehajtó bizottságában helyet foglalnak a kongresszusi, ortodox és statusquo irodák vezetői, továbbá a Magyar Cionisták Szövetségének vezetői, szak-

bizottságaiban pedig a Társadalmi Munkabizottság, a Hadviseltek Bizottsága és az ifjúsági csoportok kiküldöttei, hogy a felekezeti szervezetek és az összes társadalmi rétegek egyaránt képviselve legyenek a nagyfontosságú szociális munka irányításánál és lebonyolításánál

A zsidó jótékonykodásnak ez a legfőbb szerve működése elején mindjárt súlyos problémával birkózott meg: mindenfelől özönlöttek ide a zsidó menekültek, emberi kötelesség volt rajtuk segíteni; a határon áttett szerencsétlenül!: százával táboroztak a szabad ég alatt, ezek részére barakkokat építettek a határ mentén, a letartóztatásba került menekülteknek pedig a Szabolcs-utcai kórház mögött menedékhelyet rendeztek be. 1940-ben 1086 menekült család kapott segílyt Budapesten, közel félmillió pengő értékben.

A Pártfogó Iroda az elmúlt esztendőben több, mint két és félmillió pengőt fordított szociális célokra. Értékes munkásságának ismeretetésénél meg kell emlékezni arról az erőfeszítésről, amellyel a felvidéki és kárpátaljai zsidóság nyomorát enyhíteni igyekezett és *nem* utolsó sorban jelentős eredményeket ért el munkaalkalmak teremtése és az ipari átképzés és kiképzés terén is. Bátor kezdeményezéssel például mezőgazdasági kisfarmakciót indított,

ennek során az ország különböző részeiben nyolcvan kisebb mintafarmot létesített s az újdonsült farmereket ellátta angórányúlakkal, baromfival. Az ifjúság ipari kiképzését a Pártfogó Irodával karöltve az Országos Továbbképző Bizottság vállalta magára; szülői értekezleteken és ankéteken propagálják az ipari pályákat a diákok előtt. És állandóan támogatják a külföldön tanuló zsidó ifjúságot, az itthon tanuló egyetemi hallgatókat, a külföldi diplomával rendelkező, ingyenes munkához jutott kórházi orvosokat, És tanoncotthonokat létesítettek, háztartási tanfolyamokat indítottak, napközi otthonokat, nyaralótelepeket, szeretetházakat, népkonyhákat tartanak fenn, elhelyezik a munkakeresőket, segítyezik az özvegyeket, árvákat, ruhát, fűtőanyagot, élelmszercsomagot adnak a szűkölködőknek, tejet a kicsinyeknek...

Rendkívüli időkben rendkívüli teljesítményt nyújtott a Pártfogó Iroda. Megszervezte az ország zsidóságát, intézmények egész sorát létesítette, igyekezett a szenvedők könnyeit felszárítani, a lelkeket megnyugtadni, a lankadókat támogatni, a kétségbeesetteket bizalommal eltölteni. Ha mégsem sikerült mindent oly mértékben megvalósítania, mint ahogy azt a szükség; megkívánta, annak főként az az oka, hogy az ország legnagyobb részében nem volt

meg a szükséges visszhang és a mai időkhöz méltó közösségi érzés. Ha mindenhol legalább abban a mértékben teljesítette volna, kötelességét a zsidóság, mint Budapesten, akkor a kétszerese állott volna rendelkezésre annak az összegnek, mint amennyi valóban jutott a szociális problémák megoldására.

A Pártfogó Irodát, kitűnő vezetőit, derék tisztviselőit mindenképen hála és elismerés illeti. Jó munkát végeztek. Élükön az ügyvezetői tisztet betöltő dr. Polgár Györggyel, a pesti iroda ügyvezetőjével dr. Ribáry Gézával, helyettesével dr. Kende Ernővel, valamint az intézőbizottságban működő Eppler Sándor hitközségi főtitkárral és dr. Deutsch Adolf igazgatóval.

A zsidó hadviseltek, hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvák ügyeinek intézésére alakult a Hadviseltek Bizottsága. Az országban elszórtan sokszor tízezer zsidó hadviselt él, akiknek hitéleti, kulturális és bajtársi vonatkozású érdekeit egységesen képviseli ez a bizottság. *Fábián* Béla dr. elnök s a bizottság más tagjai, élükön *Kelecsényi* Elek volt százados, *Ripper* Frigyes volt százados, dr. *Fodor József* volt főhadnagy és *Schalk* Ferenc volt százados minden lehetőet elkövetnek a hadviselt bajtársak szociális helyzetének javítása érdekében. Gyakran megtörténik sürgős ese-

lekben, hogy a bizottság tagjai maguk sietnek kisebb-nagyobb összegekkel segítséget szenvedő bajtársaik segítségére.

A zsidótörvény ellen folytatott küzdelemmel kapcsolatban már említés történt a Magyar Zsidók Társadalmi Munkabizottságáról. A bizottság tulajdonképpen abból a célból alakult, hogy a zsidóság szervezeteinek segítségére legyen a zsidó voltak miatt erkölcsi és vagyoni érdekében érintett magyar állampolgárok védelmében. A bizottság munkájának megindulása a második zsidótörvény megalkotásának idejére esik. Ebben az időszakban fejtette ki a bizottság ismert küzdelmét a törvénnyel oly rendkívüli mértékben sújtott zsidóság érdekében. A törvényes propagandának minden megengedett módját felhasználták a bizottság tagjai, hogy a zsidóság önvédelmi harca sikerre vezessen, vagy legalább is mérséklően hasson a súlyos jogalkotással szemben.

Szóval és írásban, az érvelés minden fegyverével igyekezett megküzdeni a bizottság az antiszemita áradattal szemben. Felszólalások, gyűlések, cikkek és beadványok útján kísérelte meg enyhíteni a törvényjavaslat súlyát. S ha ez a küzdelem nem is vezetett sikerre, el kell ismerni, hogy nemes és méltó küzdelem volt.

A zsidótörvény következtében kenyérte-lenné vált írók, újságírók és művészek támo-

gatasára irányult az Országos Magyar Zsidó Közművelődési Egyesület, művészakciója. Az OMIKE, amely 1900-ben alakult meg abból a óéiból, hogy a magyar zsidóság kulturális élet-szükségleteinek kielégítéséről gondoskodják, készséggel vállalkozott arra, hogy a maga hivatott kereteit oly művészakciók rendelkezésére bocsássa, amely a mai időkben is megtartja a magyar zsidóságot azon a kultúrfokon, amelyre eddig felemelkednie sikerült, másrészt pedig, hogy pódiumhoz és némi keresethez juttassa azokat a magyar zsidó írókat és művészeket, akik ma a működési teret és a legszűkösebb megélhetést biztosító kenyeret nélkülözni kénytelenek. A pesti hitközség megfelelő kultúrtermek rendelkezésre bocsátásával, de egyéb intézkedésekkel is támogatja a művészakciót.

A kultúrára szomjas zsidó közönség nagy megértéssel és örömmel csatlakozott ehhez a kettőscélú akcióhoz, amely igen szerény keretek között indult el és 1989-ben mégis már 125 előadást tartott, amelyeken mintegy 40.000 támogató vett részt. A Goldmark-teremben modern színpad épült, ezen irodalmi és vidám műsorok váltogatják egymást, dr. *Bánóczi* László művészeti vezetésével, *Bálint* Lajos és *Beregi* Oszkár közreműködésével színdarabok, jelenetek, magánszámok kerültek színre ki-

váló művészek előadásában. Százötven zsidó színész és előadóművész jutott keresethez az előadások jövedelméből.

A Hollán-utcai kultúrteremben zenei előadásokat rendezett a művészakció. Tizenhét hangverseny volt itt már az első szezonban, a műsoron a klasszikus és modern zene mesterei, nek művei szerepeltek, de tartottak eredeti bemutatókat is: a magyar zsidó zeneszerző gárda ffét kiválóságának, *Kelen* Hugónak és *Kosa* Györgynek egy-egy új, még sehol másutt elő nem adott művét is itt mutatták be. Nagy sikerűek voltak az operaesték, kiemelkedő eseményként az *Aida* előadásával és Verdi „*Nahucco*” című operájának eredeti bemutatójával

A művészakció előadásai 1939-ben az az összeg teljes egészében az előadóművészek, színészek, zenészek, valamint az írók szerzői honoráriumára és a műszaki személyzet javadalmazására, továbbá a szükséges dologi kiadásokra fordított.

1940-ben az első esztendő tapasztalatai alapján fokozott buzgalommal folytatódott a művészakció, ezúttal már 141 előadást tartottak, az akció pártoló tagjainak száma 3500 fölé emelkedett, az előadásoknak kb. 60.000 látogatója volt. Minthogy a hatóság most már csak a Goldmark-teremben engedélyezte az előadások

megtartását, a művészakció viszont valamenyny zsidó művészt foglalkoztatni kívánta, a szereplőknek kevesebb tiszteletdíj jutott, de még így is tetemes összeg került köztük elosztásra, részben a bevételekből, részben a hitköz. ség elnökének, *Stern* Samu udvari tanácsosnak „lelkes fáradozása révén társadalmi úton megszerzett összegekből.

A művészakció gondoskodása kiterjed a képzőművészekre is, az OMIKE Üllői-úti helyiségében képzőművészeti kiállításokat rendeztek számottevő anyagi és nagy erkölcsi sikerrel. Itt különösen a nőegyletek buzgólkodtak dicséretreméltóan a siker érdekében, a hölgybizottságok élén *Vészi* Józsefné, dr. *Hevesi* Simonne, *Baracs* Károlyné, dr. *Baracs* Marceline, *Eppler* Sándorné, dr. *Földes* Ferencné és dr. *Ribáry* Ernőné nemes érzéstől áthatva siettek a zsidó képzőművészek segítségére, nélkülük elképzelhetetlen lett volna az elért eredmény. A képzőművészek segélyezési akciójának ügyét *Hermann* Lipót és *Zádor* István festőművészek intézik nagy odaadással

Az 1939: IV. t. c. még szűkebb korlátok közé szorította a magyar egyetemekre és főiskolákra felvehető zsidó ifjak számát, mint az eredeti numerus clausus törvény, ennek következtében a tanulni vágyó, tudományos pá-

lyákra készülő zsidó ifjúság fokozott mértékben kényszerül külföldi egyetemeken folytatni tanulmányait Ezt azonban egyéb okokon kívül megnehezíti a nemzetközi helyzet is. 1988-ban még 172 diák vette igénybe a *Központi Zsidó Diáksegítő Bizottság* támogatását, 1989-ben már csak 132, 1940-ben pedig mindössze 68. Öt ország tizenhat egyetemi városában elszórva tanulnak ezek a zsidó ifjak s a diáksegítő bizottság mindent elkövet, hogy az egyre növekvő nehézségek ellenére megfelelő módon segítse őket. A bizottság a szükséges összeg nagy részét évről-évre a pesti hitközség és az izraelita szentegylet áldozatkészségéből fedezi, de ennek a bizottságnak a munkáját is szeretetteljes gondoskodással támogatják a zsidó jótékonykodás nemesszívű hölgytagjai: *Kaszab Aladárné, Lajta Henrikné, Varga Jakabné és mások.*

Idegenbe szakadt, kivándorolt zsidó testvéreiről gondoskodik a *Magyar Izraeliták Szentföldi és Egyéb Településeit Támogató Egyénilet*, amelynek dr. *Földes István* az elnöke. A zsidótörvény miatt százan és százan kényszerültek elhagyni Magyarországot, sok küzdelem után sikerült is letelepedniök a Szentföldön, Palesztinában vagy más országokban, de igen sok esetben olyan mostoha körülmények közé

kerültek, hogy elhagyottságukban, munkanélküliségük gondjában kénytelenek voltak a visszavándorlás gondolatával foglalkozni. A kivándoroltak kétségbeejtő helyzete hívta életre ezt az egyesületet, a működéséhez szükséges anyagi eszközöket azonban sehogysem tudták előteremteni, ezért engedélyt kértek a belügyminisztériumtól tízezer persely elhelyezésére és a perselygyűjtés tette lehetővé többek között a Palesztinában letelepedett magyar tanulóifjúság megsegítését addig is, amíg olyan helyzetbe kerülnek, hogy maguk megkereshetik a kenyerüket.

Amíg a zsidótörvény áldozatairól a Pártfogó Iroda gondoskodik, az elaggottak, munkaképtelenek, munkanélküliek és más segélykérők szociális ügyeit a pesti hitközség jótékonyági ügyosztálya intézi *Molnár Gyula* előjáró és *Galambos Jenő* főtanácsos vezetésével. Az ügyosztályra hárult az elmúlt esztendőben — szegényeinek segélyezésén kívül — a munkatáborokba bevonult zsidók támogatása is.

A szegények segítése kétféle módon történik: pénzbeli és természetbeli segély formájában. 1940-ben 1009 esetben utalt ki az ügyosztály 5—20 pengős havi segélyt a hitközség elszegényedett tagjainak, özvegyeinek, árváinak, beteg és munkaképtelen hittestvéreknek

53.450 pengő összegben. Egzisztenciális segély ennen 115 személy 2.672 pengőt kapott. Kiosztottak ezenkívül 6.663 pengő főünnepi segélyt, S.153 pengő téli segélyt, 1.672 pengő utazási segélyt, 22.870 pengő gyorssegélyt — főként munkanélkülieknek, kilakoltatás előtt állóknak, toloncházból szabadulóknak, betegeknek, életuntaknak, — továbbmenően 42 szegény menyasszony kiházásítási segély címén 1.181 pengőt kapott, a Peszach ünnep alkalmából 2.397 szegény 9.163 pengőt, tanoncok lakbér- és ruházati segély címén 2227 pengőt, egyetemi hallgatók, középiskolai diákok beíratás és tandíj céljaira 1.340 pengőt, a templomkörzetek a területükön lakó szegények támogatására hozzájárulás címén 9.600 pengőt, a nőegyletek szeretetotthonaik fenntartásához 3.059 pengőt, végül a szemérmes szegények 2125 esetben összesen 23.640 pengőt.

A természetbeni segélyezés során reggelivel látta el az ügyosztály a hitközségi iskolák szegény tanulóit, tejjegyeket adott a betegeknek, lábbadozóknak, anyáknak, ruhaneműt a szegénysorsú diákoknak, hadviselt zsidóknak, felnőtt szegényeknek, pászkat 6.567 család részére, két vagon burgonyát a szegényeknek, gyógyszert, kötszert, ortopédiai cikkeket a rászorulóknak és az ínségkonyhákön 194.873 ebédet az éhezőknek.

A téli hónapokban három ínségkonyha volt üzemben és pedig a Bajnok-utca 13., a Wesselényi-utca 44. és az Alföldi-utca 13. szám alatt, az Alföldi-utcai konyha pedig egész éven át vendégül látta ebédre a zsidóság szerencsétleneit. A fenntartási költségekhez az Izraelita Szentegylet 10.000 pengővel, a VIII. ker. Tern, plomkörzet 3.000 pengővel járult hozzá, a többi Stern Samu, a hitközség elnöke gyűjtötte össze.

Ezek a még békeeredetű zsidónyomor számadatai.

A pesti zsidóság egyik legrégebbi jótékonyági intézménye az alapítványi fiúárvaház, amelynek egyik legfőbb patrónusa és örökös tiszteletbeli elnöke *Vida Jenő*, a MÁK volt elnök-vezérigazgatója, aki maga is innen indulva futotta be kivételes közgazdasági karrierjét. 1940-ben 124 árvát nevelt az árvaház, közülük tizenöten fejezték be iskolai tanulmányukat és csaknem kivétel nélkül ipari pályára léptek. (Az árvaház barátainak segítségével úgyszólván mindegyiket sikerült már álláshoz juttatni.) Az árvaház kebelében négyosztályú elemi fiú- és leányiskola működik, udvarán három esztendővel ezelőtt tanoncotthon épült, *Szűcs Géza* elhunyt intézeti előljáró családjának nagylelkű adományából. Az árvákat haza-

fias szellemben nevelik kiváló pedagógusok, egészségi állapotukra orvosok felügyelnek, ételmezésük és ruházkodásuk ügyét hölgybizottság irányítja, melynek élén *Bedő* Edéné állott, akinek munkájában szeretettel osztozott *Winkler* Lipótné, *Grünfeld* Jenőné, *Roth* Miksáné és *Stein* Sándorné, a hölgyválasztmány többi tagjával együtt.

Hatvanötödik esztendeje működik az *Izraelita Siketnémák Országos Intézete*, amelynek elnöke dr. *Deutsch* Ernő, igazgatója, *Kanizsai* Dezső. Az intézet elsődrendű célja a gondjaira bízott fogyatékos gyermekeket szellemileg és erkölcsileg olyan kiképzésben részesíteni, amely alkalmassá teszi őket az egészséges emberek társadalmába való zökkenésmentes beilleszkedésre. Az intézet vezetőinek minden törekvése arra irányul, hogy a növendékeket az állampolgári és hazafiúi kötelességekre kioktassa. 1940-ben 42 növendéke volt az intézetnek. Lelkes és buzgó tevékenységéért méltán illeti elismerés az intézet hölgybizottsági ügyvezető elnökasszonyát, dr. *Gold* Simonét és ak Inökasszonyát, *Lajta* Henriknek

A lovasi Wechsehnann Ignác és neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete fenállásának 82. évét kezdte meg az elmúlt esztendőben. Az

intézetnek mindössze 11 fiú és 6 leánynövendéke van, ez a kis létszám lehetővé teszi, hogy minden növendékkel egyénileg, a gyermek saját adottságainak, képességeinek figyelembevételével foglalkozhassanak. A vak gyermeknek különös szüksége van arra, hogy érezze és tudja: megértéssel és szeretettel vannak iránta, érdeklődéssel kísérik sorsa alakulását. Legnagyobb örömük a zenetanulás lehetősége, a zene kárpótolja őket mindazért, amit világtalan voltuk következtében elvesztettek. Amennyire lehetséges volt, az elmúlt esztendőben is sok hangversenyre és operaelőadásra vitte az intézet vezetősége a vak gyermekeket. Néhai dr. *Tóth Zoltán*nak, a Vakokat Gyámoló Országos Egyesület elhunyt igazgatójának nemcsak szíve lehetővé tette, hogy az intézet növendékei az egyesület műhelyében hetenként négy délután ipari kiképzésben részesüljenek. Megtanulják itt a kosárfonást, seprőkészítést, kefekötést, ez a tudásuk igen soknak kenyeret ad az életben s lehetővé teszi számukra, hogy a társadalom dolgozó, munkás tagjaiként és ne szánalomraméltó eltartottjaként éljenek.

A zsidó jótékonykodás egyik legfontosabb szerve, a jótékonykodás gépezetében a legértékesebb csavar a kórház. A Zsidókórház, a Bródy gyermekkórház és a Kaszab Poliklinika.

A kórházak igazgató főorvosai dr. *Aczél* Dezső és dr. *Léwy* Lajos, kívülük kiváló zsidó orvosok nagy gárdája fejt ki értékes, gyógyító és tudományos munkásságot mind a három kórházban. Annak illusztrálásául, hogy az egész ország közönsége milyen megbecsüléssel viseltetik a zsidó kórházak kiváló munkájával szemben, álljon itt egyetlen számadat: 1940-ben 10.950 beteget vettek fel a Zsidókórházba, ebből 7.417 beteg volt izraelita, keresztényvallású pedig 3.533. A kórházakban hosszú idő óta jelentős építkezések és átalakítások folynak, így többek között teljesen átalakult és modern színvonalú berendezést kapott a sebészeti osztály, bővült a Bródy kórház is, de éppen az utolsó esztendőek eseményei során végzetszerűen bekövetkezett elszegényedés a zsidó kórházak további nagyarányú és sürgős kibővítését teszi haladéktalanul szükségessé. A pesti hitközség előljárósága és a kórházak igazgatósága behatóan foglalkozik ennek az égető kérdésnek a megoldásával. Legalább 150 férőhelyet kell még biztosítani a betegek számára.

Külön fejezet illeti meg a magyar zsidók legrégebbi karitatív és vallási intézményét, a több mint másfél évszázados múltra visszatekintő *Pesti Izraelita Szentegyletet*, A vallásos

ézelmu zsidóság mindenütt szerte a világon alakított szentegyleteket, amelyeknek az volt legfőbb hivatásuk, hogy az ősi hit szellemében gondoskodjanak a zsidó halottak eltemetéséről, a Pesti Izraelita Szentegylet azonban idők múltán messze túlnőtt ezen a szűkebb kereten, a halottak végtisztességének megadásán kívül elsőrendű feladatul tűzte ki az élők megsegítését, gyámolítását, gyógyítását is s ma európai viszonylatban egyedülállóan végzi áldásos munkáját. Csak egy pillantást kell vetni az általa fenntartott jótékony intézmények sorára, minden dicsérő szónál meggyőzőbben vetíti ez a tárgyilagos szemlélő elé, mi mindent tett és tesz a pesti zsidók szentegylete a szegényekért, elesettekért, betegekért, szenvedő hittestvéreinek sok ezeréért.

Egyik legáldásosabb intézményében, az agkok házában kétszáz fővárosi polgár kap élete végéig ellátást, Sokan azok közül, akik azelőtt kiváló, sőt előkelő tagjai voltak a társadalomnak s felekezeti életnek, életük alkonyán itt húzódnak meg e barátságos, békés falak között, közülök nem egy milliomos volt a háború előtt, elvesztette vagyonát, most itt él nem is boldogtalanul talán, hiszen ami rossz volt az életben, áldatlan harc, háború, viszály, küzködés, az mind kint maradt a kapu előtt, bent az öregség derűs nyugalma honol. Az agkok háza

eredetileg száz személy részére épült, azonban a húszas évek elején ugrásszerűen növekedő zsidó nyomor, a rengeteg jelentkező szükségessé tette az épület kibővítését. Nagy áldozatok árán 1925-ben sor került az építkezések megkezdésére s ekkor az épület régi részét is teljesen restaurálták, berendezését átalakították,

A szentegylet szeretetházában száz súlyos gyógyíthatatlan beteget ápolnak, felekezeti különbség nélkül; a felnőtt vakok otthonában ugyancsak száz, részben vak, részben gyógyíthatatlan betegségben szenvedőt ápolnak; menedékházában hetvenöt munkaképtelen szegény embert gondoznak; szeretetkórházában — mely országos hírű — dr. *Farkas* Ignác igazgató-főorvos és dr. *Nádor* Henrik főorvos-helyettes vezetése mellett kiváló orvosgárda gyógyítja a betegeket. Körülbelül kétszáz beteg részére van hely ebben a legmodernebbül felszerelt kórházban.

A szentegylet legősibb hivatásának, a temetkezéseknek szenteli munkásságának másik részét. 1940-ben csaknem háromezer temetése volt a szentegyletnek s ebből több mint kettő, ezerszáz teljesen ingyenes, még a temetésekkel kapcsolatos egyéb költségeket is a szentegylet fizette. S ha most még mindehhez hozzávesszük, hogy kb. tízezer szegény kap időközön-

kint segélyt, támogatást a szentegylettől, továbbmenően a Zsidókórház és Bródy-kórház fenntartásához is hozzájárul a szentegylet évi ötvenezer pengővel — ezzel hű keresztmetszetét adtuk az intézmény összehasonlíthatatlanul értékes emberbaráti működésének.

A szentegylet élén mindig kiváló férfiak állottak, elnökei, sorrendben *Reusz* Károly, *Ehrlich* Mózes, *Boschan* Jakab, *Winterberg* Gyula, *Adler* Gyula és tíz esztendő óta *Kramer* Miksa kormányfőtanácsos, nemcsak munkásságukat áldozták a szentegyletnek, hanem sokszor anyagi javaikat is; a szentegyletnek két elnöke is jótékony célra hagyta egész vagyonát. Fáradságot nem ismerő buzgó vezetője a szentegyletnek a két elnökhelyettes, dr. *Dési Géza* kormányfőtanácsos és *Lunzer* Pál, előjárói: *Bánó* Dezső kormányfőtanácsos, igazgató, *Eismann* Gyula, *Fürst* György, *Komjnt* Ernő, *Steiner* Marcell tőzsdetanácsos és *Werlheimer* Lajos; legfőbb motorja pedig dr. *Endrei* Henrik igazgató-főtitkár, aki 1906. óta, szenteli kivételes képességeit e jótékony intézménynek.

Másfél évszázad rendkívül hosszú idő még egy intézmény életében is, a pesti zsidók szentegyletének legmozgalmasabb korszaka azonban a legutolsó húsz-huszonöt esztendő volt. A világháború elején több ízben tanúságot tett ha-

zafias érzületéről, áldozatkészségéről, hogy mást ne említsünk, kereken tízmillió korona hadikölcsönt jegyzett, szeretetházában saját költségén berendezte a főváros egyik legszebb tisztikórházát, 1916-ban megdicsőült I. Ferenc József emlékének megörökítésére kétszázötven-ezer koronás alapítványt létesített, amelynek kamatait a háborúban elesett özvegyek és árvák, s a háború rokkantjai között osztották ki, 1918-ban egymillió koronás alapítványt létesített az emberi nyomor és szenvedés enyhítésére, az árvák védelmére, felneveltetésére és gondozására; mindebből nyilvánvaló, hogy hazafias és emberbaráti munkássága valóban méltó volt a szentegylet eszméjéhez és évszázados munkásságához. A kommün alatt nemcsak a szentegylet vagyona, alapítványai vesztettek el, nemcsak jótékony intézményei szenvedtek a proletár-diktatúrától, hanem még temetői és temetkezési eszközei is pusztulásnak voltak kitéve. A kommün után valósággal a romokból kellett újjáépíteni a szentegyletet s hogy ez legteljesebb mértékben sikerült, kétségtelenül kitűnő vezetőségének hervadhatatlan érdeme. A háborúban a hadba vonultak családjainak ezreit támogatta a szentegylet, a háború után elszegényedett hittestvéreink ügyét karolta fel, segítette a rabbiképző és tanítóképző intézet szegény növendékeit, a fővárosban ta-

nuló szegény egyetemi hallgatókat s a külföldre kényszerült főiskolai hallgatókat. Alig van olyan felekezeti intézmény, amely a szentegylet támogatását ne élvezte volna, segítő keze mindenütt ott volt, ahol arra szükség mutatkozott.

Megindultan emlékeznek a szentegylet tisztviselői az 1924-ben történt tömeges tagfelvételnél lejátszódott epizódra. A sok jelentkező között negyven hadirokkant kérte felvételét a szentegylet tagjainak sorába és amikor ünnepestélyes formák között felvették őket a szentegylet kötelékébe, dr. Endrei Henrik igazgató-főtitkár meghatóan szép beszédében a többi között ezekkel a szavakkal fordult feléjük:

— E szent helyen soha politika nem volt, hisszük és reméljük, hogy a jövőben sem lesz. E szent egyesületben csak egy gondolat érvényesült és érvényesül és ez a szeretet. Jót cselekedni mindig és mindenütt, ahol arra szükség van, enyhíteni a szenvedést és nyomort, ahol azt enyhíteni képesek vagyunk. Most, amikor Önök hadviselt rokkantak, akik végigszenvették a háborúnak minden borzalmát és szenvedését, csoportosan jelennek meg felvételi bizottságunk előtt, nekünk magyar zsidóknak meg kell állapítanunk: nem csak az elesett tízezer zsidó hősi halott igazolja, hogy a magyar zsidóság és a zsidó katonák kivették részüket

a nemzetükre szakadt háborúból, hanem igazolják önök is, az életbenmaradt féllábú, átlőtt mellű, idegsokkos rokkantak ezrei és tízezrei.

Ezidőszerint már több, mint tízezer tagja van a Pesti Izraelita Szentegyletnek. Ez a hatalmas taglétszám természetesen óriási munkát ró a szentegylet vezetőségére. De dolgoznak lelkesen, fáradhatatlanul s ha kell, kivesszik részüket az egyetemes zsidóság problémáinak megoldásából is. Amikor a zsidótörvény lesújtott a magyar zsidóságra és felmerült a szociális problémák megszervezésének égető kérdése, a szentegylet volt az, amely a pesti hitközséggel együtt életrehívta a legnagyobb zsidó jótékonyági intézményt, a Pártfogó Irodát.

Hasznosan illeszkedik a jótékonyág nagy gépezetébe a templomkörzetek vezetőségének eredményes munkássága is. Teljessé azonban a nőegyletek buzgó és lelkes tevékenysége teszi ennek a hatalmas apparátusnak a működését. A nőegyletek ihletett és fáradhatatlan tevékenysége teszi lehetségessé, hogy azokon a területeken, ahol a zsidó karitász gépezete el-elakad, mégis csak meglehessen találni a megoldás módját és segíteni lehessen azokon is, akik számára már úgylátszott nincs segítség. A nőegyletek lelkes elnökasszonyai

és a hölgyárda a maga szűkebb körzetében mindenkor megtalálta az egyéni segítség legmegfelelőbb módozatai és előteremtette hozzá a szükséges eszközöket. Se szeri, se száma azoknak a lelkes zsidó asszonyoknak és lányoknak, akik megértették a kor parancsoló szavát és teljes energiával, szívük melegével, önzetlen odaadással vesznek részt a nagy feladatban: a zsidótörvények által sújtottak sorsának enyhítésében. Láttuk őket munkaközben, a nyomortanyákon és az ínséglakásokban s most sietve jegyezzük fel azoknak a nevét, akikkel a nagy szociális munka helyszínén találkoztunk. Dr. Vészi Józsefné és dr. Baracs Marceline elnökasszonyok mellett hódolattal írjuk le a kerületi elnöknők: Baracs Károlyné, Eichbaum Mórné, Meisels Lajosné, Landesmann Márkné, Landesmann Lászlóné, Friedmann Józsefné, Drucker Dánielné, Färber Oszkárné, Schwartz Benőné, Szemere Samuné, Fürth Margit, Friedmann Ignácné, dr. Fritz Zsigmondné, dr. Steiner Izsóné, Fái Gézáné, Bér Gyuláné neveit, akik valamennyien pótolhatatlan és soha meg nem hálálható önfeláldozással vállalták a feladatot, hogy segítsenek tökéletessé tenni a jótékonyság nagy gépezetét. Mellettük még sokan dolgoztak éppen olyan lelkesen és éppoly kiváló eredménnyel a zsidó asszonyok és leányok sorából, s ha itt nem is je-

gyezhetjük fel a nevüket, az utánunk következő zsidó nemzedék megőrzi felejthetetlen és eléggé *nem* méltatható szociális munkásságuk dokumentumát.

Nehéz viszonyok között élünk Nemcsak tőlünk függ, eredményes lehet-e a munkánk. Az örökkévalóhoz fohászkodunk tehát: adja áldását a zsidó jótékonyosság nagy gépezetének működésére, hogy az eredményesen szolgálhassa a maga elé tűzött nagy feladatot.

Adni, adni, adni...

A zsidótörvény és rendeletek által egzisztenciájában oly súlyosan érintett magyar zsidóság érdekében mulaszthatatlan szociális tevékenység lényegével foglalkozó tanulmány felveti a kérdést, hogy milyen feladatokra kötelezi a magyar zsidóságot az új helyzet. A következőket állapítja meg:

„Annak a szociális munkának, melyet hitestvéreink megmentéséért ki kell fejtenünk, az emberi élet és kor minden fázisára ki kell hatnia és elsősorban preventív célokat kell szolgálnia. Igazi szociális munkás az, aki megelőzi a bajt és az a helyesen felfogott szociális gondozás, amely feleslegessé teszi önmagát, Éppen ezért hangoztatjuk, hogy a helyes szociális munka a csecsemő- és gyermekgondozáson kezdődik, bölcsődék, napközi otthonok, gyermeknyaraltatás, nevelés és oktatás, család-gondozás, betegek, aggok ellátása, étkeztetési akciók létesítése, az állástalanná válók munká-

pénzbeli segélyezése és felruházása — a szociális munka intézményes eszközei”.

„Mindezekhez természetesen szükséges az, hogy megfelelő szociális munkaerők álljanak rendelkezésre, akiknek tevékenységét fegyelem, türelem, lelkiismeretesség és hozzáértés irányítja. A jó szociális munkásnak tudnia kell, hogy ha vannak bajok, ahol segíteni nem lehet, félsegítség lehet az a bánásmód, amellyel a bajbajutottat részesíti. Ha hiányoznak az eszközök, ha nincsenek megfelelő módok az orvoslásra, úgy kell nem-et mondani, hogy az új fájdalmat ne okozzon és mindenképpen érezze a segítségre szoruló, hogy törődnek vele, foglalkoznak ügyével, szeretnének segíteni rajta. Aki így végzi a munkáját, szociális munkát végez.”

„Bizonyos, hogy a ma egyre fokozódó szociális bajok orvoslását tökéletesen megoldani nem lehet. Sajnos, a bajok legnagyobb oka abban rejlik, hogy a magyar zsidóság még mindig nem eszmélt rá a helyzet súlyosságára, pedig most, amikor látjuk, hogy a külföldi szervek elé, szerte a világon, napról napra több feladat hárul, a magyar zsidóságnak még inkább be kell látnia, hogy neki magának mennyivel fokozottabban kell teljesítenie kötelezettségét önmagával szemben. Az ismeretes körülmények folytán a külföldi or-

ganizációk kénytelenek voltak a magyar zsidók számára megállapított segítség összegét redukálni. Ez persze, nem jelentheti azt, hogy a magyar zsidóság, amelynek kötelessége volt eddig, hogy a feladatok megvalósításához szükséges összeg felét adja, míg a másik felét a külföld vállalta, most maga is kevesebbet adjon. Ellenkezőleg, még többet kell adnia, hogy az elmaradt külföldi segítséget is pótolja.

„Ahhoz, hogy a magyar zsidóság támogatása megfelelő módon jelentkezzék, fokozni kell az áldozatkészséget, melynek érdekében legjobb propagandaeszköz a jól végzett szociális munka. Azoknak, akiktől az adakozást várjuk, látniuk kell, hogy itt komoly és megfontolt, eredményes munka folyik.”

„A segítő munkában természetesen nagy szerep hárul a magyar zsidóság szervezeteire, az „országos irodákra és a hitközségekre.”

„Ma, amikor minden ténykedésünk fokozott kritikát vált ki, különös gondot kell fordítanunk arra, hogy szabályszerűen és formászerűen járjunk el. Éppen ezért féltő gonddal keli vigyáznunk hitközségeinkre, amelyek mint autonóm egyesületek, az egyedül hivatott szervek, amelyek biztos védelmet nyújtanak a szociális munka számára is. Értendő tehát, hogy amikor meg kellett szervezni

a törvények által sújtott magyar zsidóság segítő tevékenységét, ezt a munkát a hitközségekre, illetve az ezeket képviselő országos irodákra alapozták. Viszont a hitközségeknek kötelességük a munkát vállalni, mert nélkülük ezt jól elvégezni lehetetlenség.”

„Éppen ezért a különféle árnyalatú hitközségek részt vesznek a pártfogó irodai körzetek munkájában, mely csak a hitközségekre és irodákra támaszkodva lehet eredményes.”

„A kormányhatóság, mint ismeretes, a magyar zsidóság számára országos gyűjtést engedélyezett. Az OMZSA vállalta ezt a feladatot s elsősorban azt állapította meg, hogy azok elvégzésére mekkora a szükséglet. Az összeg, sajnos, tekintélyesnek látszik, ha azonban a mérleg egyik serpenyőjébe tesszük mindazt a nyomort, amelyet a zsidótörvény előidéz s amely szerencsétlen hittestvéreink elé mered, a másik serpenyőbe pedig a szükségelt összeget, fájdalommal kell látnunk, hogy a mérleg mindenesetre a nyomor serpenyőjének terhére billen.”

„Bennünk töretlenül él mégis a hit, hogy a magyar zsidóság sikerre viszi est az akciót, hogy a magyar zsidóság minden egyes tagja eleget fog tenni a reáháramló kötelességnek: akiknek adniok kell, azok adni fognak s akiknek hivatásszerűen vagy önkéntes áldozatos-

sággal dolgozniok kell a szociális megsegítés munkájában, azok maradéktalanul teljesíteni fogják feladatukat. Így a zsidótörvények következtében reánkzúduló nagy megpróbáltatások ellenére is el fogjuk tudni háritani a végső katasztrófát, mert minden magyar zsidó teljesíteni fogja a maga helyén a szolidaritás paranccszavát.”

„Hisszük és hinni akarjuk, hogy a szenvedések eltűrésének passzív kötelessége csak növelni fogja a segítség aktivitását mindnyájunkban, hisszük és hinni akarjuk, hogy a számok és tények ereje felrázza a magyar zsidóságot abból a közömbösségből, amelybe egymás bajai elől a múltban oly sokszor elzárkózott és megvalósul most a közös bajban, a közös nyomorúságban az a testvéri együttműködés, amely egyedül segíthet ki bennünket a mai nehéz idők sorsterhes válságaiból.”

Ennek a testvéri együttérzésnek példátmutató megnyilatkozási formája az az önzetlen, fáradságot nem ismerő karitatív munka, melyet a magyar zsidóság mai szomorú korszakának hősei és hősnői teljes csöndben, de annál nagyobb eredménnyel végeznek. Kerülik a feltűnést, szinte rangrejtve dolgoznak, mert még a látszatát is el akarják kerülni, hogy bármilyen más cél vezeti őket annál a váagnál, hogy segítségükre lehessenek szánal-

mas helyzetbe került hittestvéreiknek. Közülük is kiemelkedik egy név, melynek már a mai-nál szerencsésebb békevilág utolsó évtizedeinek szociális munkássága körül is aranycsengése volt. *Weiss Edith bárónő* neve, melyet félve rögzítünk a papirosra, mert a csepeli Weiss-család minden tagjáról köztudomású, hogy szívesen és készséggel segített a bajba jutottakon, hozott jelentős áldozatokat, melyek fejében csupán egyetlen kikötése volt: kitérni a hála és köszönet mindenfajta jelentkezési formája elől. *Weiss Manfred*, a hatalmas csepeli gyártelep megalapítója, aki korának talán legelfoglaltabb és legmunkásabb férfia volt, naponta egy órával korábban kelt fel, hogy a támogatásra szorulóknak ügyes-bajos dolgaival személyesen foglalkozhassak. Meghallgatta a hozzáforduló szegény embereket, feljegyezte a nevüket és még aznap intézkedett, ha érdemesnek találta. De mindig kínoosan ügyelt rá, nehogy újra találkozzék a szegényekkel, akiken segített és kitért minden hálanyilvánítás elől.

Ennek a férfiúnak elvei és érzései kormányozzák csepeli *Weiss Edith bárónő* példát mutató és szinte példa nélkül álló szociális munkásságát. Mindenütt jelen van, ahol nehéz, felelősségteljes munkára van szükség és mindenütt készen áll a segítségre, ahol már

mindenki feladta a segítség lehetőségét. Soha» sem kell kérni tőle, maga siet felajánlani a segítségét. És mindig a háttérben marad, személytelenül, ismeretlenül. Azok a hontalan zsidók, akik átmeneti nálunktartózkodásuk alatt mindenhez hozzájutottak, ami sorsukat és szenvedésüket enyhítette, alkalmasint sohasem fogják megtudni, kinek köszönhették a sors váratlan ajándékait. Ahol a magyar zsidóság szervezeteinek nem volt lehetősége, vagy fedezete az irgalmasság munkájának elvégzésére, *Weiss Edith bárónő* azonnal jelentkezett és sietett felajánlani a kétszeresét annak, amire múlhatatlanul szükség volt.

De példát mutatott mind a tehetőseknek, vagyonosaknak, hatalmasoknak abban az irányban is, hogy nem elégséges az anyagi áldozatkészség, még annak leggavallérosabb formája sem. Ki kel állani a gátra és személyesen kell résztvenni a mentés nagy munkájában, hogy a szegény kis zsidók mind érezzék, hogy gondolnak velük, szívükön viselik a sorsukat, nincsenek magukra hagyva. *Weisz Edith bárónő* az árvízi hajós munkáját végezte, Nemcsak az lesz örökkön emlékezetes a magyar zsidóság történetében, amit szegény hittestvéreiért cselekedett, de feljegyzi e kor kései krónikása azt is, hogyan küzdött a megmentésükért.

Árvízi hajós volt s mindezen túl fény az éjszakában, mely megmutatta az utat, merre kell menni azoknak, akik segíteni akarnak és meg akarják menteni a magyar zsidóságot. Életével példázta, hogy adni kell, erőnkön felül s azt is, hogyan kell odaadni azt, amit adunk a szenvedőknek.

Az adakozás művészetéhez minden korban kevésbé értettek a tehetősek, még azok is, akikben megvolt a jó szándék és akiket áthattott az áldozatkészség szelleme. Hiszen már latin példaszó is megállapította, hogy kétszer ad, aki gyorsan ad, ami pedig csak egy része az adakozás technikájának. *Weiss Edith bárónő* megmutatta, hogyan kell adakozni, hogy annak, akin segítünk, ne keseredjék meg az ajándékcipó a szájában s ne érezze az alamizsna-elfogadás kényszerű megalázottságát.

Ha most ebben a fejezetben, melyet azért vetünk papírosra, hogy fokozottabb áldozatkészségre, mentől bőkezűbb adakozásra és gyorsabb segélynyújtásra hívjuk fel a magyar zsidóság egyetemét, nem tiszteljük a bárónő felfogását és megörökítjük nemes cselekedeteinek végtelen sorozatát, ezt csak azért tesszük, mert meggyőződésünk szerint feltétlenül meg kell tudnia a magyar zsidóságnak, hogy ilyen zsidó hősnői is vannak korunknak, Látniok kell a példát, hogy követhessék s az ő

utain járva, a maguk felfokozott szociális tevékenységével segítsenek.

Kétségkívül sok módja és lehetősége van annak, hogy megoldást találjunk a magyar zsidóság mai kétségbeesett helyzetére. Mindennek az alapfeltétele azonban, hogy adjunk és még többet adjunk és végezzük el a ránkváró szociális feladatokat olyan tökéletesen és olyan önmegtagadással, mint aminek a példáját *Weiss Edith bárónő* szolgáltatta.

Mennyi emlék, mennyi név...

Két esztendővel a második zsidótörvény után nem készült még mutató és áttekinthető jelentés, beszámoló, statisztika, azaz egy összefogó mű ennek a két esztendőnek mérlegéről. Hézagpótló munkát végzünk ily módon, amikor vizsgálni próbáljuk az — eredményt. A feladat nem könnyű, a zsidótörvények hatása végigszántott az országon, a politika síkjától a nemesfémiparosok tiszteletreméltó testületének elnöki székéig és megbízható adatok e célra nem állnak rendelkezésünkre. Ezért ehelyütt csupán szellemi vonatkozású seregszemlét tartunk azok fölött, akiket a zsidótörvény leparancsolt a magyar közélet színpadáról. A névsor, már említett okoknál fogva, nem teljes, de mindenesetre ízelítőt ad.

A politika színteréről aránylag kevés zsidó kényszerült távozni; a parlamentben és a városházán meg sem közelítették a zsidóság

Géza dr., Éber Antal, Fábíán Béla dr., Feller Pál, Kertész Miklós, Láng Lajos dr., Magyar Pál, Mónus Illés, Párkány Frigyes dr., Várnai Dániel, Vázsonyi János dr., Weiler Ernő dr.

Az irodalomból számúzték Andai Ernőt, a fiatal író, aki színre került magánszínházakban és a Nemzetiben, akinek egyik regényét kitüntették a Mikszáth-díjjal, Bíró Lajost, a „Hotel Imperial” és sok más színpadi mű és regény európai híru szerzőjét, Bródy Lilit, a fiatal írónőt, aki annakidején „Manci” című pesti regényével és újságcikkeivel vált népszerűvé, Boros Elemért, a „Vakablak” és más színdarabok íróját, Ernőd Tamást, a „Mézeskalács” szerzőjét, ki súlyos betegen hazament Váradra, imádott szülővárosába és meghalt, mielőtt Nagyvárad visszatért hazájához, Drégely Gábort, „A szerencse fia” szerzőjét, Földes Imrét, a) „Hivatalnok urak” drámaíróját, Fodor Lászlót a vígjátékíró, aki most amerikai színpadok számára dolgozik, akárcsak a Hollywoodba költözött Görög László, a számúztettek között van Indig Ottó, a „Toroczkói menyasszony” Parisban élő szerzője, Lakatos László, aki Nizzába költözött és László Aladár, aki Pesten vígjátékot írt és Newyorkban komor drámák szereplője lett (leánya, László Lola öngyilkosságot követett el, felesége tra-

gikus hirtelenséggel elhunyt), Molnár Ferenc, hosszú idő óta newyorki lakos, Rejtő Jenő, sok bohózat szerzője, utóbb Howard álnéven divatos detektívregényíró, jelenleg idegösszeroppanással egy gyógyintézetben, Szép Ernő, a költő, Szomory Dezső, a királydrámák írója, forró színházi premierek hőse, Szekula Jenő, regényíró, Vadnai László, a „Hacsek és Sajó”-dialógusok ötletes szerzője (most hollywoodi filmíró), Vér Andor, a fiatal költő, aki elsőnek vándorolt ki Délamerikába, végül Zsolt Bála, az író és dinamikus erejű publicista.

A zene birodalmából Ábrahám Pált, nagyszerű operettek komponistáját, fiatal kollégáját, Brodszky Miklóst, Berend Andor hegedűművészt, a Városi Színház volt koncertmesterét, Fischer Sándor karmestert, Fleischer Antalt, az Operaház volt karnagyát, Herz Lili zongoraművésznőt, Hetényi-Heidelberg Albert zeneszerzőt, Hütter Pál csellóművészt, az Operaház volt koncertmesterét, Jámbor Ági zongoraművésznőt, Kálmán Imrét, a „Csárdáskirálynő” komponistáját, Kosa György zeneszerzőt, Komor Vilmos karmestert, Lazarus Walter karmester-zeneszerzőt, Márkus Alfrédet, a szinkópás muzsika úttörőjét, rengeteg sláger szerzőjét, Szirmai Albertet, számtalan operett komponistáját, most zenemű vállalatot igazgat New-

yorkban, Revere Gyula hárfaművészt, Szenkár Dezső fiatal komponistát és másokat.

A filmvilágból eltűnt Ágai Irén (férjével, Székely István rendezővel Amerikába költözött), Falus István, a Jókai-filmek producere, Földes Lajos, a Paramount volt pesti igazgatója, Gál Ernő, a termékeny producer (jelenleg Amerikában dolgozik), Gál Béla filmrendező, Guttmann Károly, a Metro volt igazgatója (most ugyanezt a pozíciót tölti be Buenos Ayres-ben), Gertler Viktor filmrendező, Keleti Márton filmrendező, Kovács Emil, a régi filmemberek egyike, Lajta Andor filmújságíró, a „Filmkultúra” című lap volt szerkesztője, Mihály István filmíró, Nóti Károly filmíró, (nagy sikerekkel a háta mögött), Pless Ferenc ismert filmgyártó és filmkölcsonzó, Szántó Armand filmíró és operett-szerző, Sziklai Szeréna, a magyar Adele Sandrock és Vitéz Miklósné, az első magyar producernő.

Az újságírás területéről távozásra kényszerült a zsidótörvény következtében Aczél Endre, az Esti Kurír volt segédszerkesztője, Bálint György, Az Est-lapok fiatal publicistája, Barabás Lóránt, (ő, szegény, a közelmúltban az élők sorából is eltávozott), Boross László, az Esti Kurír volt felelős szerkesztője, az újságírók nemzetközi szövetségének alelnő-

ke (Délamerikába költözött), Berkes Imre, az ismert regényíró, a Magyarság, Budapesti Hírlap, Függetlenség volt szerkesztője, Ballassa Emil, a Magyar, Hírlap volt munkatársa, Bethlen Pál volt lapszerkesztő, Dacsó Emil, a Fővárosi Hírlap volt szerkesztője, Déri Imre, amerikai lapok külföldi tudósítója, Falus Ferenc, Az Est volt rendőri riportere, Fazekas Imre színpadi író, a Pesti Napló volt színházi szerkesztője, Fehér Árpád, a Mai Nap volt munkatársa, Fodor Oszkár, az Esti Kurír volt közgazdasági szerkesztője, Forró Pál dr., ismert író és újságíró, Faragó Aladár, a 8 Órai Újság volt kiadóhivatali igazgatója, Földi Mihály, a Pesti Napló volt szerkesztője, Gáspárné Dávid Margit, az ismert író, Hajdú Sándor, a Magyarország volt munkatársa, Harmath Imre, aki költő volt, színműíró, librettista, ontotta a derűt, vidámságot és aki meghalt egy kórházi ágyon; Herendi Artúr, az Újság volt sport rovatvezetője, Hevesi András, Hevesi Sándor fia, a 8 Órai Újság volt publicistája, Ignótus Pál, az Esti Kurír volt publicistája, Incze Sándor, a Színházi Élet volt főszerkesztője (jelenleg newyorki lakos), Janovits Pál, Az Est volt munkatársa, Kemény Simon, Az Est volt szerkesztője, a költő, (versei imitt-amott még megjelennek), Kóbor Tamás, az Újság, volt szer-

kesztője, Kosa Miklós közgazdasági hírlapíró, Kálmán Jenő humorista, az „Omszki randevú” szerzője, Károly Ervin, Az Est volt kiadóhivatali igazgatója, Katona Béla, az Újság volt közgazdasági rovatvezetője, Kertész Béla, a Magyar Úriasszonyok Lapja volt főszerkesztője, Lázár Miklós, A Reggel volt főszerkesztője, Lengyel Ernő dr. politikai újságíró, Az Est volt vezércikkírója, Lukács Gyula, a Színházi Élet volt szerkesztője, Márkus Miksa, a Magyar Újságírók Egyesületének évtizedeken át volt elnöke (legutóbb az Otthon Kör elnöki székéből is eltávozott), Mohácsi Jenő, a Pester Lloyd volt zenekritikusa, ismert operafordító es librettista, Nagy Imre, AzOjság elhunyt szerkesztője, Pásztor Mihály, a régi Budapest krónikása, Pusztai Béla, a Magyar Hírlap szerkesztője, Radnóti József, a Bank című lap volt szerkesztője, Ráskai Ferenc, a Pesti Hírlap volt színházi szerkesztője, Relie Pál, a Magyar Hírlap volt munkatársa, Révész Mihály dr., a Népszava volt segédszerkesztője, Révész Béla, író és újságíró, Rónai Mihály András, a fiatal essay-író, Sallisinszky Imre, Az Est volt főszerkesztője és lapvezér, Sós Endre, a Reggeli Újság volt szerkesztője, Salgó Ernő, a Magyarország színházi kritikus, Szirmai Rezső, Az Est volt segédszerkesztője, Szabolcsi Lajos, az Egyenlőség volt

szerkesztője, Szánthó Rudolf, a Pesti Napló volt segédszerkesztője és publicistája, Szöllősi Zsigmond, az Újság volt munkatársa, író, a „Madár bácsi” szerzője, Vágó József, a Pester Lloyd közgazdasági munkatársa, Vázsonyi Endre, az Újság volt munkatársa, Wallesz Jenő író és újságíró, Zoltán Andor, a 8 Órai Újság volt vezércikkírója, Zsoldos Géza, a Magyar Hitel volt szerkesztője... és a fiatal újságírónemzedék sok tehetséges tagja még.

A színházak tájékán is érvényesült a zsidótörvény hatása; Alpar Gitta operaénekesnő Délamerikába utazott, Bálint Lajos, a Nemzeti Színház, később a Magyar Színház dramaturgja folytatja a sort, utána következik Bárdos Arthur, a Belvárosi Színház volt igazgatója, a magyar színpad sok nagy tehetségének felfedezője, Bródy István, az Operaház volt főrendezője, (élete végén könyvének eladásából tengődött, amíg megölte egy szívroham), Bródy Pál dr., a Magyar Színház volt igazgatója, Básthy Lajos, a Vígszínház volt tagja, Bársony Rózsi szubrett, Beregi Oszkár, Boross Géza komikus, akit a Színészkamara is felvett tagjai közé, Bánóczy Dezső dr. rendező, Békeffi Róbert komikus (szintén kamarai tag), Bondi István, a tehetséges fiatal színész, Darvas Lili, a Vígszínház volt drámai művésznője (időnként hírek érkeznek

róla Amerikából), Dávid Mihály, a Magyar Színház volt tagja, Fekete Pál operaénekes, Fehér Gyula a Nemzeti Színház volt tagja, Fehér Arthur szavalóművész, Földes Oszkár, a pécsi színház volt igazgatója, Földes Dezső pozsonyi színigazgató, Fenyő Árpád, a Teréz-körúti Színpad volt tagja (ő is kamarai tag), Feld Aurél, a Városi Színház volt igazgatója, Gombaszögi Ella, Gaál Franciska, aki hazajött Hollywoodból, Gözön Gyula, a Nemzeti Színház művésze, Gellért Lajos, a Belvárosi Színház volt művésze, Gábor Dezső, a Vígszínház volt főtítkára, Gárdonyi Lajos, a Vígszínház volt tagja, Hont Ferenc rendező, Herzeg Jenő és Komlós Vilmos, a népszerű Hacsek és Sajó, Herendi Mancsi, az ismert énekesnő, Jób Dániel, a Vígszínház volt igazgatója, Justh Gyula, a Vígszínház volt művésze, Kabos Gyula (a közelmúltban hunyt el Newyorkban), Keleti László, a Magyar Színház volt tagja, Kürthy Pál, a Belvárosi Színház volt rendezője, Kertész Gábor, a Városi Színház volt bonvivánja (Kertész Mihálynak, a világhírű filmrendezőnek öccse, jelenleg hollywoodi lakos), Lengyel Vilmos, a Belvárosi Színház volt tagja, Ladányi Ilona operaénekesnő, Lendvay Andor operaénekes, az Operaház volt baritonistája, László Andor operettbonviván, Nagy György, a Belvárosi

Színház volt tagja, Ormos Béla kabarészínész, Peti Sándor, az Andrassy-úti Színház volt fagya, Perezel Oszkár, a Vígszínház évtizedeken át volt ügyelője, Pallós Tivadar, az Andrassy-úti Színház volt karmestere, Pártos Erzsi, a Vígszínház volt művésznője, Rádai Imre, a Vígszínház volt művésze, Relie Gabriella, az Operaház volt művésznője, Réti Pál színházi ügynök, Rajna Alice, a Terézkörúti Színpad volt művésznője, Roboz Imre, a Vígszínház volt igazgatója, Rótt Sándor, a kis Rótt, Salamon Béla, Sebestyén Mihály, a volt miskolci igazgató, Sándor József, Sólyom Janka, az ismert dizőz, Sarkadi Aladár, régi operettek vídám komikusa, Solti Hermin, a Royal Orfeum, később kabarék énekesnője (Hollywoodban él a lányánál), Szabolcs Ernő, a Fővárosi Operettszínház volt főrendezője, Sándor Stefi, volt orfeuménekesnő, Sebő Miklós rádióénekes, Soltész Annie, a fiatal komika, Szedő Miklós operaénekes (most a buenos-ayresi rádió népszerű énekese), Sziklai Jenő, a Fővárosi Operettszínház volt igazgatója, Sziklai József, a Városi Színház volt táncoskomikusa, (nemrég halt meg), Törzs Jenő, a Magyar Színház volt művésze, Upor Tibor, a Nemzeti Színház, később a Magyar Színház díslettervezője, Vidor Ferike, a cselédnóták ismert előadója, Wertheimer Elemér, a Magyar Szín-

liáz volt igazgatója — de kívülök még sokan, ismertek és kevésbé ismertek.

Százával, ezrével. Félre kellett állniok, tehát félreálltak.

Már nem azok és mégis...

A statisztika a kitérők döbbenetes nagy számáról beszél. Míg 1890-től, a millenium évétől 1917-ig, húsz év alatt, összesen 8286 volt a kitértek száma, 1919-ben, egy esztendő alatt csaknem ugyanennyi volt a zsidóság veszteséglistája. A rabbi hivatalokban ugyan csak 7169-en jelentették be kilépésüket, ez a szám azonban a szabálytalan kitérésekkel több, mint nyolcezerre tehető.

A kitérés ezután egyideig csökkenő tendenciát mutat.

1920-ban kitért 1938

1921-ben „ 834

1922-ben „ 525

magyar zsidó. 1923-tól 1932-ig átlagban évenként 500 zsidó tért át. 1933-tól ismét ugrás-szerűen emelkedik a kitérések száma.

1933-ban kitért 920

1934-ben „ 1180

1935-ben „ 1297

1936-ban „ 1655

1937-ben „ 3988

1938-ban „ 8586

izraelita vallású magyar. 1939-ben csak a budapesti adatok állanak rendelkezésünkre, melyek szerint a Pesti Izraelita Hitközség tagjai közül 1111-en tértek ki. A következő 1940. esztendőben ismét emelkedik a kitérések száma. A rabbinátus előtt ebben az évben kétezren jelentették be kitérési szándékukat.

De mélyreható következményekkel járt a zsidóságra a vegyesházasságok nagy száma is. Magyarországon az egyházpolitikai törvény megszavazása óta, tehát 1895-től 1939-ig több, mint huszonháromezer vegyes házasságot kötöttek. Minthogy pedig a vegyes házasságból született gyermekek száma évenként 6—700 között váltakozott, negyvennégy év alatt körülbelül huszonnyolcezer olyan gyermek született, aki a zsidóság számára elveszettnek tekinthető, mert a vegyes házasságból született gyermekek a legritkább esetben követték a zsidó szülő vallását.

A kitérések elleni küzdelmet a magyar zsidóság természetesen egy pillanatig sem függesztette fel. A pesti hitközség százezerszámra küldte a felvilágosító körleveleket.

— Ne felejtse el senki — mondotta az egyik körlevél, — hogy szent fogadalmat tettünk az ősi hitre, amelyben születünk. Ez a hit, a mi hitünk az, amely az Egyisten eszméjét adta a világnak, mely a jóság, a szeretet, az irga-

lom és az erkölcs törvényeire tanított bennünket. Ne hagyjuk el templomainkat, ahol annyiszor könnyeztünk halottainkért. Ne hagyjuk el temetőinket, ahol azok nyugszanak, akik legkedvesebbjeink voltak. A konjunkturális megkereszteléseket a keresztény társadalom sem ismerheti el az asszimilációs folyamat megnyilvánulásának.

Az intelmek azonban, akár csak a személyes, közvetlen próbálkozások a kitérő szándék megváltoztatására, nem vetettek gátat a pánikszerű kitérési láznak. Ilyenképpen hatalmasan megduzzadt azoknak a tábora, akiket az új rend keresztényvallású zsidókként tart számon.

Már egyesületet is alapítottak azok, akik a katolikus vallásra tértek át. A Magyar Szent Kereszt Egyesületet. Ez szociális tevékenységet is kifejt s tagjai csak megkeresztelt zsidók lehetnek, illetőleg zsidó felmenők leszármazottjai.

Száz és kétszázezer közé teszik a zsidónak tekintendő keresztények számát Kétségkívül sokan vannak. De az idő és a dübörgő események a zsidó hit erősítését munkálják. Tapasztalati tény, hogy mindazok, akik a virágzás napjaiban elfordultak a zsidóságtól, megtagadták őseiket, az üldöztetés és megpróbáltatás

idején ismét felfedezték magukban a zsidót. Nagyon kevés kitért akadt, aki együtt üvöltött a farkasokkal és megkeményítette szívét a zsidó fájdalmak, szenvedések láttán. Az üldöztetés mindig összekovácsolta a magyar zsidóságot.

A kitérés különben sem oldja meg a zsidóság problémáját. Ezt bizonyítja a történelem is. Spanyolországban az erőszak és csábítás minden eszközével térítettek, először a nyugati gótok a hatodik és hetedik században, azután a spanyolok 1890. és 1492. között. S mégis, a spanyol gyászjelentések mai napig azt hirdetik, - megkülönböztetésül a niar,aⁿno-soktól, az inkvizíció alatt áttért zsidók ieszármazottaitól, hogy az elhunyt „igaz keresztényvérből származott.” Portugáliában még a XVIII. században, tehát 300 évvel az utolsó áttérések után királyi rendeletet kellett kiadni, amely halálbüntetéssel fenyegeti azt a keresztényt, aki a másikat új kereszténynek nevezi. Mindenütt és mindenkor számon tartották és számon tartják a zsidóktól származó keresztényeket, akár a Semigotha a zsidóvérrel kevert arisztokráciát. A zsidókérdés tehát még négyszáz évvel az áttérés után sincs megoldva.

1884-ben, a zsidóknak egyik meleg védője a tömeges kitérést tanácsolta. Ennek a jóhiszemű tudósnek *Barthélémy Saint-Hilaire*

francia filozófus, a köztársaság volt külügy-minisztere a következő feleletet adta:

„Nem, a zsidók soha ki ne keresztelkedjenek. Én e kitérést óriási, jóvá nem tehető szerencsétlenségnek tartanám az egész emberiségre.”

Renan Ernő, a régi Izrael és a kereszténység világhírű történetírója, vizsgálván a vallások múltját és keresvén a jövőt, így nyilatkozik:

„Minden üldöztetés ellenére nem féltem a zsidóságot sem tanácsadóitól, sem ellenfeleitől.”

A zsidóságot azonban nem tanácsadóitól és ellenfeleitől, hanem elsősorban önmagától kell féltetni. Az ókori zsidóság története során csaknem generációként ismétlődött az isteni törvényektől való eltávolodás tragédiája. A próféták könyvei szinte mást sem tartalmaznak, mint keserű vádak az Úr szentélyétől eltávolodott és idegen bálványok előtt hódoló zsidók ellen. Akár Ésajás, akár Jeremiás könyvét lapozzuk fel az Ótestamentumban, minden passzusban a megtántorodott és eltévelyedett zsidó lélekről olvasunk, amely feledte az Ur tanításait. Keserűen átkozzák Izrael prófétái a nép vezetőit ugyanúgy, mint a tömegeket, amiért nem tartják be a vallás parancsolatait, napról-napra megszegik az isteni törvényeket

s magukra hívják Jehova haragját

A hitehagyást, Mammon-imádást minden, kor rettentő szenvedésekkel kellett megfizetnie a zsidóságnak. Idegen hódítók pusztították el szentélyeit, hurcolták el rabláncon a férfiakat, gyilkolták le a csecsemőket és anyákat. Izrael népe a szorongattatásoknak ezekben a napjaiban megszagatta ruháját és őszinte bűnbánattal tért vissza az Örökkévalóhoz, zokogva és önmardosó szívvel könyörögve a Se-regek Urához, irgalomért és segítségért. Ám ha az Úr meghallgatta könyörgésüket, csakhamar elfeledték mindazt a szörnyűséget, amit a sors rájuk mért és ismét a régi utat járták, mely eltávolodik Istenüktől.

Holott a próféták soha egyetlen pillanatig sem szüntek meg figyelmeztetni őket istentelen életmódjuk, vétkeik és paráznaságaik következményeire. Isten igéivel ajkukon felemelték szavukat Izrael prófétái a királyok és a főpapok, a gazdagok és a szegények kicsapongásai ellen és nem tarthatta őket vissza sem börtön, sem halálos fenyegetés, hogy hirdessék az igazságot: elvész Izrael, ha nem követi az Úr ösvényeit!

A béke és nyugalom időszakában azonban a zsidóság sohasem hallgatott a prófétákra. Nem okultak az atyák tapasztalatiból, nem tanultak őseik szomorú történetéből semmit.

Önkínzó és önemésztő életmódjukkal szinte kihívták a sors haragját, mintha csak mindenél kívánatosabb lett volna számukra a szenvedések és üldöztetések korszaka. A megaláztatások, megtizedeltetések, a végveszély idején azután megint visszatértek őseik vallásához, hogy abból merítsenek vigaszt és erőt a rájuk szakadt megpróbáltatások elviselésére.

A magyar zsidóság vallási elmélyedése is szinte abban a pillanatban hagyott alá, amidőn átlépve a gettó kapuján, úgy érezte, hogy most már nem kötelezik a régi törvények. Egyre inkább lazított a vallás szabályain, egyre merészebben szabadította fel magát a megkötöttségek alól, amelyeket előírtak számára Mózes parancsolatai s amelyeket ősei a legnagyobb nehézségek közepette is tiszteletben tartottak. De ez még nem volt minden. Új viszonyok közé, új környezetbe kerülvén, természetesen alkalmazkodnia kellett a zsidóságnak a lehetőségekhez és annak az új világnak az üteméhez, amelyben elhelyezkedett. Azonban a zsidóság nemcsak az ősi szokásokhoz lett egyre inkább hűtelen, egyre jobban eltávolodott Istenétől is. Egyre kevesebb lett a vallásos zsidó és egyre apadt azoknak a családoknak a száma, ahol gyertyát gyújtottak péntek este, megtartották az ünnepeket és az Örökkévaló tiszteletében nevelték gyermekeiket.

A gyermeknevelés óriási befolyást gyakorol a zsidókérdésre. A zsidóban ugyanis, mivel egyéb társadalmi kapcsolatai lazák, erősen kifejlődik a családi érzék. Teljes súlyával ráveti magát gyermekeire, rájuk nyomja a szeretet gyakran nehéz kezét; innen ered az a túlfűtött zsidó gyermeknevelés, mely annyi baj okozója. A féktelen ambíció, mely a személyes érvényesülésben kénytelen volt megalkudni, itt tombolja ki magát és túlcsigázza a gyermeket. A legritkább ember ért a gyermekneveléshez, de a keresztény középosztály elfogadott ezen a téren a maga számára *egy* bizonyos normát. A régi, beidegzett szokásoktól és erkölcsöktől eltávolodott zsidó nevelés sokszor azonban nemcsak egyéni és következetlen, de teljesen figyelmen kívül hagyja a gyermek lelki szükségleteit, mikor elmulasztja vallásos áhítatának felkeltését. Holott a vallási renegátság egész sor lelkiismereti skrupulust szül. Legalább is a gyermekkorban. Ugyanúgy, miként a népek gyermekkorában is. A vallás nélkülözhetetlen tényező, korán hozzáférhető esztétikai benyomások forrása, erőt és biztonságot ad s bizonyos erkölcsi irányt, mely felmenti a gyengébbeket attól, hogy lelkük verejtékével keressék meg saját útjukat. Az erősek amúgy sem kerülhetik el, hogy legalább egyszer az életben szembe ne forduljanak önmagukkal és ne ve-

szítsék el Istenüket, hogy azután újra megkereshessék, de a gyengéket a korai vallásos nevelés megkímélheti ettől a rájuk nézve céltalan megpróbáltatástól. A vallás észrevétlenül csepegteti a lélekbe azt az idealizmust, mely előzetes oltás híján végzetes erővel tör ki némely ifjú lélekben. Ezért van, hogy a jó zsidó érzékenyebb etikailag, de hiányzik belőle az az önkorlátozó erő, boldogító mérték és biztonság, mely a jóságot hordozójára elviselhetővé és embertársaira szerencsésen gyümölcsözővé avatja. Éppen ezért fél is a zsidó a saját jóságától, mely örvényt rejteget ideges egyénisége számára.

Az a generáció, amelyikre most az 1989: IV. t. c. rendelkezései érvényesek, nagyrészt ebben a vallástalan szellemben nevelődött. Értendő tehát, hogy lelkileg összeroppan, mert eltávolodott a zsidó hagyományoktól és a mélységesen tiszta, egyszerű hittől, amelyikből vigaszt és biztatást meríthetett volna. A magyar zsidóság nagy része csak felekezete, illetőleg faja szerint érezhette magát zsidónak, anélkül, hogy ennek a jelentőségét át tudta volna érezni. Hiányozván belőle a vallásosság, nem tudta megérteni, miért kell elviselni a megpróbáltatásokat és eltávolodván Istenétől, meghasonlott önmagával és a zsidó társadalommal is, amelyiknek a közönye mai társtalan

helyzetét előidézte. Felnőtt egy generáció, mely legfeljebb csak a kötelező istentiszteleteket látogatta, amíg iskolába járt, de nem tudott felolvasni az ősi vallás vigaszában és a szenvedések országútján nem látta Dávid csillagát, hogy elindulhasson a zsinagógába és ősei mély-séges hitével forduljon az Örökkévalóhoz segítségért és bocsánatért. Annál kevésbé, mert nem is érezte bűnösnek magát, hiszen már szülei számára sem volt a vallás eleven valóság és lelki szükségesség.

Külön szerencsétlensége a zsidóságnak^ hogy nem támadtak prófétái, akik bűneit ostromozzák és szívüket visszatérítsék az Úrhoz, Kétségkívül akadtak lelkes rabbik és tiszteletreméltó világi előkelőségek, akik átéreztek a valláserkölcsi nevelés fontosságát és a maguk helyén és módján mindent elkövettek, hogy a vallásos érzést ismét elterjesszék a zsidóság sorai között. A zsidóságnak azonban egy ifjú Jeremiásra lett volna szüksége, aki fanatikus bátorsággal ostromozza hibáit és fenyegetéssel, erőszakkal, a zsidó szellem ókori őseréjével vezesse vissza őket a hit forrásához.

A próféták helyett jött a zsidótörvény, mely végre felrázta a zsidóság alélt tömegeit. Most tudomásul kellett venniük, hogy zsidók s ezzel egyidőben fel kellett vetniük a kérdést: mit jelent zsidónak lenni? És abban a pillanat-

ban, amikor először eszméltek zsidóságukra, megérintette őket egy előttük eddig csaknem ismeretlen hullám, mely évezredek távolából és mélységéből rezgett át és ért el szívükig. Ősi dallamok szomorúságát vélték hallani, melyeket már apáik elfeledtek s amelyek most mégis olyan közelről és érthetően hangzottak számukra... Fájdalmas szükségét érezték az egyetlen vigasztaló lehetőségnek, a régi hitnek, őseik vallásának, melyből erőt meríthetnek.

Ugyanakkor tehát, midőn a zsidóság soraiban egy esztendő alatt többen tántorodtak meg, mint az utolsó évtizedekben, a hitetlen vagy közömbös zsidó tömegek keservesen vettek számot lelkiismeretükkel és megtörtén, de bizakodva tértek vissza lélekben az ősi valláshoz. Megteltek a templomok, előkerültek a szombatesti gyertyák, a nagyszülők imakönyvei és tíz és tízezer olyan zsidó ajkáról szállott fel a könyörgés az Örökkévaló felé, aki talán sohasem tanult meg, vagy már egészen elfelejtett imádkozni.

Nem lehet csodálni tehát, hogy a hithű vallásos zsidó lélek az Ur kegyelmét látja a zsidóságra szakadó megpróbáltatásokban is. Hiszen, ha tovább élheti nyugodt és zavartalan napjait a zsidóság, hovatovább talán egészen

eltávolodott volna Istenétől és ősei hitétől, elenyészett, elpuszult, semmibe veszett volna. Most pedig ismét reá talált önmagára, felfedezte magában a zsidót, megerősödött hitében.

Vonjuk le a tanulságot

A megváltozott idők fokozott kötelességeket rónak a zsidóságra. Minden zsidónak tudnia kell és egyetlen pillanatig sem szabad elfeledkeznie arról, hogy ha hibát vét vagy bűnt követ el, ezzel nemcsak önmagának árt, hanem beláthatatlan sebeket üt a zsidóság egyetemén is. Nem csupán a törvényeket kell betartania, de minden ténykedésénél, minden megnyilatkozásánál, hivatali és magánéletében állandóan ügyelnie kell arra, hogy egyetlen olyan lépést se tegyen, mely kihívhatja a kritikát a zsidósággal szemben. Egyetlen pillanatra sem szabad szem elől tévesztenie, hogy minden zsidó bűn vagy csak helytelen magatartás is újabb anyagot szolgáltat az egész zsidóság ellen.

Mert nézzünk csak körül

Ha egy műveletlen, meggazdagodott zsidó asszony ízléstelenül felcifrázva, nagy butonokkal a fülében, minden karján zörgő karperecek karéjával letelepszik a dunaparti kávéházban vagy a divatos vacsorázóhelyen és hangos

beszédével, kiáltóan közönséges modorával magára irányítja a figyelmet, tüstént kész az ítélet: ilyenek a zsidó asszonyok.

Ha a konjunktúra alvilágából előrerukkolt zsidó síber vadonatúj eleganciájában, hozzáillő társnőjével végigrobog a Kékes-szálló teraszán, az emberek összenéznek és hangtalanul kimondják a verdiktet: rémes szerzet ezek a zsidók.

Bármilyen rosszat követ el egy zsidó, bűne az egész zsidóságra száll.

Ez az a különös átok, amely alatt szenved a zsidóság, a tisztességes, feddhetetlen, szorgalmas, megélhetéséért küzdő zsidó. Fejükre száll a modortalan, vagyonukkal, szerencséjükkel hivalkodó, tüntető-hangosán mulatozó, isteni és emberi törvényeken átgázoló rossz zsidók vétke.

A zsidó egyéni bűne, hibája, minden téren, valamennyi vonatkozásban a zsidóság egyetemét érinti, sebzi fel újra.

Ezért kétszeresen bünt követ el minden zsidó, aki áthágja a törvényeket, társadalmi életével, hangosságával, fennhéjzásával, tapintatlanságával, méltatlan viselkedésével kihívja a kritikát. Vétkezik a fennálló társadalmi rend, vétkezik a zsidóság ellen is.

Nemcsak gonosz ember, méltatlan rossz zsidó is az, aki ma letér az egyenes útról és elfe-

lejt, hogy bűnös cselekedetével százezrek sorát teszi nehezebbé.

Istennek hála az ilyen zsidók kivételek.

Ugyanígy, amint a zsidók soraiban csak kivétel a milliomos is. Ezt szeretnénk tudomására juttatni mindenkinek.

Erre az igazságra kívánjuk felhívni az egész ország figyelmét. Így talán elérhetjük, hogy tudomásul veszik a magyar zsidó-társadalom rikító tagozottságát.

Az egyik oldalon legfeljebb húszezer gazdag áll, a másik oldalon kilencszáznyolcvanezer kis zsidó.

A zsidó társadalom kétségtelenül megmozdult az érdekükben. A Pártfogó Iroda, az Omzsa, a nőegyletek, Chevrák, hitközségek keretében megindult a segítő munka. Akadt megértő szív, áldozatkész megnyilatkozás. Önkéntesek is jelentkeztek, akik minden elismerésre érdemes hősiességgel küzdöttek az árral.

De még korántsem jelentkezett mindenki hogy verítékkal és áldozattal tegyen hitet együttérzéséről és teljesítse kötelességét.

Holott, aki zsidó nem teljesíti önzetlenül és százszázalékosan kötelességét, az árulója a zsidóságnak.

Ezt nem mondta még ki senki. Pap még nem prédikálta ki őket. A templomajtóból sem

üzettek még vissza, ha nagy ünnepen imádkozni indultak. Gyermeküket sem küldték még haza a zsidó iskolák tantermeiből.

Nem fordult ellenük a zsidó társadalom bojkottja.

Hozzájuk szólunk most.

Jöjjenek, segítsenek! Az egyetemes zsidóság érdekében, de a józan ész nevében is, mert ki tudja, hogy aki ma még adhat, nem szorul-e holnap maga is a közösség támogatására.

*

Úristen, milyen gyönyörű példával szolgálnak a szegény kis zsidók, akiknek maguknak is alig van valamijük! Milyen megértés nyilatkozik meg cselekedeteikben, áldozatkészségükben, gesztusaikban!

Harminc pénzesutalvány fekszik előttünk. Valamennyit a hónap első napján adták fel a Dunántúl mélyén, Devecserben. Feladóként a Grossmann nővérek kézimunkakereskedése szerepel. Az utalványozott összeg huszonöt-harminc pengő. Ennyit küldtek havonta a Grossmann nővérek Devecserből Budapesté a Pártfogó Irodába, a szegény zsidók támogatására.

Devecser nem nagy város. Még nem jártunk ott, de magunk elé képzeljük a Grossmann nővérek kézimunkaboltját. Ugyanolyan lehet, mint a többi ilyen kis üzlet, más kis városokban. Néhány díványpáma, késsel előrajzolt

minta, egy-két hímzórámá, esetleg aranykeretben gobelin-csendélet a kirakatban. Bent ül a két Grossmann kisasszony és várja a vevőket. Nagyon sokan nem lehetnek. Sem a forgalom, sem a haszonkulcs nem nagy. Micsoda lemondás lehet, ebből a kis keresetből félretenni hittestvéreik számára. Mekkora lemondás és mennyi tiszteletreméltó önfeláldozás. Vegyük le a kalapot a Grossmann nővérek előtt és köszönjük meg a példamutatásukat. Talán azok s követni fogják, akiknek nagyobb az üzletük és nagyobb a jövedelmük...

... Ugorjunk át más környezetbe. Színhely: az Andrassy-úti kávéház. Idő: délután három óra. Most érkezett a hír, hogy meghalt egy leépített könyvelő, a zsidótörvény hajnalán megszűnt színházi lap évtizedeken át volt tisztviselője. Asszony és kislány maradt utána. Egyéb semmi. Hónapos szobában laktak, a volt könyvelő az új színházi lap számára gyűjtött előfizetéseket, amennyire a betegsége engedte. Mert már régen beteg volt. Halálos kór gyötörte. Neki, szegénynek, jobb, hogy meghalt, de mit csináljon az özvegy és az árva? Az Andrassy-úti kávéház törzsvendégei nem tanakodnak. Kerítenek egy ív papírt és megindul a gyűjtés. Délután hétig 185 pengőt adnak össze a törzsvendégek. Egyikük magára vállalja a temetést, a másik a rokonoknak te-

lefonál, a harmadik elmegy egy másik kávéházba, ahol jobb napokban szintén megfordult a volt könyvelő és innen is hoz néhány pengőt. Az özvegyen és a kislányon egyelőre segített a kis zsidók szíve ...

... Az intim kis színházban valamelyik este hiába várják az egyik jegyszedőnőt. Másnapra kiderül, hogy betegen fekszik, nincs mellette senki. A tüdejével van baj. Egyszerű, jelentéktelen, sovány kis zsidólány volt, keresetéből még árván maradt hűgát is tartotta. Ki segít most rajtuk? A színház férfisztárja is értesül a hétköznapi tragédiáról. Éppen akkor hozzák fel az esti felléptidiját; azonnal átadja az ügyelőnek a beteg számára. És aznap este senki sem veszi fel gázsiját a színházban. Mindannyian lemondanak róla a beteg jegyszedő javára. Primadonna és kis színész, tisztviselők és színpadi munkások, mindenki...

Minden nap újabb példáját szolgáltatja a megható áldozatkészségnek és szociális erőfeszítésnek. Azok a kis zsidók, akik az 1939: IV. t. c. végrehajtása után is megmaradhattak munkahelyeiken, megtarthatták a keresetüket, kis boltjaikat, szinte valamennyien kötelességüknek érzik, hogy kenyérporciójukat megoszták azokkal, akik azt elveszítették. Nem ritkán maguk is vállalják a nélkülözést, csakhogy fillérjeikkel segítségére siethessenek a zsidó-

törvény által sújtott hittestvéreiknek. Ha a zsidóságnak az a kivételesen szerencsés rétege, mely valóban rendelkezik a földi javak jelentős feleslegei felett s akikkel oly sokszor és oly szívesen általánosították az egész zsidóságot, teljes mértékben átérzte volna a zsidóság helyzetét és vagyonának, valamint jövedelmének arányában áldozott volna a szorongató körülmények közé került zsidó tömegek megmentésére, akkor sokkal közelebb állanánk most a nagy probléma megoldásához. Ezzel korántsem kívánjuk annak a látszatát kelteni, mintha a zsidó vagyonok birtokosai mereven elzárkóztak volna a munkában való intenzív részvétel elől. Jóleső érzéssel írjuk le: eddig sohasem képzelt egységes frontja alakult ki a zsidóság legkülönbözőbb rétegeinek. A segítség nagy munkájában, a felfokozott szociális kötelezettségek átérzésében végre találkoztak a legkülönbözőbb zsidó frakciók. A Pártfogó Iroda és az Omzsa irodáiban leomlottak a válaszfalak ortodoxok és neológok, cionisták és patrióták, pénzmágnások és kispolgárok között.

A szociális segélynyújtás körül kialakult zsidó egységnek azonban érvényesülnie kell a zsidóság többi területein is. A zsidótörvények és rendeletek egyaránt és ugyanúgy vonatkoznak a zsidóság minden rétegére, sőt még azokra is, akik elhagyták az ősi hitet, anélkül, hogy

megmenekülhettek volna a zsidósors következményeitől.

Ezekben a napokban csupán egyetlen választóvonal lehet zsidó és zsidó között, a tisztesség, a becsület, a lelkiismeret kérdése.

Talán minden gazdasági kérdésnél is súlyosabb probléma: hogyan viselkedjek mai helyzetében a zsidóság? Milyen magatartást tanúsítson magánéletében? Vonuljon-e vissza a négy fal közé, tagadjon-e meg magától minden szórakozást, kerülje-e a nyilvánosságot vagy folytassa eddigi megszokott életét?

Hallgassanak saját érzéseikre, a maguk lelkiismeretére. Ha igazi művészi élmény lehetőségé nyílt számukra színházban vagy koncertteremben, váltsák meg a jegyüket, de sohasem menjenek el este hazulról csupán azért, mert szórakozni, mulatni akarnak. Ne öltözködjének feltűnően s ha előadás után vacsorához ülnek az étteremben, vagy kávéházban, viselkedjenek szerényen, tartózkodóan. Kerüljék a hangos mulatozásokat, a kártyaszobákat.

Külön feladat hárul a zsidó nőkre, asszonyokra. A zsidó családi élet sokkal több jogot, nagyobb kényelmet, könnyebb életet biztosított a nők számára, mint bármilyen más társada-

lom családi, élete. A zsidó férj energiájának legnagyobb részét mindenkor arra fordította, hogy felesége számára mentől több könnyebbséget és örömet szerezhessen. Most elérkezett az idő, amikor a zsidó asszonyoknak türelemmel és önmehtagadással, munkával és áldozattal kell leróniok hálájuk adóját. A zsidóság mai helyzetében zsidó asszonyoknak és lányoknak nem lehetnek külön vágyaik és igényeik. Elsősorban divatigényeikről kell lemondaniok, nehogy az apa vagy férj helyzetét még ezzel is súlyosbítsák. S ha keresetükből csak egy tál főzelékre telik, akkor is hősiek derűvel kell elosztatniok férjük homlokáról a gondok felhőit. Azoknak a kevésszámú szerencséseknek pedig, akiknek még jutna fényűzésre, önszántukból kell lemondaniok mindenről, ami felesleges, hogy az így megtakarított összeget a zsidó jótékonyság számára juttathassák. Aki viszont nem dolgozik, akinek idejét nem foglalja el a háztartás munkája, haladéktalanul ajánlja fel szolgálatait a zsidó emberbaráti intézmények munkájánál.

A zsidó nőnek példát kell mutatnia tapintatos, szerény, a helyzethez illő viselkedésével is. Fokozottan kell ügyelnie, nehogy magatartása bárkinek is szemet szúrjon, nehogy a zsidó közösséget érintő általánosításokra alkalmat szolgáltasson. Reá vár az a feladat is,

hogy elmélyítse az otthon vallásos életét, oktassa gyermekeit, szívükbe plántálja az elfelejtett, elhanyagolt zsidó szokásokat, hagyományokat. Új zsidó reformációt kell előkészíteniük a zsidó asszonyoknak, amely visszahozza azokat az időket, amikor a zsidó élet szinte egyedül a család keretében bontakozott ki. Sokkal többet kell otthon tartózkodniok, mint eddig megszokták és olyan hangulatot kell teremteniök, amelyben a férjük is nyugalmat és pihenést talál, amelyből nem kívánkozik el. Így lassan-lassan azután majd nem lesz többé alapja annak a vádnak, hogy a zsidóság, különösen a városi polgárság, alig tartózkodik otthonában, egész élete a nyilvánosság előtt, kávéházban, klubokban zajlik.

A zsidó asszonyra vár az a feladat is, hogy családjával együtt bekapcsolódjék a zsidóság kulturális életébe. Asszonyi ügyeskedéssel, megértő tapintattal kell rábeszélnie az urát, hogy eljárjon az Omike előadásaira, a zsidó művészek kiállításaira, a zsidó szabadegyetem felolvasásaira és természetesen min, denekelőtt a templomba. Reá vár a kulturális együttérzés kifejllesztésének nagy munkája is.

*

Miként a zsidó nőnek, egészen különleges kötelességei vannak a zsidóság vezetőinek

is. Nekik kell mindenben példát mutatniok! Aki szerepet vállal a zsidóság ügyeinek intézésében, annak vállalnia kell az ebből eredő következményeket is. Zsidó közéleti tényező nem élhet vallástalan életet, nem szegheti meg a vallás törvényeit a nyilvánosság előtt. Elöl kell járnia áldozatkészségben és önfeláldozó kötelességvállalásban is. Mindenekelőtt azonban egész tevékenységével, minden erejével munkálkodnia kell, hogy a zsidó közéletet áthassa a puritánizmus szelleme. Féltő gondadal kell ügyelnie, hogy még a látszata se mérülhessen fel a gyanúnak: zsidó közéleti tényező a maga vezető pozícióját a saját vagy családja érdekében használja. Közre kell hatnia abban is, hogy a közéleti munkát oly súlyosan akadályozó formalitásokat kiküszöbölhessék a zsidó emberbaráti, egészségügyi és szociális intézmények munkájából.

Természetesen az egész zsidóságnak maradéktalanul kell teljesítenie a kötelességét. A szegénység sem jelenthet kibúvót a zsidó sorsvállalás alól.

A megoldás módja

Megpróbáljuk a gyakorlati megoldás módjait körvonalazni.

1. Megfelelő pénzügyi alapot teremteni, melynek nagysága arányban áll a zsidó tömegek nyomorúságának súlyos terhével

2. Megszervezni és általánossá tenni a zsidó karitászmunkáját,

3. Megtalálni a megfelelő embereket a szociális segítség és propaganda hatalmas munkájának eredményes ellátására.

4. Új munkaalkalmakat, kereseti lehetőségeket teremteni minden réteg számára, amelyik a zsidótörvény folytán egzisztenciáját veszítette.

5. A legszélesebb körű demokrácia és testvériség jegyében bizalmat ébresztetni a súlyos szociális helyzetben vergődők táborában a segítő munka intézői iránt; lelki kapcsolatot teremteni a szegény zsidó tömegek és a zsidóság vezető rétege között

mindjárt első pontjánál felmerülhet az aggodalmaskodó ellentmondás:

— Szép, szép, de hogyan lehet olyan pénzügyi alapot szerezni, amelyik elégséges az egyre fokozódó anyagi igények kielégítésére? Lehet. Legalább egyelőre. Mert ezidőszelint még mindig többen vannak, akik nem vesztették el a vagyonukat, kerestetüket s akiknek módjukban áll lemondani annyiról, amennyi elégséges az ellátatlanok sorsának megmentésére.

Mindenek előtt az eddiginél lényegesen gyorsabb, fokozottabb erőfeszítést és hatásosabb propagandát kell kifejteni. Egy körlevél helyet tízet kell elküldeni. Ahhoz a hittestvérhez, akit eddig ketten-hárman kerestek fel, hogy lelkére beszéljenek, szívét megindítsák, adakozásra késztessek, nap-nap után be kell állítani egy-két önkéntes propagandistának. Mindaddig kell érvelni, meggyőzni, addig kell újra és újra feltárni előtte százezrek nyomorúságát, tragédiáját, apellálni a lelkiismeretére, megértetni vele a zsidó sorsközösség jelenvalóságát, míg vagy meghallgatja az idők parancsát, vagy megunja a napról-napra ismétlődő propagandalátogatásokat, de akárhogy is, belenyúl a zsebébe és elég mélyen nyúl bele, hogy a szükséges pénzt odaadja.

Az új nagy propaganda-akció természetete-

sen csak akkor lehet eredményes, ha egész seereg munkatárs ajánlja tehetségét, tekintélyét a nagy ügy szolgálatába. Erre a nehéz, fontos feladatra legalkalmasabbak azok a hittestvéreink, akik szép pozíciót harcoltak ki a magyar gazdasági életben és most mégis, aránylag fiatalon, nyugdíjba kényszerültek. A magas állású, előkelő nyugdíjas nemcsak egyenrangú félként tárgyalhat a gazdag vállalkozóval, nagykereskedővel, háztulajdonossal, gyárossal, de látogatása megtiszteltetésnek is tekinthető és így olyan barátságos légkört teremt maga körül, melyben mégis csak kipattanhat a szociális együttérzés és áldozatkészség lassan fejlődő rügyecskéje.

Kitűnő és eredményes munkát végezhetnek ebben a feladatkörben azok az ismertnevű írók, hírlapírók, népszerű képzőművészek, színművészek, akiknek egyelőre még nincsenek egzisztenciális gondjaik és akiknek a személyes presztízse fokozott meggyőző erővel párosulván, megfelelő helyzeti energiával láthatják el ezt a nehéz szociális feladatot.

Igazi jó, célravezető és feltétlenül eredményes munkát azonban csak akkor végezhetnek, ha teljes joggal és meggyőződéssel hivatkozhatnak a magyar zsidóság vezetőinek kövételére intő példáira.

Minden zsidó közéletben vagy közéletben

szereplő előkelőségnek tettekkel kell tanúsítania, hogy nem a díszért, társadalmi rangért vesz részt a zsidóság ügyeinek intézésében, hanem a zsidó sorsközösség hívó szózatára.

— Adjanak azok, akik szerepet visznek a zsidó közéletben, akkor majd mi is adunk — ezzel a tetszetősen hangzó jelszóval indokolták meg lépten-nyomon szűkmarkúságukat, rövidlátó önzésüket egyes tehetős zsidók, akiket adakozásra szólítottak fel. Ez a kibúvó, ez az akadékoskodó, valóságban rideg önzést takaró álláspont abban a pillanatban élét veszti, amikor a magyar zsidóság vezetői maradéktalanul eleget tettek példamutató kötelességüknek. Annak a vidéki városnak a vagyonos zsidó polgárai, ahol a hitközség elnöke önkéntesen ajánlja fel a kért hozzájárulás összegének kétszeresét, egész bizonyosan követni fogják elnökük példáját. Aminthogy a megfelelő pénzügyi alap előteremtésének halaszthatatlan előfeltétele, hogy a zsidó közélet előljáró, közszereplő előkelőségei előljárjanak az önkéntes felajánlás terén is.

De minden példa csak akkor található követőkre, ha ismeretessé válik, tudnak, beszélnek, tárgyalnak róla. Bármennyire visszatetsző is tehát egyébként a kérkedő, nyilvánosság előtt hivalkodó adakozás, ezúttal tüntető nyíltsággal, sőt a modern hírverés nagydobjának

pergése mellett kell nyugtázni a példát mutató áldozatkészséget. Gondoskodni kell róla, hogy mindenki, akit a példa hasonló gesztusra ösztökélhet, tudomást szerezzen a stílusos, gavalléros adakozás tényéről és mértékéről. Ezért meg kell értetnünk a jóízlésű, úri magatartású adakozókkal, akik minden nyilvános szerepléstől idegenkednek, visszariadnak, hogy a mai rendkívüli körülmények között fel kell függeszteni elveiket és meggyőződésük ellenére is hozzá kell járulniok, hogy nevük és áldozatkészségük nyilvánosságra kerüljön s így adakozásuk tényének propagandaértéke is a nagy ügyet, a segélyalap gyarapodását szolgálja.

A nagy magyar zsidó segélyalap szervezési munkáival egyidőben kell megkezdeni a legfontosabb és legnehezebb akadályba ütköző feladat megoldását: a zsidó munkaalkalmak és kereseti lehetőségek teremtését, mert minden szociális segélynyújtás csak tüneti kezelés-számba mehet, igazi segítséget, tartós gyógyulást azok számára, akiket eltalált a zsidótörvény, csak a becsületes munkával szerzett kereset hozhat. E legsúlyosabb kérdés gyakorlati megvalósítását illető tervezetünk ismertetése előtt engedjék meg, hogy felrepüljünk egy pillanatra a fantázia sztratoszférájába és képzeletünk elkalandozzék a monumentális fel-

tevések, álomszerű lehetőségek korlátlan területére.

Ebben a határtalan birodalomban, ahol a gondolat nem ütközik a tények, valóságok, valószínűségi számítások akadályaihoz és sarokköveibe, a szép szándékú laikus derűlátó egyszerűségével képzeljük el azt a megoldási formát, amelyik a tökéletes áldozatkésztséget állítja sorompóba, mely olyan hatással volna az illetékes tényezőkre is, hogy azok hozzájárulnának nagy zsidó tömegek alkalmazásához azon a munkaterületen, melyet ez a példátlan áldozatkésztség indítana meg az ország érdekében s így néhány esztendőre elhelyezkedést és megélhetést találna a munkanélküli zsidó fiatalság és kívülök még a zsidó mérnökök, rajzolók, tervezők, munkavezetők, tisztviselők és orvosok nagy tömege.

De szálljunk le a földre. A realitások szilárd talaján is módot találhatunk a munkanélküli zsidó tömegek elhelyezésére. Hiszen egyedül a PIPI, a Pesti Izraeliták Pártfogó irodája, hét hónap alatt 3674 férfit és 5829 nőt, összesen tehát 9503 munkanélküli zsidót helyezett el. Nem reménytelen tehát a küzdelem a zsidó munkanélküliség ellen.

A magyar zsidóság szociális igényei egyelőre átmeneti jellegűek, mert a zsidótörvény végrehajtásának intézkedései folytonos moz-

gásban tartják azokat. Minden félesztendő végén újabb százak és ezrek távoznak munkahelyükről, akik addig, míg felmondási időre járó illetményeiket fel nem élik, nem igényelhetnek részt a segélyalapból, de egyelőre még a rendelkezésre álló munkaalkalmak betöltésénél sem jöhetnek figyelembe. Úgyszintén azok sem, akiket már az első turnusokban építettek le, de valamilyen módon sikerült elhelyezkedniük a dolgozók táborában. Nem terhelhetik a közösség számláját, nincs joguk elvenni a munkahelyeket még azoknak sem, akiknek a házastársa még kereső, vagy közvetlen rokonságuk polgári jómódban él s jövedelmük elvonható részéből folyósíthatja az életük fenntartásához szükséges minimumot.

Nagyon mélyen átérezzük hittestvéreink fájdalmas keserűségét, hogy kényszerülnek elfogadni rokoni támogatást; megértéssel vagyunk a férj lázadó önérzete iránt, aki kénytelen beletörödni, hogy egyideig a felesége tartja el, mégis el kell zárni a zsidó karitász forrásait azok elől, akiknek a közvetlen hozzátartozói még olyan körülmények között élnek, hogy támogathatják a zsidótörvény által sújtott családtagot.

Nem tarthatnak igényt semmiféle formában a közösség támogatására azok a hittestvéreink sem, akik sorsadta, különös képessé-

geik, vagy körülményeik kedvező alakulása révén — egzisztenciájuk elvesztése után is elő tudják teremteni első fontosságú létfeltételeik fedezetét. A specialisták, ügynöktehetségek, kaméleon-egyéniségek, akik minden helyzetben talpraesnek, nem terhelhetik sem a segítőalapot, sem a munkapiacot. Az író, aki előtt még nyitva maradtak bizonyos munkaterületek és azon felfokozott munkával bár, de meg tudja keresni a létminimumot, éppen úgy kívül esik a szociális gondoskodás határán, mint az a színész, vagy tollforgató, aki el tudja adni akár a saját, akár a mások könyveit és ebből a munkájából meg tud élni. Ugyanígy a külföldi levelező, aki óráknyelvelésből vagy nyelvleckéből, ha szűkösen is, fenn tudja tartani magát, vagy a kereskedelmi alkalmazott, aki ügynöki, al-tiszti vagy boltiszolgai alkalmazást kapott, segédmunkásként keresi a kenyerét. Bárminő helyzetbe jutottak, akármilyen nehéz alkalmazkodniuk a változott körülményekhez, lét-fen tartási problémájukat megoldottnak kellte, kinteni és mindaddig kiesnek a zsidó karitás intézkedési köréből, amíg mai elhelyezkedési területükön meg tudják szerezni a mindennapit. Annál is inkább, mert — mint hangsúlyoztuk — ma minden megoldás csak ideiglenes lehet, mert ezeknek a részleteknek a figyelembevétele ellenére is óriási feladat elé állítja

a magyar zsidók közösségét a tökéletesen magukra hagyott, minden támasz nélkül maradt, teljesen keresetképtelen szerencsétlenek sorsáról való gondoskodás.

Legkönnyebb feladat a szabadfoglalkozásúak (írók, újságírók, színészek, képzőművészek, ügyvédjelöltek), úgyszintén a magasabb egyetemi végzettségű intellektuellek létfenntartási minimumának a biztosítása.

Külföldi példák alapján határozottan megállapíthatjuk, hogy a szerződés nélkül maradt színészek és a kereset nélkül maradt írók — részben újságírók is — nem terhelik a zsidó közösséget, sőt helyes szervezés mellett állandó jövedelemmel gyarapíthatják a segélypénztárt.

Az Omike-művészakció múlt évi jelentése ugyan deficitről számol be és közli, hogy a mutatózó hiányt társadalmi úton kellett fedezni, de ez a jelentés csak arról tesz tanúságot, hogy megfelelő szervezés, hírverés és a vezetés körül érvényesülő nagyvonalúság nélkül a kínálkozó kiemelkedő lehetőségek eredménye is végzetesen elmarad.

Az Omike-előadások művészi vonzóerején kívül a jótékony cél, a korszellem és nem utolsósorban az események által feltámasztott zsidó együttérzés szelleme olyan mértékű propagandalehetőséget szolgáltat, melynek fel-

használásával, megfelelő propaganda-szervezet segítségével, egyetlen hónap alatt nagyobb bevételt lehet biztosítani, mint eddig az egész szezon alatt. Budapest zsidó közönségéből — bármennyire sújtották is a törvények és rendeletek — bőven telik akár napi két előadásra is. Éppen csak a műsorösszeállításnál és a szereposztásnál kell tekintettel lenni a közönség korszerű művészi igényeire és meg kell találni a módot, hogy a zsidó színházlátogatók figyelmét a produkciókra irányítsák. Természetesen fel kell kelteni azoknak a tömegeknek az érdeklődését is, amelyek eddig kevésbé nemes időtöltésnek hódoltak.

Szakemberek előtt egyáltalán nem kétséges az Omike-előadások nagy jövedelmi lehetősége. Megfelelő művészeti és gazdasági irányítás mellett nem csupán a színészek és írók számára biztosíthatná a tisztességes megélhetés alapját, de a bevételi feleslegből támogatni lehetne valamennyi szerződését vesztett budapesti színészt és jövedelmét vesztett író.

De valamennyi szabadfoglalkozású hitestvérünket még a legkiválóbb művészi és adminisztrációs vezetés mellett sem lehetne ellátni az Omike-előadások jövedelméből, hiszen 1318 ember kenyéréből van szó. Egy részük ugyan elhelyezkedést találhatna a propaganda-munka körül, de nem mindannyian. A ki-

maradottak számára azonban olyan munkaalakalom kínálkozik, amely nem tartozik az értelmiségi kormánybiztosság hatáskörébe és amelyik az érdekeltek megértő támogatása esetén — nemcsak a kenyér nélkül maradt íróknak, újságíróknak, ügyvédjelölteknek, de az egész intellektuális rétegnek képességeihez illő szerény létalapot biztosítana.

Természetesen csupán azokat helyezné el a szociális akció munkabizottsága eddigi tevékenységüktől idegen területen, akik nem találhatják meg megélhetésüket eredeti pályájukon, vagy a rokonfoglalkozásokban. Éppen ezért a szabadfoglalkozásúak munkájának hasznosítása nem merülhet ki az Omikeművészakció körében. Annál kevésbé, mert az írók és hírlapírók a saját munkaterületükön szintén végezhetnek eredményes munkát, melynek hozama nemcsak az ott dolgozók létalapját biztosítja, de a jövedelemfeleslegből jut a többi ellátatlan számára is. A felállítandó zsidó kiadóvállalat megfelelő kiállításban és propagandával könnyen népszerűsítheti kiváló magyar zsidó szépírók munkáit. Még nagyobb, új területre számíthat, ha a zsidó társadalom legfrissebb keletű érdeklődését elégíti ki a zsidó vonatkozású kérdések, a zsidó tudományok, hagyományok, történelem és vallásos irodalom iránt. A kiadványok jö-

védelméből áldozhat zsidó irodalmi szemle és ifjúsági lap céjaira, melyek azután ismét könnyítenek a zsidó írók és újságírók napi gondjain. Bekapcsolhatók lesznek az újságírók az általános propagandamunkán túl a szociális hírverés szolgálatába is, mely a sürgősen felállítandó kultúrpalotában működő tudományos és szórakoztató intézmények népszerűségét és jövedelmét lesz hivatva biztosítani.

A képzőművészek önellátása is megoldást találhat. Itt is megtörtént már a jóirányú kezdeményezés. Az évenként visszatérő kiállítás — melyen a múlt évben még mindössze csak: 11.000 pengőért vásárolták meg zsidó festőművészeink és szobrászaink alkotásait — szintén jelentősen nagyobb eredményt hozhat széleskörű propaganda mellett. Mindenekelőtt a kiállítás megnyitását szükséges társadalmi eseménnyé avatni és iránta minden vásárlóképes, művészetbarát zsidó család érdeklődését felkelteni. A propagandamunka során a zsidó társadalom számottevő hölgyei rendszeresíthetik a műteremlátogatásokat a zsidó művészeknél. Ezeknek a műteremteáknak előkelő társadalmi jellege könnyűvé teszi az agitációs munkát. Igen sok hölgy és úr áldozna szívesen 10 pengőt, hogy kellemes társaság-

ban, jól töltsön egy estét, vagy délután, különösen ha közben még abban is reménykedhetik, hogy a megejtett tombolán egy szép képet, rajzot, kerámiát, domborművet fog nyerni. A zsidó társadalmi elit és a zsidó művészek a hétről-hétre megisméltődő műteremlátogatások folyamán kölcsönösen közelebb kerülnek egymáshoz, ami elmosza a határokat, enyhíti a társadalmi tagozottságot és egyengeti a ma elmaradhatatlan demokratikus kiengesztelődés útját.

A közvetlen személyes érintkezés azonban gyakorlati, azonnal hasznosítható eredményt is hoz képzőművészeink számára. Különösen, ha a művészek és művészetek régi tisztelői vállalják a társadalmi cicerone szerepét és fellépésükkel, magatartásukkal szavak nélkül is megértetik, hogy a művész, noha alkotásait értékesíteni akarja, kivételes adottságainál fogva egyenlő értékű partnere a társadalmi és gazdasági érvényesülés legfelsőbb fokaira hágott előkelőségeknek is. Az ilyenformán kialakuló társadalmi érintkezés közben igen könnyű portrémegrendelésre, képvásárlásra megnyerni olyan műbarátot, kedves ismerőst, akinek egyáltalában nem volt rendelő vagy vevő szándéka. És ebben az érintkezésben nemcsak az előadó művész nyer, de a vásárló publikum is. Megismerkedik egy-

érdekes, számára ismeretlen világgal, ahol rangot és elismerést csak a valóságos képességek adhatnak és amelynek sajátos, bohémén szabad levegőjében új hangot, más csengést kap minden reális érték. És megismeri a legtisztább érzést: az önzetlen lelkesedést minden iránt, ami szép és művészi és pénzen meg nem vásárolható, mert kívül és felül áll ezen a mi valóságos világunkon. Bizonyára szívesen invitál majd házába egy-egy művészt, aki ott zavartalan kényelemben és egyidőre minden egzisztenciális gondtól mentesen dolgozhat, alkothat; a házigazda pedig sohasem képzelt elégedett jóérzéssel tekinthet a képre, szoborra, melynek születésében, ha közvetetten is, része volt.

Mindamellettsz mulhatatlanul szukséges zsidó mükereskedés megnyitása is a Kultúrpalota helyiségében, ahol az önkéntes ügynökök szerepét a zsidó társadalom művészetpártoló előkelőségeinek kell vállalni, Vándorkiállítások rendezésével a vidéki közönség művészet-támogatását kell megnyerni. Mindent el kell követni azért is, hogy a közületek müvásárlása általánosabb legyen.

A társadalmi megértés és jóindulat az alapfeltétele a többi egzisztenciáját vesztett szabadfoglalkozású zsidó elhelyezkedésének is, Az Értelmiségi Kormánybiztosság döntése sze-

rint ugyanis a magántitkár nem esik a 7725—. 1989. M. E. rendelet 40. és 41. §-ában meghatározott bejelentési kötelezettség alá, amennyiben megbízója kizárólag magánügyei intézésére alkalmazza. Az Értelmiségi Kormánybiztosságnak ez az állásfoglalása aránylag nagy területet nyit meg a leépített zsidó intellektuális réteg és az önálló munkakör ellátására alkalmas tisztviselőtársadalom előtt. Hiszen a mai rendeletekkel körülbástyázott világban, minden vagyonos polgárnak nap-nap után kiterjedt magánügyei várnak elintézésre, melyek tenger idejét, más területen jobban hasznosítható energiáját kötik le. Gondoljunk csak az adóügyekre, különböző adatbevallási kötelezettségekre, karitatív tevékenységekre, magántermészetű levelek tömegére, családi vonatkozású intézkedésekre, társadalmi kötelezettségek nyilvántartására, a közéleti szereplés előmunkálataira, ami mind rengeteg időt és fáradságot vesz igénybe. Az érdekeltek eddig talán nem értesültek az Értelmiségi Kormánybiztosság kedvező döntéséről, de ha tudomásukra jut, hogy a törvény módot nyújt magántitkár szerződtetésére, bizonyára készséggel sietnek élni ezzel a korszerű lehetőséggel. Különösen, ha megfelelő módon tudatosítják bennük, hogy nemcsak jelentékeny munkatöbblettől és kényelmetlenségtől szabadulnak,

ha magántitkárt szerződtetnek, de aránylag csekély áldozatvállalással a zsidó társadalom legsúlyosabban érintett szellemi elitjét szabadítják fel a mindennapi kenyérhajsza meg-alázó robotja alól.

Ugyanilyen feltételek mellett megfelelő alkalom nyílik néhány száz képzett, tanult női munkaerő elhelyezésére is. Azok a hölgyeink, akik szüntelen fáradtsággal és önfeláldozással munkálkodnak a zsidó karitás terén, akik egész életüket a mai nyomorúság enyhítésére ajánlják és áldozzák: a nőegyletek, patronázatok, menhelyek és egyéb szociális intézmények önkéntes munkát végző hölgyei egyre nehezebb és sokrétűbb szociális munkájukat sokkal hatásosabban és eredményesebben folytathatják, ha magántitkárként szerződtetnek, aki egyrészt leveszi vállukról személyes természetű ügyeik gondját, másrészt segítségükre siet a karitatív munka egyre szaporodó részleteinek megnyugtató elintézésében.

A társalkodónői munkakörben is elhelyezkedési alkalom nyílhat dolgozó zsidó nők számára, ha gazdasági elitünk magános hölgyei Rachel szellemében s nemükhöz illő gyengéd tapintattal fedezik fel és teszik járhatóvá ezt az elhanyagolt területet. Ha talán nincs is múlhatatlanul szükségük társalkodónőre, annál inkább szüksége van a társalkodónői ál-

lásra egész sereg zsidó lánynak, asszonynak, aki tanult, érettségizett, egyetemet végzett és most nem talál állást, kereseti alkalmat és elhagyottan küzködik a sors viharában.

*

Az elvont állami jogosítványok (italméri, gyógyszertári, trafikengedélyesek) egyelőre csak kis százalékban igénylik a közösség támogatását. Az italmérők, gyógyszertárengedélyesek ideiglenesen jórészt ellátottnak tekinthetők, mert üzletük átruházása, készleteik kiárúsítása majdnem mindet készpénzhez juttatta. A trafikosok között azonban már nem ilyen kedvező a helyzet. Kis forgótókéjük hamarosan elfogyott s ha nem volt iparengedélyük, melynek alapján régi helyiségükben papírt, írószereket, rokon-cikkeket árusíthatnak, most teljesen kilátástalan a helyzetük. A megindítandó nagy háziipari akció keretében ezek a hittestvéreink számíthatnak elsősorban az értékesítés, anyagkezelés körüli posztok betöltésére, aminek fejében természetesen megfelelő fizetést kapnak.

*

Legsúlyosabb és legnagyobb arányú feladat a leépített magánvállalati és kereskedelmi alkalmazottak munkanélküliségének levezetése.

Magyarország zsidó lakosságának öszslét-

számából a kereskedelem és ipar területén helyezkedett el 73.01%. Ezek közül természetesen több volt az alkalmazott, mint az önálló egzisztencia. Így tehát a leépített tisztviselők és alkalmazottak jelene a legsivárabb és jövőjük is a legkevésbé biztató.

Az átkézésnek közöttük lehet legnagyobb szerepe és jogosultsága, de csak a fiatal korosztályokban. A harmincadik életéven túl már csak kivételesen hozhat kielégítő eredményt a legalaposabb átkézés is, amint hogy ezen a koron felül megnyugtatóan akkor sem lehetne a probléma megoldási módjának a tömeges kivándorlást megjelölni, ha az felfogásunkkal egyezne és a mai világhelyzetben keresztülvihető volna. Az állástalan tisztviselők és kereskedelmi alkalmazottak elhelyezkedési, illetőleg életmentési problémáját az adott viszonyokhoz alkalmazkodva a magyar zsidóságnak a saját körzetében kell megoldani. Elsősorban ennek a nagy társadalmi rétegnek egzisztenciális átmentését szolgálja a nagy zsidó segélyalap és az a gazdasági program, mely erre a tekintélyes anyagi bázisra épült.

Az irodalomtörténeten túl a magyar hitelélet krónikásai is feljegyezték és hálással őrzik az utókor számára Fáy András nevét, aki az első pesti takarékpénztár megteremtésén éveken át buzgólkodott. Fáy András és az első

pesti takaréknak többi alapítóját nem üzleti célok vezették. El sem képzelhették, hogy az első pesti takaréknak az idők és korszakok változásával komoly hasznot biztosító vállalkozás és a modern magyar hitelélet egyik pillére lesz. Az alapítókat egyedül az a hazafias és altruista szándék vezette, hogy a földgazdái, kis- és nagybirtokosok, ne legyenek az uzsorára utalva, ha beruházásokat kívannak tenni, gazdaságukat fejleszteni óhajtják, vagy birtokállományuk bővítése, új földek megszerzéséhez van pénzre szükségük.

A kezdeti munka sohasem indulhat meg szigorúan a reális pénzügyi elgondolások alapján, mert a tőke természeténél fogva nem vállalja a kezdeményezés kockázatát előtte ismeretlen, fel nem tárt területen. Az úttörők munkáját csak az önzetlen lelkesedés, altruizmus, a kötelességvállalás átérzése és a feltornyosuló nehézségek optimista semmibevevése segítheti elvégezni. És a mélységes hit a vállalt feladatok múlhatatlan szükségességében. Abban is, hogy minden előre tett lépés a közöség javát szolgálja.

A magyar zsidóság roppant gazdasági problémáit szintén csak az úttörők lelkes, bizakodó munkája oldhatja meg. Ennek pénzügyi előfeltételeit viszont csupán az altruista szellemben vezetett nagy zsidó pénzügyi intézet biz-

tosíthatja. A tőkeerős zsidó bank, mely a törvény által sújtott közösség valamennyi gazdasági szervének alimentálását vállalni hivatott, lehet új alakulás, de kiépülhet a hasonló feladatkört ma még csak igen szerény keretek között szolgáló Gazdasági Takarékos és Hitelszövetkezet szervezetéből is. Ennek fejlesztése körül különben már is lelkes és eredményes propaganda munkát végez Földes István ügyvéd, a hitközség elöljárója. Erre a zsidó pénzügyintézetre — mely a segítőalap bankári teendőit is ellátná — hárul valamennyi életrehívandó gazdasági intézmény és vállalkozás pénzügyi ellátása és felügyelete. A beszerzési és házimunkaszövetkezetek hiteligenyét éppen úgy ki kell elégítenie, amint támogatni és lehetővé kell tennie a sürgősen megindítandó építkezések zavartalan menetét, valamint a kulturális vállalkozásokat.

Az építkezési program végrehajtása érthetően szigorúan tekintetbe veszi a szociális szempontok mellett a reális lehetőségeket is. Ugyanakkor, midőn eleve és szándékolttan mellőzi a számításoknál a kamat és amortizáció tételeit, nem mondhat le arról, hogy a segélyalap befektetett pénze ne gyümölcsözőn az ínséges közösség javára. A program végrehajtói kötelességszerűen szemük előtt tartják, hogy az építendő legény- és leányotthonok, kis-

lakások, üzletház és kultúrpalota bér-bevétele, illetőleg jövedelmei visszakerüljenek a gazdasági közösség körforgásába és így a felmerülő újabb szociális igények kielégítést nyerhessenek. Ilyenképpen ugyanakkor, mikor az altruista hitelszervezet megalapozza a korszerű zsidó gazdasági intézményeket, azok életképességét is előmozdítja és így a munkaalkalmak egész sora keletkezik. A zsidó pénzügyintézetnél, az általa almentált beszerzési, háziipari szövetkezeteknél, az építkezéseknél, a felépült új intézmények raktáraiban, irodáiban, a kultúrpalotában elhelyezendő színház, mozi, hangversenyterem, kiállítóhelyiség, könyvkiadóvállalat, könyvkereskedés, hirdető és jegyiroda, propagandaszervezetek vezetése és teendőinek intézése körül a munkanélküli zsidóság széles rétegei találnak megélhetést. S minthogy így ismét keresőképeseek lesznek, a gazdasági körforgás törvénye alapján jövedelmük egyrésze visszakerül a zsidó közösség pénztárába. Az így meginduló egészséges gazdasági élet azután ismét felszívja a munkanélküliek jelentős részét, úgy, hogy a nagy segítőalapot nem is hosszú idő múltán már csak az aggok, csecsemők, betegek, munkanélküliek ellátása fogja terhelni.

Addig is, míg az átfogó szociális Program fedezete összegyűl és megkezdődik a

zsidó karitást erőteljes mentőakciója, társadalmi úton kell megakadályozni a sok szegény kis zsidó élet összeroppanását.

Elismerjük, hogy ma nemcsak pénzkérdés a háztartások élelmiszerellátásának biztosítása, tisztán látjuk az anyagbeszerzés gondjait. Még sem Ítélik teljesíthetetlen feladatnak, hogy minden olyan zsidó család, amelyik háztartási alkalmazottat tart, vállalja egy-egy súlyos viszonyok között vergődő hittestvérünk étkeztetését. Ennek az akciónak a keretében igen sok szegény zsidó menekülhetne meg a szégyenteljes gyomorgondoktól. Ez az átmeneti megoldás azonban csak akkor szolgálhatja a zsidó karitászt ügyét, ha valóban vendégként fogadják szegény hittestvérüket és úri tapintattal ügyelnek, nehogy betolakodónak érezze magát.

Az étkeztetési akciót igen könnyen ki lehet terjeszteni a szociális gondoskodás szélesebb területeire is. Nevezetesen azok a jobbmódú, még mindig kereső hittestvéreink, akik gyermektelenek lévén, vagy más okból nem vezetnek háztartást, vállalkozhatnának rá, hogy a természetbeni hozzájárulás helyett összeadják az erre szoruló hittestvérek házbérét. Mások a mutatkozó legsürgősebb ruházati igényeket segítenének kielégíteni.

Ezt a természetbeni ellátást biztosító ak-

ciót, mely nagyon fontos szerve lenne az átmeneti segítségnek, a szociális munkakörben nem ismeretlen családfő-rendszer alapján lenne a gyakorlatban aránylag kis áldozattal és minden szervezési költség nélkül megvalósítható. A családfő 4—5 szegény zsidó sorsát venné a kezébe, de csak egy terhelné a saját költségvetését. A többiek számára barátai, rokonai, ismerősei, hivataltársai és szomszédai körében teremtené elő, amire a legnagyobb szükség van: a kosztot, lakást, ruházati cikkeket. A családfő keresne azután kapcsolatot a központi segélyalap szerveivel, a gondjaira bízott hittestvérek sorsát, elhelyezkedését illető lehetőségek biztosítására. A családfő a maga kis szociális területén közelebb kerülhetne gondozottjainak egyéniségéhez, mint bármely más hasonló jótékony szervezet. Jobban megítélhetné, mire használható fel a közösség érdekében és pontosabb információkat szerezhetne be életkörülményeiről, mint bármelyik patronázs. hölgy, vagy szociális ellenőr. És a családfők táborából kerülne ki később a nagy központi segélyalap szociális bizottságának a törzse, vezérkara, akik az egyetemes zsidóság javára értékesíthetnék saját körükben szerzett kezdeti tapasztalataikat.

Természetesen felmerül még számtalan feladat, előre nem látott teendő, amit mind

csak a nagy zsidó segítőalap terhére lehet elvégezni. Éppen ezért egy pillanatig sem szünetelhet a pénzügyi propagandabizottság munkája, amelynek az egyházi vezetők támogatásával minden eszközzel ébren kell tartania az adakozókészség szellemét.

*

Ugyanúgy, ahogyan a nagy zsidó altruista pénzügyi intézet átveheti, keretintézetként, a már működő gazdasági szövetséget, hogy abból építse ki a magyar zsidóság pénzügyi csúcs-szervezetét, támogatni és fejleszteni kell a már eddig bevált zsidó intézményeket. Ami jónak bizonyult, át kell venni és vállvetve dolgozni az intézményeket eddig fenntartó közületekkel; a kifejlesztéshez szükséges anyagi előfeltételeket rendelkezésre bocsátani. De egyidőben kiküszöbölni az esetleges hibákat, pótolni a mulasztásokat, kicserélni azokat a munkaerőket, akik nem dolgoznak megfelelő áldozatos szívvvel és hiányzik belőlük az a tapintat, megértés, önzetlenség és jóindulat, mely a szociális építő« munka előfeltétele.

Eredményes, célravezető szociális tevékenységet csak úgy folytathatunk, ha a legszélesebb demokrácia és ideális testvériség szellemében szervezzük át a zsidó közösség ügykezelését. Nem lehet különbséget tenni szegény és gazdag önfeláldozása között, ha az arányban

áll vagyoni és kereseti viszonyaival. Akármilyen kis összeget adott is a szegény és hatalmas summát a gazdag. De egyenlő elbánásban kell részesülnie az adakozónak és a segélyre szorulóknak is, akivel pillanatig sem szabad éreztetni szomorú helyzetét; sőt fokozott gyengédséggel és körültekintéssel kell ügyét kezelni, hiszen lesújtottságában, üldözöttségében csak hittestvéreinek tapintatos szeretete, simogató jósága, emberi együttérzése adhatja vissza öntudatát.

Aki ad, ezzel csak kötelességét teljesíti önmagával és zsidó testvéreivel szemben. De a legnagyobb adomány sem jogosít fel senkit hogy felülről nézzen azokra, akiket a könyörtelen sors arra kényszerít, hogy segítséget fogadjanak el. Még kevesebb joguk van alárendeltként kezelni a támogatásért jelentkezőket azoknak, akik akár havi fizetésért, akár önzetlenül, díjazás nélkül, a szegények, elesettek sorát intézik. A mai világrendés közepette magyar zsidó semmilyen alapon sem érezhet, vagy pláne éreztethet fölényt magyar zsidóval szemben. Aki ezt a demokratikus parancsot nem tudja követni, nem vállalhat munkát, nem kaphat szerepet a zsidó szociális szervezetek legszerényebb, legkisebb posztján sem. És az sem, aki igényt tart a hála régi megnyilatkozási formáira, aki kézcsókot vár egy tányér

meleg levesért, rossz ruháért, néhány fillér adományért. A magyar zsidóság szociális célkitűzései között fontos helyet foglal el a hitestvérek közötti lelki kapcsolat megteremtése» inert mindaddig, míg nem megy valamennyi magyar zsidó vérébe, hogy egyek a balsorsban és egyek az Úr színe előtt, hiányozni fog a termékenyítő atmoszféra, mely gyümölcsöt érlel a szenvedések sivatagában.

Mindenképen vállalni kell a feladatot, mit ránk, magyar zsidókra mért a történelmi végzettség. Vállalni és elvégezni. Az Örökkévaló segítségével és jóakarató hitestvéreink áldozatteljes támogatásával.

A Seregek Ura, aki megsokszorozta Dávid erejét, áthatolhatatlanná tette pajzsát és győzelemre vitte parittyáját Góliát ellen, megerősíti majd az egyetemes magyar zsidóságot nehéz harcában. S miként ledőltek Jerichó falai, úgy omlik le minden akadály a magyar zsidóság szociális élcsapata előtt, hogy segíteni lehessen minden szegény kis testvérünkön, akiket eltalált a zsidótörvény.

*

Engedtessek meg nekünk, hogy hittel valljuk: Istennek tetsző munkát végeztünk, mikor a zsidóság sóhajtásait, jajkiáltásait lekottáztuk és vérző sebeiket nyílt őszinteséggel tártuk fel a jóakarató közvélemény és a ma-

gyár zsidóság előtt. És ha a zsidóság megmentéséért harcba indulván, akaratlanul sebeket ütöttünk volna, bocsátassék meg nekünk. Minden gondolatunk, együttérzésünk az egyetemes magyar zsidóságé. Testvéri szívvel ügyeltünk tehát, hogy kíméljük a jogos érzékenységet, ne élezzük ki az ellentéteket, senkit meg ne bántsunk. Ha valakit mégis személyében érintettünk, igaztalan vádadal illettünk volna, szóljanak mellettünk a zsidóság fájdalmának könnycseppjei, melyeket a Mindenható nevében erőnkhez képest igyekeztünk leszárítani.